

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Юрій Клен: Мандрівка сонця	321	Гордій Явір: Між золотих ватр	371
Евген Маланюк: Смертний танець	324	Габріель Брюне: Про критику	373
І. Голль: Пісенька Маніяни	325	Дм. Донцов: Чи захід?	377
Ростислав Єндик: Торонке моль- фування	327	Макавель: Про державу і полі- тику	387
Марія Струтинська: З полинялих фільмів	343	Абель Бонар: Режим без обличчя	389
П. Романов: Соціалізм на практиці	350	М. Л.: З пресового фільму	391
Юрій Липа: Боротьба з янголом	356	Бібліографія	393
Б. Романенчук: Іван Мазепа в єв- ропейській літературі	366	Від Адміністрації	396

РІЧНИК II.

КНИЖКА 3.

ТОМ II.

ТРАВЕНЬ

1934

НОВА адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чековеkonto П.К.О. 500371.

Рецензії про книжку О. ОСТРОВЕРХИ

МУСОЛІНІ — ЛЮДИНА Й ЧИН

Варта цю книжку прочитати, щоб переконатися, як сильна воля може піднести людину з бідного робітника на становище начальника великої держави (**Народня Справа**, Львів ч. 9.)

Книжка написана цікаво й живо (**Вісті**, Львів 18. 2.)

Популяризація думок і чинів Мусоліні може дуже корисно відбитися на формуванні в нас державницького світогляду... давно давалося відчути брак книжки, що представляла б цю одну з найвизначніших постатей сучасної Європи й уже тому годиться привітати появу цієї книжки (**Хліборобський Шлях**, Львів ч. 9.)

Це кілька цікавих моментів з життя великого італійця, накреслених автором з питомою йому легкістю стилю так, що книжку читається з приємністю і зацікавленням (**Перемога**, Львів ч. 10.)

...треба радіти появою книжки Островерхи. В ній подане життя людини, без розуміння якого годі зрозуміти той світогляд, що тепер у різних формах запановує все-владно в усіх сторонах Європи.... що основно перероджує психіку людини (**Новий Час**, Львів 16 лютого 1934)

Книжку рекомендую прочитати нашій інтелігенції й молоді (**Свобода**, Ужгород, 29 березня).

Такі книжки про визначних політиків, що вирвали свої країни із занепаду і допровадили до розцвіту, повинні бути для нас неоціненою лектурою (**Самостійність**, Чернівці, 8 квітня).

...біографія диктатора Італії написана живо й барвно... Провідна думка твору — воля до чину, вперта боротьба з протівностями долі і ставлення повище усього гонору нації (**Табір**, Каліш, ч. 21).

Прихильні рецензії на цю книжку крім того появились в **Dini**, в **Nedini** і в італійській пресі:

Provincia di Bolzano, 24. II (Bolzano), **Cirenaica** 7. III (Bengasi), **Il Popolo di Sicilia**, 24. II (Catania), **Gazetta del Mezzogiorno** 24. II (Bari), **Cirriere del Tirreno**, 23. II (Livorno) і ин.

Ціна 1 зл. Слати на ПКО 500.371.

„Український Голос“

Редакція, Адміністрація і Друкарня міститься під:

210—216 DUFFERIN AVENUE

Почтова адреса:

Ukrainian Voice P. O. BOX 3626, WINNIPEG, MAN., CANADA

112331
Р. 2 1934 кн. 5
39487

Юрій Клен

Мандрівка сонця

Обрій розжеврений міддю палає.
Люду обдертого зграї
З лютим одчаєм в очах,
З дітьми, з майном на плечах
Обрій червоний ковтає...
Юрми обдертого люду,
Гори нещастя і бруду...
В латаних торбах, мішках,
В сірих клунках
Злидні й недолю несуть...
В безвість лягла їхня путь.
Десь придорожній рівчак
Або байрак
Дасть їм нічліг і спочивок...
Буде їм вітер співать
Ритми прадавніх мандрівок,
Долю, немов немовля, колисать;
Вкриє повіки їм сніг.
Мріється: знов печеніг,
Половці, обри, татари
Встали,
Скитським простором гудуть,
Ясир женуть.
Але
Де ті отари,
Що після них
Три дні й три ночі від теплої пари
Ген по слідах кочових
Степова
Вогко диміла трава?
Чиж не струмилось ріками
Ситих кобил молоко і корів,
Коли степами
Гуни котили веселий
Свій гнів?..
Чорно зіхають покинуті села.
Що там у полі леліє?
Денеде, там, де буяє будяк,

Українська державна
національна бібліотека

К. 11

4276

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Між бурянами лисніє
 Кінський кістяк.
 Сонце, всміхаючись п'яно,
 Наче на клявішах фортеп'яна,
 На білизні його ребер
 Виграває *marc'he funébre*.
 З рогу рясного прокляття
 Сипле розбещений голод.
 В дірки подертого шмаття
 Лашиться голубом холод.
 „Хочби надибати песього падла“,
 Мріє біляве хлопця п'яти літ,
 „А як помре оцей дід,
 Буде він нам на обід“.
 Сонце, скажене вагадло,
 Бється об захід, об схід,
 В неба прозорого лід,
 Наче ним бавиться вітер свавільний.
 Мати якась божевільна
 Сина гойдає,
 Тихо співає:
 „В Бозі
 Десь у дорозі
 Вмерло у мене аж пятеро.
 Слава тобі, о диктаторе!“

Нічю, немов золотистий вінець,
 Вабить вогнями далекий двірець.
 Дух його затхло-тепл вий
 Млосно-ласкаво
 Обвіє,
 Спливе на вії.
 Покотом ляжуть усі на підлозі...
 Там, де плювки й недокурки...
 Хто, підіславши підтоптану бурку,
 Хто — своє дроне ганчіря
 Будуть у вікна світити сузіря..
 Торби з клунками,
 Мішками
 Сон їх оточить горами.
 Хайже їм сниться: то сніжні Монбляни
 Вже їх вітають крізь сині тумани.
 А коли поїзд хрипкий
 і хиткий
 Прийме в смердючі вагони,
 Як в Авраамове лоно,
 У вутлі, розбиті,
 Лиштвами зшиті,
 Хай він, гойдаючи, людям навіє

Соняшну мрію,
 Ніби то лебідь ясний Льюенґріна
 Вже їх везе у щасливу країну...

Гори лахміття,
 Чорні почвари одчаю
 Повінь страшна лихоліття
 Через степи і байраки
 Геть викидає.
 Голод сурмить, як осел.
 Наче великі кльоаки,
 Київ і Харків, Полтава, Одеса
 В себе приймають
 Буру блювотину сел.
 Цитьте, бо правиться
 Чорна меса
 По всій Україні...
 Хайже ім'я твоє славиться,
 Ти, що поля обернув у пустині!

Скрізь, у степах і мочарах,
 В тундрах і тайгах, страшних, як кошмари,
 і по містах,
 Прошитий шпилями дзвіниць,
 Стиснутий ребрами кам'яниць,
 Закоцюб
 І загниває покинутий труп
 Велитня бронтозавра,
 Що від Курі до Печори,
 Від Йокагами до Гавра
 Смородом сповнив простори.
 Обрій розжарений міддю палає,
 Ковтає
 Кручений шлях,
 Злидні і жах.
 Жовті калюжі,
 Стоптаний лан
 І натовп, що суне, байдужий
 (В серці майбутнє — як скарб),
 В цей гураган
 Соняшних фарб.

Якже їх стріне прадавня столиця,
 Та, що їх кличе, як владна сурма,
 Та, де у танці шалено сплелися
 Тиф, і холера, й чума?
 Глянь!
 Скрізь болото і твань.
 Край твій вимер.
 Вітер гасає по жертвах.

Тільки святий Володимир
Високо понад Дніпром
Благословляє мертвих
Погаслим хрестом.

В пільму кидає місто
Ліхтарів золотаві наміста...
Вже їх впускають тополі і вежі
У зачаровані межі.
Чи ж не пророчили книги, що будуть
В літа останні знамена і чуда?
Що, коли тінь косолобого Вія
Не перетне їх путь!
Щоб, коли з місця зійдуть
Лавра й священа Софія!
Плинуть, ідуть неупинно..
Хай їх приймає гостинно
Мертвий майдан,
Де в летаргічному сні
На бронзовому коні
До шайтана з аўла,
До Вельзевула
В електричний туман
Простяг булаву Богдан.

Евген Маланюк

Смертний танець

1

О, смерте, ти, предвічна любове,
Схили мене цілунком до труни.

Т. Осмачка.

Мертвий запах зівялих лілей,
Чорна сукня і біле тіло.
...Ти занадто горіло, занадто хотіло,
Серце сліпе й мале...

Отже маєш останні уста
В цих останніх, останніх обіймах.
Муку музики спрагнено пиймо,
Бо на полум'ї мозок постав
І вже більше не перешкоджає...
Це не танго, не вальс, не фокстроти, —
Як смертельно мене спокушає
Нафарбований кровю рот!

Не відвернеш обличчя, Безокий
Тьмяно тягне безоднею зір
І хоч знаєш — це смерть, це — вампір, —
Заворожено робиш кроки.

Всі гріхи, всі спокуси й пороки
Закрутились в смертельний вир.

2

Звивається слизька, як гад,
В моїх обіймах. Люті губи
Шукають на моїх гріха
Проклятим поцілунком згуби.

І вже не вирватися — ось
Пручаюсь марно, — не допоможе,
Бо все навколо розпливлось
В єдину ніч, в єдине ложе.

Ще. Ще. І раптом — яд і мід,
Мій племінь пють крижані губи,
І страшно пахне смертний піт
Наперфумованого трупу.

13. XII. 1929.

3

Протверезів. Ще голова тяжка,
Ще крутиться. Нічого. Це — інерція.
Але ущух неповторений сказ
І ось держу в руках роздерте серце я.

Склепать, залить металем, зліювать
Мерщій, поки не вмерло, не скінчилося.
Сліпе й глухе, закохане в слова
Залізних строф, воно строфами билось.

І не навчилось бачити людей,
Любить ці дні і квітнути над буднями.
Пройшли літа і рік новий іде
Й за ним весна за жовтнями, за груднями.

О задзвениж на перший гук вітрів,
Зажеврій знов і більше не щади мене
І всі наймення радісно зітри
Щоб запалать єдиним вічним іменем.

31. XII. 1929.

І. Голль

**Пісеньки Маніяни,
молодої маляйської дівчини.**

1

Я лиш блакитний слід —
Що човен твій накреслює на хвилях
Я лиш слухняна тінь —
Що від твоєї пальми пррстяглася;

Я лиш короткий крик
Малої перепілки
Під кулями твоїми.

2

Чути, як ростуть молоді ліяни,
Чути лагідний віддих пальм,
Не спить блакитна ванілія,
Квіти цинамону пахнуть міцніш,

І небо
До землі

Прикладає своє велитенське вухо,
Щоб знати:
— Чи ти йдеш?

3

Коли ти підходиш — ніч тремтить,
Рухаються стіни,

Ясміни — запашніші,
Море дихає швидше,
А п'яний вітер
Укладає моє волосся

Так,
Як ти любиш.

4

Коли роззявлена паща вулькану
плює кровю,
палить ліси,
підносить гори,
розчавлює птахи
і ковтає сонце, —
я не боюся;
я боюся,

Коли твої тонкі уста
заговкають.

5

Боже, і в бурі
Не обявляєшся мені;
Боже, і з хаш
Не вибухає Твій голос;
У нужденних провулках
Тебе не видно, —

Чи будеш і в мені назавжди
Непізнаний?

перекл. Юр. Л.

Ростислав Єндик

Торонке мольфування*)

I

Рід Вовквюків скапувався як свічка.

Знаний він був на всі гори: і просторими полонинами, і широкими дворами, і отарами овець, і чередами маржинки. В кожного з Вовквюків кліті набиті багатством, світлиці стародавніми уборами. Неодна голова дбала, неодна рука корпала, складала і це все тепер перепливало в чужі комори, чужі стайні.

Два Вовквюки вгноїли собою Альпи, три пішли і в чорноморських степах загубилися, чотири вмерли сухою смертю, одному розколов жабівець череп барткою мов гниле яблуко, а їх сестру добив таки власний чоловік.

Добив за кортячку.

Бувало люди аж гійкають на нього, не можучи дивитися, як він її за коси волосував, як на здоровля з ногами ліз, як ногами наче глину місив.

— Агій, нарозумся, чоловіче, таж ти її вже так збив, що кости зі шк ри висипаються.

— Ти, бугаю, нащо беш муху?

— Яку маю, таку бю, — і бив далше. А одного разу добив. Кричала та голосила, а потім вмовкнула, зіпнула і вже було по всьому.

З цього великого роду лишився лише старий, вісімдесяткількалітній дід із сімнадцятилітнім сином і молоденькою жінкою. Очевидно не рахуємо червонотілого крикуна, бо до нього старий не признавався.

— Таже я з тобою не був, вже рік як за смертю оглядаюся, а ти мені втелюскалася з цим байстрюком.

Відрікався старий пискливого дівка, але з тим більшою любов'ю поглядав на Штефана, останній накорінок великого й могутнього колись роду.

І дійсно, старий добре прочував свою смерть. З кожним днем горбився щораз більше, з кожним кроком щораз дужче задихувався, а голова йому не тремтіла, але качалася.

Боючися вмерти, післав за людьми—робити завіщання.

Не довго було розпису: весь маєток у цілості переходив на сина, а зрадлива жінка діставала забезпечення в готівці.

Гроші? добра річ; але полонини ще ліпші, урожайні долини ще кращі. А найкраще булоби, якби так і одно і друге...

Ця думка кинула молодицю в горячку і вона, не думаючи довго, побігла до свого дедика поскаржитися на старого діда і заразом порадитися, що їй робити.

*) Численні, багаті змістом чари.

Її дедя, Шикайлюк Микулайно, очима розсівав зло. На що глянув — те, здавалося, вянуло, за чим сягнув рукою — те в порох розсипалося.

Старого рада була коротка: вневажнити завіщання.

Але як?

Довго кути шептали, ще довше молодиця вагалася, врешті пристала і ще того вечора скочила тайком у Рожен до ворожбита.

А в Ріжні сидить воробжит поганий-препоганий. Самі найстарші відьми ходять радитися до нього як, що і куди, коли непевні успіху свого ремесла.

Звідти вернулася з проясненим личком і взялася варити вечерю.

Давно старий Вовкивюк не їв так смачно звареної страви. Наївся, а на другий день тяжко захворів і він і хлопець. Захворів, але керми господарки з рук не випускав.

Чекала молодиця годину за годиною, а смерть за голами. Обидва Вовкивюки виявляли дійсно вовчу видержливість й окликами болю не смерть, а життя накликали. І то передусім той собачий Штефан.

— Агій, бодай тебе, бокозийнику, шляк трапив, — пошепки лопотіла доброзичлива мачуха.

І я ніби все гаразд зробила і ще не каменіє один із другим.

А що з тим хухнавим?

Треба їх хіба дотрутити до гробу — мізкувала, перелякана твердим життям, молодиця.

Принесене лікарство піднесло гарячку, збільшило маячіння й обидва почали догаряти.

Вартозий хлопець крикнув:

— Пара!

— Ба що?

Старому вже примеркли чоловічки.

— Біжи до дедика й перекажи!

Не багато думаючи, запхали Шукайлюки теплого ще, а може лише півмертвого Вовкивюка в каглу і метнулися до сусідів за свідками. На неприємного Штефана на печі не звернули більшої уваги і побіч нього ляг дід Параски.

Цей вже задере ноги за старим.

За коротку годину і на псю маму.

Посходилися люди і застали молодицю в потоках сліз і безумних голосіннях.

Сумно кивали головами і подивлялися любов гождої Параски до старого діда.

— Щож вам, Петришку, сталося?

Безбарвним голосом почав:

— Вийшли ми з хлопцем якось на верх, а тут як не знявся вихор ні з цього ні з того, проти сонця аж пуду дало.

Не встигли ми вже скритися і нас обох мусіли занести до хати. Покрутило, поломило кости, словом—підвіяло.

Мені пусте, не маю чого нарікати. Нажився чоловік і час. Але молодяка таки шкода. Сама піна життя, але що робити? Проти вищого приказу нема спротиву і я готовий; будьте свідомі, бо тепер я отак розпоряджаю:

Цілу Скупову записую...

Молоденький Штефан, гарячкою зложений, лежав як глина побіч. Гарячка побілила губи, язик у кілок замінився, горло зціпив біль.

Останні слова підміняного діда келепом вдарили по його свідомості і молодяк прочунявся. Зів'ялий тон не ошукав чуткого вуха. Зоз крадених полонин стократним гомом прогудів крізь його мозок і всі сили збурих. Як з даліни стали виринати в його уяві зі швидкістю блискавки недавно пережиті хвилини у своїм правдивім освітленні: завіщання... дедик... свідки... неприсутність мачухи... смачна страва... її терпкий смак...

Отруїла мене, фльондра, дедика замордувала, а свого діда підставила, щоби мій маєток видерти.

Невідома сила напружила всі його нерви, цілющої пугерії влила в його жили і Штефан почав поволеньки підсувати руку до зрадливого горла.

Ххап!

Кігтями впився в засохлу шию, великим пальцем гортанки шукав, дух запирав у грудях.

Вме...р...ме...е...ее .. — пронеслося з печі й тихо стало в хаті.

Переглянулися свідки між собою, здивувалися домашні. А на печі тихий, але тим страшніший бій. Кинулися присутні до печі: старий в агонії вється, а Штефан, здається, вже мертвий. Здається. Ніюдин мускул не заграв на збіл-лому обличчі, ніюдин звук не вирвався з пересохлого горла. Якась стихійна сила наказувала йому:

Дуси, не пускай, бо із жебрачим костуром підеш.

І він дусиз, скривши руки під ліжником, суху шкіру щипав, з хрясткою моцувався.

Старому сто свічок замерехтіло в очах, великодні дзвони загули у висках, трембіти заграли в ухах. Пручався з цілої сили, щоби вирватися зі сталевого обруча смерті. Заперся дід об старезний комин, перевернув його і сам звалився серед киптюги пороху, саджі і глини посеред хати, потягаючи за собою Штефана, що не пускався його горла.

Кинулася молодича підносити старого, а він звис уже як флейтух. Горлянка на гамуз стерта, аж Штефанові пальці вгризлися до середини.

Люто вхопила його руку і сіпнула нею, а з горла свиснула дзона, на палець грубими, цівками чорна-гидка кров на її груди, зрошуючи собою Каїна.

Не зрбувала Параска маєтку, а лише замсрдувала свого діда.

З розбитої кагли звисала тимчасом смішна голова старого Вовквивюка, ціла присипана саджею.

Шкляні очі шукали за жінкою, щоби показати їй вислоплений язик, а розкинені руки били по стіні, мов посторонки дзвонів, і перестерігали її:

А не руш, а не руш!

Доляри засипали піском очі свідків, рик коров заглушив їм вуха, а Штефана збули його гарячкою.

Кінці пірнули у воду.

II

Обох дідів поховали на другий день, а Штефан змагався зі смертю ще тиждень. Врешті побідила молодість і почав поволі приходити до повної свідомости та здоров'я.

Стару хату лишила Параска, бо в ній почало страшити, а сама перенеслася до хати свого дєдє, перетягаючи за собою і Штефана.

І дійсно, серед такої руїни, яку лишила за собою молодиця і найтвердіше газдівське серце здригнулося би Стіни обдерті зі всіх образів, піч розвалена, стелина облупана, скоби повитягані, двері понадривані.

А для Штефана розпочався день муки, ніч страху.

Забрала його мачуха хіба не з милосердя чи з любови, але, щоби збиткуватися над ним складним способом і повільно та постійно вкорочувати йому життя.

Нема йому деінде приклонити голови, бо родини вже нема. Повний страху за своє життя, бож не дав собі вмовити байки, якто дєдьо зійшов зі світу. Не міг ніякої страви доторкнутися, щоби в ній чого не зісти. Слідкував за їжею домашніх і сам їз те саме.

Та не в таку родиноньку попав. Підступ і зрада чигали з кожного поруху старого. І для себе не дуже то безпечним способом загадали Шикайлюки післати Штефана наздогін за старим Вовквивюком.

Правда, він їв із тієї самої миски, але не з того самого боку, а це рішало про його долю. Лагідна отруя раз-у-раз підмашувала собою кожну густу страву.

Штефан вже більше нагально не слабував, нічого більше вже не боліло його. Він тільки сох, жовтів і танув на очах як весняний сніг.

А всі випереджували себе взаємно в поклонах перед ним, мовби перед божком:

— А можеби ти, Штефанку, зїв це або те, — притягала його мачуха.

— А можеби ти, Штефанчику, проспався в холодку? Дивись як сонце пражить, — гуде з другого боку її дєдик велебний.

— А чи тобі щось не бракує, Стефаночку, що ти став такий сумненький? А можеби ти так пішов у Білу Річку до Недоходи Йвана. В нього сьогодні вечорниці, розвеселишся трохи — дораджують лукаво обоє.

Люди не могли надивуватися, що за серце в мачухи, як приємно розчарувалися на старому. Таж йому ліпше, як у рідній хаті.

— Забанував за дедиком, — говорили одні.

— Врік його хтось за вроду, — говорили другі.

— Ніщо інше, тільки якесь важне прокляття висить над цілим родом, певно, аж з сепим коліном зникне, — доповідали треті.

А Стефан стерігся і вянуп під оком.

Треба звідси тікати, — шибнула йому гадка в голові. Смерть ходить услід за мною і я не зможу перед нею всокотитися. З кожного кута заглядає, ночі проверчує своїми очодолами, шукаючи мене; косу наострашу тримає.

Куди не ступить, все радить йому спрятатися з очей старого Шукайлюка.

— Тікай, — шепоче йому смерека.

— Тікай, — журливо журчить потічок.

Тікай, — прохає добрими очима маржинка.

Завернеться з царинки до хати, а сіни вже гудуть: — Смерть.

І двері риплять: смерррт.

І вікна обіцяють: смерть, смерть

На пальцях ходить Стефан, щоби не чути жахливих пересторог і одного вечора таки не видержав:

— Вуйку, я завтра хочу вертатися до своєї хати.

— А чогож то? Може тебе хто образив?

— Та дежби, ви всі так піклуєтеся мною як пістунка.

— Або може моя хата зачумлена?

— Ні, але я таки вертаюся до себе.

— Мой, небоже, я бачу, що ти вже фіглів забав. Хтож тебе там нагодує, хто опере? Будеш ходити як циган на стид і публіку собі, нам і цілому родові.

— Е, коби стільки стида, а цілий рід—я сам.

— То ти так відплачуєшся за наше добре серце?

— Я знаю ваше добре серце і нічим сердечним вам не відплачуюся. Не хочу, не буду і йду.

— А в тім, ви і так собі добре платите, бо весь мій ґрунт самі тримаєте, а моє—що на мені і в мені.

— Хлопче, стули писок.

— З писка чую і пискові не дивуюся.

— То ти ще ставишся до мене?

— Я до вас не ставлюся, а поставлю таки на свому.

— Та я тобі одного сіна не дам зробити.

— Не маєте що давати, бо я вашого не требую, а свого не дам собі зрабувати.

— То ти про ррабунок говориш? На, маєш своє у завдаток — і важкий п'ястук Шукайлюка твердо спустився на плече хлопця.

— Ви не вмієте бити, — процідив крізь зуби молодяк.

— По гуцульськи бється в голову як гадину, — і з цими, словами вхопив зі стола важкий кружок і з цілої сили гаратнув по вершку голови старого. Захитався старий, але не впав: блискавкою мигнув другий і поправив попередний удар.

Молодиця не лишилася німим свідком. Скорим рухом гнучкої постаті перекинулася через стіл і напрасно старалася обезброїти молодяка, витручуючи йому дошку з рук.

Та хлопець уже запалився боротьбою і злі вогні почали розсаджувати темний, брівний лук.

— А ти, гадюко сороката, чого хочеш?

Розмах не вдався, бо старий, користаючи з передишки, вирвав із рук кружок і таки ним почав хрестити Штефана. Цим разом без усяких задних плянів:

— На смерть!

Як веретільниця скрутився хлопець і пірнув під лаву. Потім хильцем, проміж ноги, шубовстнув надвір і пігнав щосили.

Гнав, мовби сто чортів гналося за ним, самі ноги його несли безуговку, аж вкінці зашпотався за якийсь корч і на весь зріст простягнувся у траву.

Схопився, але ніякий удар не послідував за його упадком, хоч він думав, що хтось йому підставив ногу.

Здивовано розглянувся навколо себе:

— Тьфу, а я вже гадав, що переймили.

З розкішу простягнувся назад у траву й пірнув у думи.

Почування благойної полегші розлилося по цілому тілі. Видавалося йому, мовби вирвався з якоїсь тяжкої пригнітаючої темряви і перший раз побачив ясність навколо себе. Ясність, певність, мету перед собою.

Мету? Яку мету? До повнолітності далеко, майна не відбере, не здихається ворогів.

Жити, розростатися, цілу Верховину до себе пригорнути як цю траву під собою, а все інше хай плине. Само дасться видіти, що дал ше робити. Чиж не вистарчить йому тепер, у цій хвилині, що ніщо не говорить про смерть, а все дихає й усміхається приязню?

От плай кличе за собою, щоби йти ним аж на край світу, ота смерека-самітниця співає любовну співанку, пушиста трава простягає гнучкі обійми, а ліс, чорний бір зібрав пугасті брови і захмурений мовчить.

Мовчить, бо багато знає, багато чує і торонко криє в собі.

Кобито бути так як ліс...

До ранку далеко, а хлопець лежить із розплющеними

очима й оглядає зірки. Як їх багато розсипалося по небі, мов дір у решеті. Одна моргає таємничо до другої, холодний спокій оточує їх. Але ні! От одна вогниста крапка запалала, крайчик неба запалила і скотилася додолу.

Хтось згас.

Ба хто?

Хіба трембіти рознесуть вістку завтра по верхах про його смерть. А зіздар певно вже наперед знає, хто вмер. Подивиться на зізду і вже знає.

Коби так бути зіздарем, але таким, що мігби стримувати зізди, або їх тручати. Передусім тручати. От трунувши зізду старого Шукайлюка і мачухи. Одним махом!

Раз і вже нема, два і знову нема. Гай!..

Ранній холод збудив Штефана зі сну. Довкола нього сама краса. Довкола гучить, співає, у співі купається цілий ліс. Кожне дерево перекидається тонами з другим, з кожного линуть сопілки, денцівки, скрипки, цимбали — усі інструменти. Навіть бубон здалека відзивається. Тепер тихо, тихенько, навіть вітрець спинив віддих, земля завмерла в нетерпляці.

Нараз смерека заскрипіла—починай. І кожний інструмент заграв, затужив, душу з тіла виймив і пустив пташкою між пташечки. Ота пташка грає на сопілці. Зпочатку пробує голос; півкнула—добре. З дрібонького горла виливає журливі тони. За нею починає друга, третя, всі. Кожна іншу пісоньку співає—виграє, а всі разом одну велику, не наче квітку до квітки складають і барвистий вінок плетуть, але нерівний. Ота пташечка маленьку квіточку приложила до більшої, друга ще більшу, а велику червону усі кладуть у середину китички. То знову лише одна квіточка в рядочку, то знову дві, то багато. Якось невловима рука закручує їх кріпко шнурком і розгойдує в повітрі, поволеньки, скоріше, ще скорше і вже вінок мов колесо веселки пливе в повітрі, взноситься, тікає десь угору високо, високо. Барв на віночку стає щсраз менше, він червоніє, багріє, вогнем горить, ще вище — замінюється в якусь чорну пляму і — нараз —

Мах —

Вінок розривається і градом додолу сипляться квітки. Вже його цілого вкрили, вже руху не стає, віддиху нема...

Ох, отвирає уста, протирає очі.

Ага! Це мельодії пташок його вкрили, а він цілий скупався в них як у зливному дощі.

III

Ранком пішов Штефан на сільське право до громадської канцелярії.

Навіть до слова йому не давали прийти. Війт і його прибічники дивом не могли надивуватися, аби він, газдів-

ська дитина, ставав усупереч вуйкові Микулайнові і забавляв своєї волі. Таж ціле село може посвідчити, що його доглядали як ока в голові. Ходив убраний як пава, а поліно, на якому мігби зашпотатися, зараз хтось зпід його ніг підносив, а тепер він таке виробляє і каляє давну славу свого роду.

— Фе, стид тай годі!

Побачив Штефан, що з заключаними головами йому багато говорити нема чого.

— Ви до мене не гворіть як до дитини, бо зі смертю дедика, я став його наступником. Як не хочете мені нічого присудити, то й не судіть. Я вашим судом не дуже требую, бо за два-три роки сам собі право зроблю.

До того потайного ката я вже більше не вернуся, лишуся сам у своїй хаті й буду сам газдувати на тому ґрунті, що коло неї, як мене дедик навчив. Як хто туди мені нашпарить без мого дозволу, смерть йому зроблю. За решту майна я вирахуюся пізніше не з Микулайном, але з вами всіми.

Луснув дверми і вийшов. Вийшов повагом, як статочний газда, а не дівтак, і попрямував до своєї хати, забитої дошками.

Смуток привитався зі Штефаном серед зарослого ха-баззям подвір'я і вступив із ним до хати, що дихала стухлістю.

Кажани й пугачі розпанюшилися в опустілій хаті й на порозі задзьобали бадьорість молодяка.

Водній хвилині викинув він усю крилату гидоту з хати, отворив вікна, але радість ними не ввійшла.

Маржинки треба. Ця приводить радість.

Лишив отвором хату й побіг у полонину. Надвечір пригнав до своєї зогороди чотири корови й собаку, злу як змія. Зараз таки видоїв молоко й розпалив ватру.

Зашипіла гадючка на вогні й у хаті прояснилося. Радість тінями затанцювала по стінах, сволоки піднеслися догори і вже не пригнітали долівки.

Від Штефана відступився смуток.

Напився молока й почувся безпечним у своїй хаті, на своїм ґрунті газдою, своєї волі володарем. Вчув, що стоїть на власних ногах, підпертий своєю власною барткою, роздякуваний зі всіми: і приятелями і ворогами. Всі обручі тріснули, що здавлювали його серце і в грудях загоготіла божевільна радість.

Нарешті сам, вільний, нічий.

Сусіди зацікавилися молодим втікачем. Нераз, зустрічаючи його на обочах, хотілиби вдатися з ним у розмову та він вривав її в самому коріні.

— Як треваєте, Штефанку? — приязно поздоровляють прохожі.

— Миром! — коротко відповідає молодяк і йде своєю дорогою, з слуханий в себе самого.

Зокрема зацікавилася ним Костричукова молодиця. Кожної неділі губить стежку коло Штефанової хати, а той ні її гордої постави, що легко і рівно має в повітрі, ні зеленкуватих очей з прихованим пеклом у кутиках, ні навіть розписаних киптарів не бачить.

Та вона цим не журиться дуже. Знає, що ця виниженена важкою недугою краса скоріше чи пізніше загостить в її хату, коби тільки цвіт розвився на щічках.

Шукайлюки тимчасом не дають Штефанові спокою. А він із кожною хвилиною мужніє, розростається і леда день переміниться в легіня.

Костричучка як добрий опікун, Параска як злий дух кружляють навколо хати. Закохане серце відгадало злі наміри і молодиця не спускає очей з хати самотника і з того, що діється кругом неї. Одного разу переловила вона Параску, коли та кружляла навколо хати і щось розсівала.

Недугу розсіває, щоби Штефанчик її набрався, думає, і скоро світ вже вартує коло підсипаної хати.

Як тільки показався молодяк, молодиця крикнула:

— Не переступай, Штефа', порога, але прожени пса вперед себе.

— Пантруйте, ви, краще свої пороги і своїх псів, — відповів непривітно Штефан і збірався йти далше.

Перебігла молодиця заворожений простір і перервала коло, на себе взяла тяжку хоробу, розвіваючи вроки. Не сказала більше ні слова, але вернулася додому і лягла зморена.

До вечора виглядала як один огидний струп. Та молодиця сама вмів мольфувати і злікувати себе від убродів.

На зорях принесла вона води з чуркала, кинула до неї сухар із пшеничної муки і так промовила:

— Водичко, найстарша царичко, обливаєш, обмиваєш гори, доли, коріння, каміння, облий, обмий і мене від всякої мерзи, аби я стала велична як весна, красна як зоря.

Примовлена вода скупала ядерне тіло і до трьох днів стала знову чиста, свіжа й здорова як риба.

Дивується Параска, що її чари не чіпаються молодяка і звернула свої очі на його маржину. Темної ночі підкралася під Штефанкову хату. Пес аж ланци зриває, так сіпається до колишньої газдині, що злодієм підсувається до загороди.

Буката хліба зі смолою скувала собаці зуби і вже безпечна сіла Параска під корови у стайні. До краплі видоєє з коров молоко, аж маржинка рує, чуючи неприхильну силу коло себе.

Треба ще знак лишити, думає злюка, і звязує хвості чотирьом коровам, розставляє їх на чотири боки, а сама

чимскорше вихоплюється на загороду й бігом царинками до своєї хати.

Штефан немало здивувався, побачивши рано осмішені і видосні корови.

Шукайлюків робота, гадає собі і вечером спускає з ланца нагодованого пса.

Та другий ранок повторює попередний. Корови розставлені на чотири сторони світу, а пес спав аж до полудня.

Церкає Штефан корови, а замість молока виходить клей, а ще дальше кров.

Ой-га, завзялася на мене та охаблена мачуха і на мою маржинку.

Як не думає, щоби зберегти себе перед напастю і нічого путнього не видумає. Лягає в ночі коло коров та коло півночі так зможе його сон, що не може кліпнути, а ранком знову корови повязані.

Постановив ходити по надвірку. Ходить, ходить, ходить аж дев'ятої ночі котиться щось маленьке по царинці, а світло в середині.

Аж тепер ти в моїх руках, втішився молодяк. Сидітимеш у моїм кримінарі, аж твою тілові запечатають гріб.

Скинув гачі й обернув їх навиворіть і зловив відьму як головатицю в сак.

Зловив, але як її заперти? В руки не можна, а біда зпоміж штанок викочується. Що піднесе гачі, капчушок виповзує і котиться дальше, підскакуючи на грудках.

Е, чекай, від мене не втечеш. Закидає ще раз свій сак і обмотує штанки неначе колачик, а сам біжить по макітру.

Та заки вернувся з макітрою по капшучку і гачах уже й слід захолов.

Рано знайшов гачі в долині.

Видима річ, спустилася біда з гачами обертом у долину і випала подорозі.

— Шкода!

А вдома Параска чередує, зі Штефанового молока сметани збирає, висушує і свої корови зі сіллю годує, сліди Штефанових коров збирає і над ними приговорює, промовляє:

— Я, чара, чарівниця, своєю злою гадкою злі духи кличу, а вони мені помагають і всю манну крізь ліси, крізь скелі, крізь поточини, крізь дебри приносять; всю манну приносять і в мою коровку вкладають аж їй вимя крутить і чотири дойки молоком наливає.

IV

Нагадав собі Штефан, як то дедик бувало розказував про відьми і йде в неділю в ліс з сокирою — рубати сме-

реку на стілець. Мусить пізнати, чи то справді Шукайлюкова відбирає молоко.

Ходить лісом і не може зважитися вдарити раз сокирою: неділя. Вже мав вертатися з нічим. Нараз, злою гадкою покріплений, вихопив сокиру і з цілої сили вдарив по стрітівці. Застогнала смерека, йойкнуло галузя, здригнувся ліс, а Штефачові волосся стало дубом. Метнувся до хати і в три дні вийшов по сокиру. Знайшов її у пні, облітою живицею.

Заплакала смерека над гріхом.

Сьогодні мале святце, можна ще раз спробувати. От Дмитро Сливчук кутається коло вориння.

Розмахнув і в друге гепнув по пні аж фоя посипалася.

Щераз заплакала смерека перлистою живицею та Штефан замкнув очі, заткав вуха і одним скоком опинився коло хати.

Свято!

Хай буде свято, але не дасть над собою збиткуватися. Досить натерпівся дотепер; чиж те переслідування не скінчиться і в його власній хаті? Треба Шукайлюкам прирубати трохи пальці, бо сягають задалеко. А дедикова смерть не накликає до помсти?

Гай, до роботи!

Від тоді кожної неділі і кожного свята цілий рік зарубував Штефан раз сокиру в деревище, доки не зробив стільця. На Благовіщення посадив у мисці чорногорського зілля і кожного вечора підливав водою з девятьох головиць.

Зазеленіло зілля і ще великодні дзвони не дзвонили, а Штефан уже на цвинтарі стоїть на стільці і тримає листок зілля під язиком. Цілий рот загорівся від чортівського зілля, зіниці поширилися, в голові гудуть водопади.

В церкві йде відправа, а надворі хлопці дзвонять у дзвони, аж позавішувалися на посторонках:

Бам-Телень, Бам-Телень-Дзінь-Бам.

Христос воскрес — співає священик, дяк і ціла церква. Я шукаю відьми, — відповідає Штефан.

— Христос воскрес.

— Я відьми шукаю.

Глип, а коло нього стоїть Варвара Потіцька, Гануся, Василина і та стара дримба Одокія. Стоять із дійницями на головах, аж ноги повгиналися під ними. Трохи одалік від них стоїть і Параска, ворожиця клята, відьма погана.

Відьми шастаються по цвинтарі, щось радять, переговорюють між собою. З їхнього гурту відділилася Марійка Костричукова і підбігла до Параски, намагаючися струтити з її голови дійницю. Параска не дається, борониться й обі-от-от кинуться на себе з кулаками.

Вслухується Штефан у голоси, що лунають навколо нього. Тут дзвони аж розщибаються під дужими руками,

а з лісів відповідають їм корови — мууу, бики ричать — гууу, а телята побренькують тільки дзвіночками і долучуються до овечого биркання — беее. Дивна лісова пісня зближається, щораз більше жалісна, неначебто маржинка домогалася у відьом відібраної манни.

— Чекай, перейму тебе коло хати, не будеш ти вже більше шукати мене і насмішуватися над кор вами, — думав молодяк, розізлений риданням коров.

Ціліський день засідався Штефан на Параску, а їй мовби й не туди паде дорога.

На другий день, плигаючи грунями, зловив Костричукову Марійку в потоці. Довкола сонна тишина, смереки завмерли, потік, здається, замерз, бо вода сріблиться, а журчання не чути.

— Помагай — біс чарувати, — крикнув молодяк, але чогось не вчув, щоби його серце заколисалось гнівом, а пальці твердіше затискали бартку. Дивиться на сусідку-красуню. Чує, що не вдаривби її ласо пласом, хоч поставив вчинити таке при першій зустрічі з відьмою. Скоріше глядить на неї з цікавістю, бо, хто знає, чи і не його коров — шкідницю. Бистро подивилася молодиця, але нічого не відповіла, тільки пупінки грудей заколисалися під цвітистою сорочкою, а лице запашило мовби рожка висипалася на ньому.

— Чию корову чередуєте? — з глумом спитав молодяк.

— Це що ти, Штефаночку, сьогодні розговорився? Чи не хочеш надолужити собі року мовчанки?

— Бо чарівниці вчора пізнав і своє молоко відібрати, або вибити хочу!

— Від кого?

— А хочби й від вас!

— З моїх грудей молока не вдоїш, бо вони ще дівоцькі.

— Чейби?

І вже коло молодиці, а кров запалала, а очі вже вміли.

— Яби до вас й не брався, бо ви відьма і в вас стільки волосся що на голові.

— Чи ти здурів?

— Хіба всі старі люди подуріли, що таке про відьом розказують.

Тріснула зацінка, вужем мигнула крайка і мов зпід землі виринуло туге тіло молодиці і втікло у вишивані складки сорочки.

Штефан протирав очі і кусав себе до крові у золотистим пушком покриту губу.

Як зігнута сталь пирхнула красуня з каменя на стежку і реготом залоскотала вуха.

- Марічко!
- У вечір під буком!

V

З навислими на губах поцілунками прокрадалася Марічка на умовлене місце. Зірвався зпід бука Штефан і як полонинська пісня понісся назустріч. Легкою рукою вхопив задихану молодицю і підносив щораз вище й вище, аж нагло обкрутився з нею мов у танку. Дивиться на неї здивованими очима і не надивиться, мовби не пізнавав, мовби вперше побачив, мовби несподівано здійснилася довгождана туга.

Як два гірські потоки мішаються, розділяються і знову зливаються зі собою, так грянули пружисті тіла в обійми, стрепенувши всіми нервами. Мов у похмільному танку розгойдувалися, очима й устами вабилися, сварилися, відтручувалися, від гнучких обіймів ухилялися, — то знову розгойдувалися мов дараби на грамітній воді, поринаючи в розкошах і затрачуючи свідомість, то виринаючи з пінистих хвиль невиразними тінями. Повітря кипить вихрами, земля мов п'яна заточується, вечір стоїть непорушно. Крізь розхилені губи вилискують хижі зуби, кожний м'яз їхнього смагного тіла дрижить, а з уст, щойно затканих поцілунками уст, проривається могутній гимн жаги.

Перша опам'яталася Марічка.

— Штефанчику, любчику, хочу направити тобі кривду.

— Любко моя, не говори про кривду, бо тратитися хочу зі стыду. Як я тебе не бачив до сьогодні?

— Бо ти не слухав себе, а голосу своїх ворогів, хай їм на безголова! Ти ходив сумний, хоч життя розгорталося коло тебе.

— Те, що було, ніч. Аж сьогодні розгорнувся для мене світанок.

— Так, любчику, ти побачив життя як нічну ватру крізь гущавину. Життя перед тобою, перед нами, закрите чагарниками. Їх треба прорубати і пізнати всі тайни: котре зілля яку рану гоїть, яка примівка чому помагає, треба навчитися богувати між людьми.

— Ах, таж ти відьма! — аж з жахом відсунувся від неї Штефан.

— Ні, пестливим рухом притягаючи Штефана, промовила Марічка. Я тільки мудріша й сильніша від інших, а таким і тебе хочу зробити.

— Я досить сильний, щоби сам дав собі раду як треба.

— Так, ти сильний і гарний, але є щось більше поза тобою, поза силою одного чоловіка. Це сила всіх гуцулів, що міститься в їхніх старих повірях. От, наприклад, чи вмієш своєю силою віддати коровам їх манну? Ходи, я покажу тобі.

Взявшись за руки, не пішла, а поплила закохана пара перед Штефанову загороду. Шіснацять слідів з чотирьох корів вибрала Марічка, повклала їх на чотири боки перед собою і почала промовляти:

— Ішли коровки, мериночки, благушечки, гикаючи, брикаючи, свої паперки щібаючи, свої слізки проливаючи. Ніхто їх ні видів, ні чув, тільки Марічка. І Марічка перейшла і сказала до першої коровки, до другої, до третьої, до четвертої:

— Чого ти, коровко, мериночко, благушечко, гикаєш, брикаєш і свої паперки щібаєш?

— Я гикаю, брикаю і свої паперки щібаю, бо в мене чередільниці-недоходільниці, відьми-відьмиці, опирі й опиріці і знахорі-чинатарі відіймили, відібрали буйне молоко, тошний сир, товсту сметану, жовтеє масло.

— Іди, благушечко на золоту гору, на шовкову траву, з золотої криниці водиці напийся — на цебер молока, на тошний сир, на товсту сметану, на жовтеє масло.

— Нехай вийде золотий чоловік з золотого моря, в золотому ковпаку, в шовковому каманакі, з золотою трубкою і на чотири части найзатрубить.

— І хай ніхто його не бачить, не чує: ні чередільниці-недоходільниці, ні відьми-відьмиці, ні опирі й опиріці, ні знахорі-чинатарі.

Пішов золотий чоловік золотою дорогою з золотим клинцем, з золотою довбенькою, з золотим топором і золотого смеречя нарубав і золоту ватру з його сучя наклав, кілля наколов, ужев накрутив і на золотій горі золоту загороду воринням обложив.

Тоді на три части світу затрубив і коровочку, мериночку, благушечку до себе пригулив. Потім взяв золотий чоловік золоте ведро і коровочку здоїв. І надоїв познз ведро молока, бо ріка молока прягла. Вилляв золотий чоловік буйне молоко в золоті бербениці, заднив золотими гріздами і запетелькав шовковими петельками.

І дивиться Штефан, а його коровам вже молокодаїні жили набреніли, вимя напружилося, всі чотири дійки налились молоком: як ріка буйного молока прягла.

Марічка з усміхом дивиться на свого любчика.

— Чарівна чарівнице, де ти навчилася чарувати, чередувати, коровам молоко прибавляти?

— У старого діда-чинатара, славного на цілу Гуцульщину. За руку, бузало, мене візьме, дивну бувальщину розкажує, чародійне зілля показує. Старий ходить по скелях, а я коло нього жибоню і малими ногами дрібочу. А він завжди звертає до старих часів і говорить про предвічні звичаї, палку гуцульську вдачу розкриває.

— Так, а про помсту багато розказував? Чи захову-

вали її старі гуцули? Не багато вже хіба з них лишилося в горах.

— Є всі гуцули, як перед віками, бо зайшли, хоч і набрали, то небагато вони варті й поволі вироджуються, вимирають...

— Правду кажеш, — перервав їй Штефан. — От старий Балушевський, зайда, сидить самотний при вигаслій ватрі і задивився кудись випраними очима. Штанкевичі також виявилися і над їх маєтками заблисли і схрестилися бартки чужих, от у Пугачевського. здається, діти з першим віддиком умірають наче від нашого повітря.

Марічка заговорила: так, так, не страшні нам зайди, страшніше, що передають нам свою охаблену вдачу.

— Хіба ні. Ми заслухані в голос, замкнений у грудях, а до нього зайди не мають приступу.

— Не дуже ти вслухуєшся в той голос, як дотепер не пімстив смерті дєдика і свою муку.

— Що ти кажеш, Марічко?!

— Те, що чуєш. Хіба старосвітський гуцул бувби стерпів, щоб над його родом хтось насміхався? А ти — це терпиш.

— Так, я це терплю, але не приєзбав про ніщо і нікого. Щовечора колишу помсту у грудях, у сивому сумерку пестощами обсипую її. Терплю, бо я ще був дуже молодий.

— Хіба помста потребує довгих років?

— Настає час, коли нема вже років для помсти, і вона сповнюється в ту хвилину. Довгі роки чекання не стирають із неї нічого, бо вона вічно молода, з бистрою пам'ятю.

Помста!..

Що солодше за тебе? Ти запах минулого, жагучий зоз причаєної крові, барвиста цвітка життя. Тільки у своїй швидкості ти містишся, помсто, і вже настає мій час для тебе.

— То ти так швидко забув про наше кохання заворожене? Не є воно для тебе барвистою чічкою? — з лукавим усміхом спитала Марічка.

— Кохання це передсмак щастя. Саме щастя — це дріжання у грудях незгашене ніким і нічим, глибоко заховане, кров'ю покроплене. Найближча до нього помста, люта помста. Чим довше вона триває, тим більше зближується до щастя.

— А тебе я, душко, люблю так, як співається у співанці; — помовчавши хвилину, відізався Штефан, пригортаючи до себе Марічку:

Калиночка білоцвітна,
Йигідки червоні,
Як бідашку не любити,
Коли очі чорні...

Розкоханими очима подивилася на нього Марічка:

— Моїм коханцем може бути лише гуцул, що нікому не завдає своєї кривди на плечі так, як ніюдин з наших вдавнину не зробивби був цього ніколи. Я тобі поможу! Слухай!

І Штефан вслухувався у глибокий голос кохання, начебто він виходив із надрів землі, з таємничих лісів, з задуманих скель. Голос красуні, що богувала у Річках, його власний і природи, злизалися в один всеобнімаючий оклик: Помсти!

VI

Як писну, все пропаде, товклася думка в голові Штефана, що підкрадався до хати Шукайлюка в глуху годину півночі. Тричі окружав він хату, тричі обливав її таїнственною водою від Марічки.

Можеби так ще й стайні?

Ні, маржинки шкода, комуж вона що винна? Бігом вертався назад, не оглядаючися.

Марічку застав похилену над мискою, як сікла воду ножем. З її очей зник ласкавий погляд. З кутиків очей іскрилися мечі, а з уст видобувалися вривані слова молитви, що криком били в небо, або гасли в нечутному шелоті.

— Викликаю вас.. темні духи... з гори сіянської, з землі підсподіянської, з дебрів, зі скель і темних нір.

— Зійдіть... ногами збодіть... кров спустіть... з крози хай родиться не на хвалу Божу і запах людям васильчик, а чорний терен хай віття пускає і дорогу загороджає великому і малому, старому й молодому.

— Смоли кипячі, води гарячі хай наповнять долину, вогні могуті й вітри тріскачі хай язиками небо лижуть і ні стебла, ні сліду, ні сухої тріски хай не лишать.

— Згор... кров... пила... дорога... дух... допоможіть... закликаю... шепотом говорить Марічка...

— Помсти! — вибухає з її горла божевільний крик вгору і розсипається в лісах. На північний захід зводяться, випяливши десять пальців руки дивні колеса зачеркують в повітрі, чудаті знаки вирисовують на землі аж зміянками стали проноситися білі платки мряки мов розпущені гриви великанських коней і наповняти собою Замагуру, Чорну Річку, Білу Річку й долину Черемоша від Варітина по Вигоду...

— Ходім і чекаймо до завтра, — якомсь жалісно промовила Марічка взявши Штефана за руку.

Наставала Година. В повітрі клекотіла буря.

Темні мряки виповняли цілий небозвід. Повітря так згустіло, що можна було красти його ножем.

Темрява розкрила пащеку і ригнула вогнем. Мов по камяному тоці замолотили велетні кривими ціпами в хаотичному безладі. Разпораз виривали з нього грізномогутні

брили і з розмахом тручали їх у бездонні простори: трах тарах рах.

Не мали часу добігти до своїх хат Штефан і Марічка. Грунь, що бігли по ньому, взніс свій хребет у якомусь демонському пориві, захитався і почав потапати. Столітні смереки по обох боках плаю підскочили мов патицки і поклалися додолу. Світло блискавок показало жахливе боєвище з простягнутих і зеленими трупами, що купами вкривали обочі.

Ніюдин звук не вирзався з затиснених уст мольфарів, що викликали темні сили з глибоких нір, які далеко переростали їх могутністю. Віддих смерти зморозив кров, як вони завважали, що грунь, по котрому бігли, зі страшенним лоскотом відірвався від гори і мов камінна ріка понісся по схилістій підосві з глухим помрукуванням у долину, уносячи їх на своїх розколибаних, дужих плечах.

Хата Шукайлюка втопилася в камінному вирі, а на буковнянській долині повстало озеро.

Мовчки дивилися рано местники на своє діло.

Марія Струтинська

З полинялих фільмів

(Лена Полуботок)

Наш сусід „від делікатесів“ — як щодня від пяти місяців — підтягнув мені три широкі, залізні стори і я відчинила наш малий, чепурний ресторан. Десять круглих столиків ще вчора вкрито свіжими обрусиками. Підметено долівку. Тепер — стерти порошок зі стільців, з буфету. Підлити пеляргонії в довгих як вікна, білоякерованих жардінерах. Готово.

Крізь мале віконце виглядає з кухні чорнява голова нашої спільниці: прийшла ще раніш заднім входом і вкупі з кухаркою готує вже сніданок.

Стаю за лядою, по моїй стінці. За великими наріжними вікнами (давніше: склад фортеп'янів) перспектива двох вулиць, скупаних в блідому золоті липневого ранку. Мігають в дверях щойно відчинених крамниць голі литки служебок: ранішнє печиво; поспішають в темносиніх блузах службовці міських заведень; та основний тон — це сірий салдатський однострій. Йдуть одинцем і групами. На грудях, на кашкетах — червоні бинди.

„Звялені спекою троянди — силкуюсь відновити в уяві недавнє порівняння. Та на думку тиснуться зачуті вчора інші слова:

„Забруднили революційні прапори“ — і уява малює образи останніх, дивних днів.

..Вулиці гудуть зранку до вечора: козаки з азійськими

обличами, салдати, навантажені домашнім статком, ряба пика на коні під розп'ятою рожевою парасолькою...

(Це революційна армія, першим великим наступом проломивши австрійський фронт, верталася на давні позиції: так рішили салдатські ряди).

Вслід за ними з'явилися в нас гості: втікачі з новодобутих місць, що в осідку повітової окупаційної влади шукали собі безпеки. Казали про грабунки й насильства.

І знову боляче-трівожно стискається серце: — це революція? Наше п'янке, як молоде вино, захоплення?

Тоді викликало ясний, весняний спогад, що на мить втишує всі сумніви і будить знову буйну радість: сірі шинелі під жовтоблакитними прапорами, що пливуть вулицями нашого міста. Сльози на очах у них і в нас — гурти молоді, що йдемо поруч з ними, кричучи „Слава!“.

А коли цей образ розпливається, як розплилися в морі революційної армії шинелі з жовтоблакитними відзнаками... (Десять формуються українські частини, та — що ми знаємо про них?)

...Тоді, як завжди, шукаю останнього захисту в згадці про них — цих, зі Союзу Городів.

Тихо й витревало ведуть тут своє діло: діло підмоги нам, галицьким братам. Кухні, пекарні, школа, де зперед революції ще вчать по українськи, де годують та зодягають щонайбідніших з наших дітей. Низка моїх знайомих: Олександр, Наталка, Лена — моя приятелька: найтвердша, найпоследовніша з усіх у своєму дев'ятнадцятому життєвому році. Лена Полуботок.

* * *

Перші гості — це двох кадетів-українців. Поки я подаю їм їхню каву, як завжди від місяця присягають побити своїх сестер, як лиш попадуть в хату. „Писать по хахлацкі — смішно і даже глупо“. — Ось які відповіді вони одержують на свої листи від цих триклятих інституток!.

Ось знову — підстаркуватий штабкапітан Ільченко (явний й час), про якого рід („невжеж це ви не знали?!“) цілої півсторінки в історії Аркаса (Я й досі не перевірила!).

Бігаю від столиків до віконця і знову назад, розношу жадане, кидаю слова. Та нема в мене того погідного настрою, з яким зустрічаю завжди цих „нових“ українців. Завжди радію ними. Хай будуть й такі! Сьогодні хотілося б бачити їх іншими, давніми, випробуваними. І м'яло всміхаючися моїм гостям, лумаю про тамтих.

Де це дівся блідий, чорнявий підпоручник, що кожної днини вранці сідав тут біля вікна? Він не багато говорив. А проте я зразу вписала його до категорії „справжніх“. Таких, як ці з „Союзу“. Після наступу більше не з'явився...

Коли наближається обід, приходить в допомогу мені малий хлопчина. Тоді, порозумівшись з віконцем я пишу на картках сьогоднішнє „тепи“.

Потім — обід. Розливаемо по тарілках зупу, розносимо мясо, солодке. Стає повно, глітно. Ледви просовуємося з своїм набором.

Удвох з хлопцем несемо цілий набір тарілок з варениками. Це підполковник, що вчора так невміло боронив краси нашого прапору перед своїми московськими товаришами. (Так хотілося сказати їм, що значить його блакить та його золото, та я не зважилася. незнайомі!)

Професор Грондіс з Копенгаги, кореспондент „Illustration“, всміхається до мене злобно розумними очима ізза випуклих окулярів: біля його столика двоє підстаршин вгощає себе дивним обідом: солодка сметанка (так і сказано: не молока, а „сьлівок“!) після вепрової печені з капустою. Мене вони розжалоблюють. Його — вправляють в гумор. А втім, він захоплений „екзотичністю“ Росії. (У вечорі він приходить до нас на музику: грає на скрипку в супроводі п'яніна — моя сестра). Жалує за царатом. „Яка краса пропала! Де найдете тепер таку декоративність! Тюрма народів? Ну, так, і'Ukraine.. А всетаки — Росія втратила дві треті свого чару!“...

З шумом з'являються незнані гості: сивий дідок в оточенні козацьких старшин. Це — князь Бабраціон, командант дикої дивізії. як каже мені тихцем хтось із знайомих гостей. Дика дивізія? Цеж ця, що вчинила погром в Калуші! Вся насторожена, підходжу по замовлення. Та ось старий жартун, полковник-осетинець Джан Булат Датов, присівся вже до їхнього стола й зустрів мене словами:

— Ось бачите? Це князь Бабраціон, якого Дика Дивізія „ограбила цих ваших свояків, що втекли з Калуша до Черновець“.

Князь ніяково всміхаючись, щось полковникові вияснює, чи докоряє. А його почот байдужісінько балакає про обід..

Поволі гамір укладається. Кінчають обідати. Присідаю за лядою та в свою чергу їм обід. Чекаю зміни: доходить четверта.

Підполковник при близькому столі розказує про щось стурбовано товаришам стола. Це той, що сидів біля вікна, як йшли та їхали перші ранені з близьких позицій. Якийсь солдат з рукою в пов'язці відгрожував йому в вікно, вигукуючи щось, а за ним інші. Недавно певно разом з іншими кричав захоплено у відповідь Керенському, що тутже, проти цих вікон — стоячи в авті — взивав до наступу в ім'я революції...

Я — вільна. Аж до завтрішнього пообіда. Моя сестра чергується зі мною. А наша мама звільняє в кухні спільничку.

Наше помешкання — тільки через вулицю, у великому будинку. Ліфтом на третій поверх. Як добре натися в тихих, холодних кімнатах після гамору й біганини!

З відчинених великих вікон — далекі обрії. Сідаю у гойдалку. Як тихо! І як дивно вражає ця тиша. Ми не звикли ще до неї за ці дні, відколи наступ відсунув австрійські позиції з півдня нашого міста.

Яка дивна ця тиша! І яке дивне все, що пережили ми за останній рік!

* * *

Це була жаклива осінь, коли над нашим містом безупину розривалися австрійські стрільна, вбиваючи протягом декількох місяців два тисячі „мирних горожан“. Здавалося тоді — кінець усьому. Кухарці з першого поверху на вулиці вірвало голову. Під „лавкою“, де довгий хвіст чекав на приділ цукру — сорок осіб вбито нараз гзнатою великого калібру. Ось біля нашого будинку вбило троє, там далше — четверо. У ринку рівчаком спливала вчора до каналу кров...

Вечорі, освітлені лиш рефлекторами з австрійських позицій. Отупіння на все, на загрозу смерті. Пізно в ніч дивимося, як блимають світлами вистріли з пушок і розриви, як вистрілюють австрійські ракети, як спалахують і погасають пожеги в доокільних селах...

Там — усе наше дотеперішнє життя. Там — батько і брати. Там — десь наше військо — У. С. С. І відтіля дже на нас заклада, смерть...

А тут — сіра армія білого царя, що сягнув лапою й по нас. Сіра, ворожа сила, серед якої спершу надаремне хочемо відгадати своїх — братів. Дрібні успіхи, що розяснюють сірі дні: зустріч з сірим „братом“ в книгарні, крамниці. І знову — сірість і смерть.

— І ще страшніша зима. В нашій домівці (один із небогтьох модерних будинків міста) іней на стінах: центральне огрівання не функціонує. Газова (виключно) кухня спочиває разом з міською газівнею. І в найлютішу зиму — зараза в хаті. А потім найстрашніше: смерть.

Здавалося, раз на завжди вмерла радість життя. Що моглоб привернути її? Що такого моглоб статися, щоб забути все?

Воно сталося. Особистий смуток зати, як брєніння дрібної комашки у розспіваному, весняному саді.

Сталася революція.

Разом з смутком вона змєла з душі ненависть. Брати півночі! Розбили бастилю народів! Й вони за нашу волю!

Яке значіння має те, що без решти розкотилися золоті й срібні гроші, залишені нам батьком? Що ми без засобів до життя? Відкись береться ціла маса енергії, непоборне бажання боротися за життя — за нове життя.

Після тижневих підготувань (сусід „від делікатесів“ — наш фаховий радник) ми відчиняємо наш невеликий, гарний ресторан.

* * *

В порозі стає Василина — наша дрібна й сильна, як тур, гуцулка. Що це вона така знову затурбована? Плаче?

— Чи правда воно, панночко — питається крізь сльози — що нема вже нашого цисаря?

Цисаря? Ах, так, це вона побивається так за стареньким Франц Йосифом! Не вірить у його смерть. Це видумали Москалі! У неї на кухні, на синій лякованій стіні — рожева, потерта поштова марка з його обличчям...

— Василю! Дівчино! — сміюся з неї. Нащо він здався нам? Може у нас буде ще кращий, свій — гетьман, чи як там ми його назвемо!

Та Василина й слухати не хоче такої мови.

— Та що ви, панночко? Вже й ви за москалями! А виж їх так не терпіли — каже з важким докором.

Та я не здатна сьогодні тримати лекцію, як нераз. Глибоко в душі воруються оті забруджені прапори.

І не кінчаючи спочинку, біжу до Лени.

* * *

Довга, предовга вулиця з сонними домами. Каменярі, похоронні заведення. Ось городець, де між кушами рож і плеканими кльомбами — білі надгробники й чорні обеліски із штучного мармору. Врешті — праворуч — алея, що веде на цвинтар. У глибині при брамі простий готик: протестанська кірха.

Як дивно, що кожний раз, коли йду до Лени, мушу перейти біля цих місць і передумати „це“ — найстрашніше. Бреніння комахи набирає нової, пронизливої сили, що на мить заглушить усе. Проте, я знаю кожний раз: все розспівається з новою силою; Лена казатиме про революцію і про нове життя.

Це в будинку бувшого німецького притулку — оця сплука диточого садку і школи (5—15 літ) що ними Лена завідує. Дві вчительки — місцеві українки.

Лена між дітьми, у великій салі: підвечірок. На білених стінах — Шевченко і Франко. (Це — ще до революції. І до революції „Ще не вмерла“ і „Заповіт“).

Йдемо у Ленину кімнату. Як кожний раз, дивно вражає кедейна чистість і вбогість. Білені стіни, залізне ліжко під військовим кодом, простий, гибльований стіл і також стільці. Дивно згадати тут повні мистецького безладя помешкання сестричок „Червоного Хреста“, куди заходжу іноді з книжками. Там — гамірно й весело. Тут — завжди лад і спокій.

Сідаємо за стіл, а одне з шкільних дітей ставляє й нам

підвечірок: чай та хліб. І поки ми обмінюємося з Леною словами без значіння про перебуті наріжно дні — я вирішую в душі:

— З Леною щось сталося.

Сидить вона оце за столом проти мене, ніби така, як завжди: вузька, смуглява голова з чорним гладко зачесаним волоссям над випуклим чолом, подовгатим, пропорційним носом, чорними, сміливими очима, що так рідко ховаються за довгі віії. Та деж це дівся їх пильний, різкий погляд? Лена дивиться на мене так якось дивно, мовби хотіла сказати мені щось добре і разом з цим сумне, а її уста не складаються до цього.

Що сталося?

Та Лена робить мені пропозицію: поїхати з нею в містечко Т. — сьогодні, зараз. Година їзди в один бік, вона вже була там. Перед нічю будемо назад. У неї там — важливе діло. А так хотілосяб побути разом декілька годин!

Мене хвилює і зворушує чула просьба в її голосі. Хоч ми однолітки, я звикла дивитися на Лену зі своєрідною пошаною, як на людину тверду, майже сувору.

За декілька хвилин подають коні з союзної пекарні Простий віз. Ідемо.

Притулок на передмісті і ми хутко виїжджаємо в поле. Ідемо зразу мовчки і я цікаво розглядаюся. Цілий рік нікуди з міста не рухалася!

По цей бік, на схід від міста, не було боїв. Тільки далеконосні австрійські стрільна залишили по собі оті великі ями, що встигли вже порости ріденькою травою. А проте поле стоїть облогом: обабіч дороги хвилюють лани буряну. Тільки де-не-де, гейби образ вічної снаги та віри людини у життя — вузька нивка напричуд буйного ячменю, жита. Задумано веду по них очима: хто це збере? І наші очі зустрічаються.

Тоді Лена говорить. Їй треба знати все, що я пережила за цей час — від наступу. Що чула? Чи бачила когось звідтіля, з новодобутих місць? І що я думала. Взагалі — все. Вона слухає.

Поза діловим тоном її слів чути схвилювання. Вже розумію трохи її настроїв. І розказую, як тільки вмію, байдуже, силкуючись на гумор.

Так, ми мали звідтіля гостей. Свояків. Ось як це було: вранці, ще майже досвіта, збудила нас наша поклонниця Франца Йосипа, зовсім залякана. Якись люди (може й пани, хоч сильне обідрані) розмістилися на нашому коридорі. (Не знати, як це сторож впустив таких?) Двоє старших і двоє дівчат. Він — великий; червоний на лиці. Вона — стрижена. Кажуть: чули ми, що твоя пані страх любить болото, тож ми

принесли його трохи аж з Калуша. — Ми так і побігли просто з ліжок кликати їх в хату. Цеж міг бути тільки др. К. з дружиною, нашою близькою своячкою. І справді. З ними двоє сестрінок. Що розказували? Так, грабунки, насильства... І чомусь — в першу чергу дісталось нашим. Їх розграбили. Все, чого не можна було забрати, знищили до тла. Били!.

Я зупинилася, глянувши на Лену. Її очі горіли такою ненавистю, що стало моторошно.

І нагло вона вибухла:

— Так, так! Тричі так! Я була там, не в Тернополі, як вам казала. Усе це правда. Ще куди більше! Та ви не знаєте: слухайте й тямте: це українські полки прорвали фронт: цей раз вірили, що несуть братам справжню свободу. Тож билися, як тури! А ті — московська сволоч — вчинили тим братам погром!..

Салдат, що правив кіньми, їхав поволі, очевидячки прислухуючись до її слів. Та вона не рахувалася ні з чим, а може вповні йому довіряла.

— Я ненавиділа їх завжди однаково! Всею душею! Досі ніколи не казала вам про це: шкода було псувати вам оману, що разом з царатом згинуло усе, що було в Росії ворожого до нас. Ні, це не випадок, що в Калуші били українців. Вони нас хочуть розєднати! І знову:

— Вся праця нашого Союзу, усі наші зусилля... та нескінчивши, вона розплакалася.

Я сиділа біля неї, налякана і зачарована цим вибухом такої скритої і стриманої завжди дівчини.

Потім — я обіймала її та потішала, присягала за себе, за все місто, за всіх галичан, що це не має ніякогісінького значіння, що всі ми знаємо, що всі ми розуміємо..

Ми верталися в місто пізнім вечером. Лена тиха, гейби засоромлена і вкупі з цим заспокоєна своїм вибухом, держала м'яко мою руку у своїй. Слова не полохали настрої глибокого порозуміння, що обєднало нас назавжди, хоч ми не мали вже більше зустрітися...

Другої ночі пройшов крізь наше місто швидкий, немов лявіна і як лявіна нежданий відворот великої армії. Вранці кидали місто останні малі відділи, а вполудне проходили останні броневики.

І пожегаром займалося місто.

Від того часу надаремне шукаю Лени Полуботок.

Соціалізм на практиці*)

(з російського)

Величезний будинок, в якому мешкав Іполіт Кісляков, вражав своїм імпозантним фронтом. До всіх його п'яток поверхів, починаючи від першого, тулилися гарненькі балкони з мережаними — у вигляді листя — штахетами, подібні до кошів на квіти. Цілий він виблискував назовні чистотою ніжно-рожевої свіжої фарби.

На тротуарах були понаставлені смітнички для недоскурків. А по вечорах він весь світився вогнями своїх п'яток поверхів.

У величезній почекальні з люстряними шибамі, де кожного, хто входив, вражали поставлені у великій кількості дитячі візочки, знаходилася, як ведеться, чорна розмальована дошка з призвищами мешканців, а біля неї висів аркуш паперу, загиджений мухами, на якому значилося:

„Громадяни, ощаджуйте свої сили, користуйтеся ліфтом“.

На самомуж ліфті висів такийже давній папірець з такоюж кількістю мушиних слідів; на ньому було ляконічно написано:

„Ліфт нечинний“.

Його як пустили по ремонті, так на другий день і зломали, бо якимось мешканцям, що верталися в доброму гуморі цілою юрбою, надумалось подивитися, чи не може він піднести тягару більше, ніж це зазначене на таблиці. Завдяки цьому тепер всі мешканці мандрували на гору пішки, а по вечорах, якщо лампочки, які освітлювали сходи, були вкрадені, рухалися помацки стикаючися у темряві і лякаючися один другого.

Ці лампочки — не дивлючися на те, що їх ховали в дротяну сітку і приладовували на неймовірній висоті, — однаково викрадали. Правління дому вже давно рукою махнуло на них, а самі мешканці купувати не хотіли.

На кожних дверях висіла дуже зграбна бібулкова табличка, на якій був довгий реєстр мешканців і проти призвища мешканців стояло число, що вказувало, скільки разів до кого дзвонити.

Звичайно дзвінки переривали чотири стадії. Спочатку біля дверей пишалася новенька дерев'яна лякована розета з білим гудзиком посередні. Потім розета зникала, залишалися тільки дві мідяні плитки на дерев'яному кружальці. Пізніше зникало і кружальце, теліпалися лише кінці дроту. Дзвонили, вже з'єднуючи ці кінці, а коли щезали й кінці, то замість дзвонення, всі, що приходили, колотили, що було сили, кулаками в двері.

Тут кількість ударів вже зовсім плугалась і ізза цього була постійна лайка.

*) Розділ з роману „Три пари пончі“.

Кісляков підійшов з вулиці до парадного входу, щоб швидко ввійти по сходах на третій поверх (лікар, між іншим, приписав повільне підіймання), пообідати нашвидку й відпочати після урядування.

Але, коли він підійшов щільно до дверей, то обурено сплюнув; парадний вхід був замкнений, а шиба дверей з внутрішнього боку мала наліплений папірець, на якому костріюбати літерами значилося:

„Парадний замкнений з причини миття сходів. Входити з заднього“.

Хоч сходи мили раз на тиждень — Кісляков мав вражіння, що миють їх щоденно.

Він пішов подвір'ям до заднього ходу.

Подвір'я цього будинку було з чотирьох боків оточене пятиповерховими домами і, щоб побачити небо, треба було кожного разу задирати голову, мов на дзвіницю.

У дворі перше, що кидалося в очі, це простягнені в усіх напрямках мотузки, на яких сохла білизна — і неймовірна кількість дітей та псів. При чому майже всі діти були пролетарського походження (також походження були й візочки на парадному).

Натомість пси — виключно буржуазного вигляду: легковажні фокси, які виписували кола по всьому двору, поважні бульдоги, німецькі вівчарки, неспокійно бігаючі по двору, мов вовки; — потім були якісь брунатні, пелехаті, білі чепурні шпіци, подібні до грудочок пуху, обов'язково з блакитними стяжками, або бодай — вульгарні молси.

Населення дому складалося наполовину з інтелігенції різних гатунків, наполовину з пролетаріату. Пролетаріат мав велику кількість дітей, інтелігенція — псів.

В ті години, коли псів виводили на прохід, двір обертався в якийсь вертеп. Пси, вирвавшись на волю, починали гасати по дворі, як навіжені. Необережний відвідувач, що всунув носа до хвіртки, з переляком зачиняв її знову, коли перед ним в тій же хвилі виростала псяча зграя, штук пять-шість, а господарі на кілька голосів кричали до них і пропонували увійти, бо мовляв „пси не кусають“.

Коли відвідувач нерішуче входив до двору, на нього з усіх боків кидалося стількиж псів усіх гатунків і мастей.

Одні вимахували хвостами, другі нюхали поли, треті, задерши до гори голови, гавкали. А господарі продовжували переконувати, що пси не зачеплять і гавкають для привітання, а не зі злости, і на доказ того прохали їх погладити.

На задніх сходах відвідувача відразу, як пара в лазні, покривали з головою кухонний дим і чад пателень. А в куті на кожному поверсі, проти розчинених до кухні дверей, стояли скриньки і відра перевантажені різним кухонним добром: огірковим лушпинням, яечними шкаралупами і шкірками від кавунів. Деякі не могли вже вмістити всього надміру і рештки всіх

виглядів накопичувалися вже коло них на підлозі і навіть розносилися по всіх сходах, коли дітваки, затіявши забаву, починали шпуряти кавуною шкіркою, що навинулася під ноги, відбиваючи її один у другого.

Тутже завжди сновичали брудні, обтріпані кіткi. Мешкання, в якому жив Кісляков, містило в собі десять родин, що складало двадцять сім осіб.

Величезний коридор з дверима обабіч був геть чисто заставлений скринями, шафами, кошами. Зприводу великої кількості річей, в коридорі було темно, і мешканці, що проходили з туалети чи кухні до своїх кімнат, раз-у-раз набивали гулі на чолі, або синці на коліні, згадуючи при цьому відповідними виразами тих, хто наставив тут цього добра, хоч і їх власних річей тут було досить, та й ще невідомо, чи він вдався, напіткнувшись на чуже, чи на власне.

Біля парадних дверей висів телефон і вся стіна коло нього була списана нумерами телефонів і вимальована жіночими головками. Вішало стояло порожнє, бо на нім не хотіли вішати одягу, з побоювання, що вкрадуть. В малому коридорчику перед кухнею містилася туалета, яка завжди була кимсь зайнята. Вранці зайнята, вдень зайнята і вночі зайнята.

— Який дідько там сидить! — казав хтось в розпачі і злобі, набігавшись туди й сюди — з кімнати до туалети і назад. Пояснювалося це частино тим, що разом з туалетною була й ванна.

Населення мешкання було такого ріжноманітного складу, таких різних фахів і становищ, начеб вони підчас несподіваного потопу кинулися сюди і наспіх захопили, кому що довелося. Але назагал тут було дві третини інтелігенції, одна третина пролетаріату.

З пролетарів мешкало двох слюсарів з родинами і вагата тинькарів, від яких постійно був білий шлях із їх слідів по коридорі в напрямку до туалети.

Біля самих парадних дверей, поруч з телефоном, знаходилася кімната міщанки на прізвище Печонкіна. Крізь розчинені майже завжди двері, визирало залізне ліжко з ковдрою із ріжnobарвних трикутників і безлічу пухових подушок стіжком, шафка з гіпсовою кіткою і збільшена подружня фотографія, засліджена мухами. Міщанка на кожне дзвонення висувала з дверей голову і завжди знала, хто у кого буває.

Поруч з нею — Кіслякови, з Кісляковими молода пара на прізвище Звенигородські, дуже інтелігентні люди, що мали в мешканні славу зразкового подружжя. Обидвоє високі, стрункі. Він — з фаху архітект — завжди ходив у капелюсі, завісивши на руці пальто, вона в малому, насуненому низько на очі капелюсі і в обтислому синьому костюмі. Їх звали „нерозлучниками“, вони завжди ходили разом і відзначалися незвичайною коректністю і ввічливістю.

Наступна за їхньою була кімната Дяконових, бувших влас-

ників цього мешкання. Чоловік, високий, мовчазний і лагідний мужчина, ходив до крамнички, готував каву в кухні. Жінка, висока повна дама, вставала пізно і день у неї розпочинався галасом. Кричала вона на всіх: на тих, що довго сидять в туалеті, на тих, що помиляються у кількості дзвонень. Вона була обурена на всіх за те, що вони мешкали в її мешканні.

Без кінця провадила боротьбу і правувалася з міщанкою зза темної комірчини, якою та заволоділа і не хотіла віддавати. Вони мали сина (єдиний нащадок інтелігенції в цілому мешканні), з ним не знали, що робити, тому що його нікуди не приймали; він був виразно злочинний тип, переконуванням не підлягав, кар не боявся і навіть загрожував батькам, що заріже їх.

Далі мешкав підстаркуватий професор з жінкою. Він був низенький, лисий, завжди ходив у низько обвислих штанах. Був неприємний тим, що кожного ранку витріпував свої штани проти кімнати Кіслякових. Це більше всього порушувало рівновагу Єлени Вікторівни. А у професорової були два маленькі, тупорилі безносі японські песики з довгими обвислими вухами. Вони взагалі були богу духа винні, лякливі і тільки тихо паскудили по всіх кутах.

На другому боці коридору мешкав статистик, — високий мужчина, який виходив уранці з таким розкудоченим волоссям з туалети, що на нього гавкали усі великі пси, а маленькі японці стрімголов летіли до своєї кімнати.

Останні дві кімнати під № 9 і 10, в коридорі займали — якась гарна пані, що завжди проходила до туалети під фіялковим шалем, і ще друга, емеритка. Вона все боялася, що їй можуть відняти емеритуру. Відняти могли, по її міркуванням, у двох випадках: якщо комісія її визнає роботоздібною і якщо побачить, що у неї у кімнаті добре умеблювання.

Тому вона цілі дні курила, не випускаючи цигарки з рота, щоб було гірше серце і утримувала свою кімнату в неможливому вигляді, віддавши всі кращі речі з меблів жінці професора. Підлога в її кімнаті вся поросла, бо вона боялася її натирати.

А сама ходила завжди незачесана, в капцях набосоніж і в подертому шляфроді з засуканими рукавами. Для отримання емеритури вона мала особливий одяг якусь десятилітню блузку і чорну хустину. В звичайних-же випадках вдягала, — що правда не нове, але на шовковій підшивці, — пальто і капелюх.

І зовсім вже окремо, з проходом крізь маленький коридорчик, містився очевидно — визначний совітський діяч Натансон. По нього щоранку приїздило авто і довго гуділо під вікнами. До нього ставилися з повагою і обережністю.

День розпочинали пси. Ледві на задніх сходах починали стукотіти кроки молодшиць, як пси Натансона вчиняли галас і шкрябали двері передніми лапами.

Їм вторували японці, — спочатку за зачиненими дверима, потім, коли їх випускали, вони на своїх коротких лапках вибігали в коридор і, оглядаючися на два боки, гавкали, задравши до гори голови.

У відповідь на це з озвірінням грюкали чийсь еле причинені двері. Крізь які гавкання долітало до слуху власника кімнати і розбуджувало його. Переважно це був статистик. Він кричав при тому:

— Запровадили псярню! Ні вдень ні вночі нема спокою.

Проходила до кухні міщанка в старій ситцевій сукні без пояса, в пантофлях на босоніж із рідким волоссям пришпиленим на потилиці.

Чомусь завжди, в докладній послідовності з її появою, відчинялися двері кімнати професора, висовувалися руки професора і він починав витріпувати свої штани в коридор. Звичайно у нього завжди бували сварки з тим із мешканців, хто в цей час проходив по коридору і на кого він витріпував, бо сам професор, стоячи в білизні, ховався в кімнаті і назовні виставляв лише руки з штанами, отже не міг бачити прохожих.

Потім зачинали відчинятися одні по других двері кімнат і з'являтися всі мешканці.

Проходив високий, зниділий Дяконов, чоловік бовшної власниці мешкання, з кавником до кухні. Із дверей еміритки виміталась через поріг гора недокурків, що назбиралися за ніч.

Зраня всі мешканці були особливо чулі на всякі незручності та зауваження сусідів, начеб вони, вітаючи підчас сну в емпіреях, прокинувшись, бачили себе знову в остогидлому товаристві різноманітних співмешканців.

На статистика майже щоранку гавкали пси, ледві тільки бачили, як він виходив із ванни з розкудовченою головою і з накинутим на шию рушником, а він, весь червоніючи, кричав на паню Натансон:

— Якщо ваші пси будуть на мене гавкати, я внесу позов на вас до суду.

— Аджеж вони вас не кусають!

— Щоб вони кусали. Чорти зна що, розвели псярню. Наймайте окремих катедж, там і обіймайтеся зі своїми псами.

Потім хтонебудь, ідучи коридором, раптом посовувався і, озирнувшись позад себе на підлогу, починав трівожно оглядати свій черевик і гукати комусь у простір:

— Ви цю свою гидоту, цих японців, заберіть краще, а ні то я їх власними руками задушу.

Японці, коли вони були самі в коридорі і брали по змозі участь в розпочатому життю, відразу змірковували до кого стосується цей вигук і, притиснувши вуха, мчали до своїх дверей. Там уже їх приймала, як ображених дітей, професорова, що розчиняла двері у відповідь на крик, який пролунав у коридорі.

В кухні починалося на цілу скалю. Розливали в начиння молоко, що приносили баби. Запалювали прімуси. Колиж при-

носили рахунок за електрику, то атмосфера важчала і чувся верескливий, неймовірно дзвінкий голос міщанки.

В цьому натовпі вешталися поміж ногами пси і діти.

Іноді лунало дзвонення. Коли воно було довге й владне, то деякі з мешканців чомусь блідли, особливо емеритка і Софія Павловна. Іноді дзвонення було коротке нерішуче, потім за ним ще два поспішних, переляканих. Це якийсь завчасний відвідувач, блукаючи в темряві на сходах, дзвонив, не зорієнтувавшись як слід в потрібній кількості дзвонення. Віразуж, у відповідь йому в середині мешкання розпочиналася суперечка, кому йти відчиняти. Одне було дзвонення, чи два? Чи цілих три?

Врешті хтось ішов і, коли виявилось, що це не до нього, кричав:

— Що ви сліпий, чи що? Не бачите: до Дяконових три дзвонення.

— Я дзвонив тричі.

— Чорт вас знає, скільки ви дзвоните. — І грюкав перед носом дверима. — Всі закаблуки, пооббиваєш, бігаючи відчиняти.

Було тільки дві речі, що зєднували мешканців. Перше — це книга для читання. Тому що, мабуть, було не під силу купування, отже брали у сусідів, які в свою чергу позичали у знайомих. Ці книжки переважно чужих авторів (своїм не йняли віри), швидко оберталися в крижкі, заялозані перепічки. Друга річ, що зєднувала всіх, було начиння, яке позичали один у другого підчас прийнять.

Всіж інші ділянки життя були постійним джерелом сварок

Пунктом сварок була кухня, де з самого ранку, як на добрій фабриці, ішла праця, гуділи разом зо шість, примусів. Ізза чаду визирали лише спини і засукані лікті господинь в шляфроках і в пантофлях на босоніж Тут суперечки були майже що хвилини — за начиння, за розляті помії. Колиж на коні з'являлася бувша власниця мешкання, вчинявся справжній гармідер.

Та головною причиною сварок завжди був бруд в помешканні, якого ніхто не хотів прибирати, і не переведення направи в місцях загального користування. Якщо тільки когось схоплювали на місці злочину, тоді змушували його самого прибирати. А як було невідомо, хто насмітив — сміття так і залишалося.

Потім не минало дня, щоб щось не зникало у когось з мешканців. Зникали навіть примуси, і тоді казали, що це син бівшої власниці мешкання вкрав. Але речі зникали й тоді, коли його не було вдома.

Тоді всі поробили собі скриньки в кухні з колодками і все туди замикали — пательні. Або після готування кожний вхопивши в оберемок весь цей асортимент заносив його собі до кімнати...

В розумінні відношення між співмешканцями, це було

не помешкання, а порохівня. Не було дня, щоб порох не вибухав, бо всі його тримали сухим.

Причини до вибуху з'являлися самі собою, на кожному кроці. Передусім таж туалета: зраня біля неї вишиковувався цілий ряд громадян, що поспішали до праці, при чому деякі виявляли особливу нетерплячість, і, не встигав черговий увійти в двері і нагадувало йому, що він не у себе в сальоні.

Колиж там зникав той, хто іноді кричав найбільше, і затримувався там, то кричали вже на нього.

Ванна спільним зусиллям всіх мешканців вже давно була приведена до такого вигляду, що кожний бажаючий помитися підозріло і обережно заглядав до неї, але заразже, мацнувши рукою, відходив. Тай однаково, він не встиг роздягнутися, як в двері зтирокотілаб пара людей і нагадалаб щодо сальону.

Крім того в ній було темно, а зі стелі де була туалета горішнього поверху, постійно капала на голову вода, і на підлозі була калюжа. Тому там завжди мусіла лежати цегла. Кожний ставав на неї і, силкуючися затримати рівновагу, робив, що йому було потрібно.

Сходити по майстра від водотягу ніхто принципово не хотів: „о буду ходити, а вони паскудити?“. Бувшаж власниця мешкання в цьому випадку лише тріумфувала і казала, що від такої свиноти іншого нічого й сподіватися не можна, захопили чуже мешкання, а жити по людськи не вміють!

Юрій Липа

Боротьба з янголом

I

В приписуванні письменникові мрійництва — нема правди. Ніщо так не супротивне істоті мистецтва, як мріяння.

Передусім мріяння — це втеча від щоденної життєвої боротьби, від щоденного крику пристрастей довкола, це стремління до неокресленности, до відпочинку — цеж антитеза літератури. Нехіть до скупчености, брак охоти розгадати своє й чуже життя, запліскування очей на всі внутрішні колізії й зобов'язання, ці всі прикмети мрійника є антитезою прикмет письменника і взагалі мистця. Мріяння, пливання в хмарах — цеж розпорошення, це — анархія почуття. Людина мрійлива — це носитель хаосу, а не світогляду.

„Мріяти, — каже Шатобріан, — це для багатьох людей найбільша життєва приємність, — а однак це тільки пиття отрути... Найпотрібніша дисципліна, — це заборонити піддаватися мрійню“.

Не мріяння — лише уява письменника організує почуття

Ідеал, що до нього повинен змагати письменник, це стала концентрація уяви. Ніяких відпочинків, — лише стає синтезування почуття, — стає здобування. Тому не з мрійниками можна порівнювати письменників: їхнім „кліматом“ — не мрійництво. Письменники, це невтомні винахідники-алхіміки, що вони, тільки їм спорідненими, методами сполучують елементи щоденности, це — шукачі золота. Золота синтези. Внутрішнє життя їх більше зближене до небезпек і тріумфів лицарів скелястої Аляски, як до вигідного гамакування мрійника.

Найголовніше, що змістом мистецької творчости є не заспокоєння, а велике схвилювання. Схвилювання, одночасне із знайденням синтези почуття. В тім є така сама роскіш для письменника, як для шукача золота — прожилля блискучого металю в сірих кварцах. Письменники нераз описували це схвилювання, цей „стан душі вищий від самого життя, що в порівнанні з ним щастя є нічим, а слава непотрібна“. (Flaubert).

Схвилюванням від істотного можна назвати (за режисером Вахтанговим) цей процес у душі письменника. Віднайдення обрисів почуття в синтезі, розкриття „внутрішньої істоти річей“ (Бергсон) очаровує мистця. Цеж — насамперед переборення інерції оточення, раптовне розяснення суперечностей, новий ритм серед тисячей знаних ритмів. Схвилювання від істотного опановує одиницю, як вища сила. Нова синтеза є так дивна, неподібна до інших, дороги її так мало доступні для свідомости — що це все разом дає вражіння як від чуда. Чудесність пізнання істотного мимоволі приголомшує. Схвилювання від тої Валерійської „*vision nette*“ є так велике, що виростає понад людиною як „натхнення“, „унесення“.

Можливо, що почування чудесности це й є єдиною чистою нагородою письменника. Багато з них іншої не знає і не уявляє.

Пригадаймо собі дві чужинки, які перебували у Франції, про котрих пишуть сучасні французи, що вони лише лишили по собі глибоке вражіння в галлійській країні: подумяну й горду українську малярку, Марію Башкірцеву і другу не менш горду, містичну, делікатну новелістку, англійку Катерину Менсфілд (Mansfield); це Менсфілд пише в своєму „Щоденнику“ під датою 31.V 1919:

„Чи я зможу колинебудь висловити свою закоханість у праці, моє стремління бути кращою письменницею, моє палюче прагнення, як найсумліннішого труду? Як розповісти про цю пристрасть, що її відчуваю? Вона мені — замість релігії, вона дає мене — сама релігія; вона мені — замість життя, бо сама є всім життям. Я готова падати навколішки перед своїм (творчим) чином, падати ниць передним, тривати в екстазі перед самою ідеєю творчости“.

Синтеза почуття видається тому, хто її відчув, чимсь найважливішим у житті. Кваліфікувати синтезу, чи вона зла, чи

вона добра — нема чим. Глибоке „схвилювання від істотного“ кваліфікує її, як щось найважливіше в житті одиниці, як її найбільший внутрішній скарб.

Цей клімат „схвилювання від істотного“ характеризується далі по цитованих слова Менсфільд.

„Боже! Сонце наповнює небо, і сонце само — як музика. То вона дзюркотить уздовж цих великих мечів ясности. Вітер торкає арфи дерев, розсипає водограї музики; легкі каданси й дрібні трелі вириваються з квітів. Обрис кожної квітки стався сам подібний до музики. Я розкриваю пальці моїх рук, як п'ять пелюстків. Хвала, хвала“...

Варто застановитися над цим, одним із частих описів стану схвилювання від істотного (натхнення, унесення).

Дивно, в цих описах не знайдемо індивідуальності письменника. Більше, само схвилювання від істотного є так само рідне читачам як і письменникам. Правдоподібно, в більшій чи меншій мірі, воно є знайоме усім людським істотам.

Правдоподібно, в житті пересічної людини схвилювання від істотного так змішане із звичайним щоденним механізмом, зв'язане так нерозривно із почуваннями позиченими і чужими, що пересічна людина не усвідомлює собі відрубности цього процесу. Схвилювання від істотного губиться в схвилюваннях від менш істотного для почуття, затирається автоматизмом життя. Треба думати, що хвиля найбільшого „унесення“ триває значно коротше, губиться, не знаходячи собі вислову, і зникає швидко й незауважена у більшості людей.

Лише мистці й інші із спорідненою психічною організацією, — можна думати, — зуміють усвідомити собі сам факт повстання нової синтези почуття, замаркувати його і відокремити. Мистці, а серед них і письменники, вміють поставити поняття нової синтези назовні себе, сам факт синтези — поза чи понад собою. Враження від синтези, схвилювання від істотного є в них так сильне, що полишає слід у свідомості не на уламок секунди, але на тижні, місяці й роки. Цю здібність називає поет Франц Верфель „геніальною реакцією на зовнішність“ („Jugendbriefe“ з р. 1911), або ще докладніше проф. психології Ш. Блондель „заступлення істотного для мого я — істотним у самому собі“ (Ch. Blondel: La Psychographie de Marcel Proust 1933).

Новознайдений синтези почуття, тривалі пам'ятки схвилювання від істотного гніздяться в особистостях письменників, як казкові невхопимі, блискучі птахи. Усвідомлені синтези почуття, це — знаки, пам'ятки найвищої радості, найглибших почувань.

Але сам цей стан радості від нової синтези не зв'язаний виключно з мистецтвом і літературою: відокремлений і блискучий є він „хлібом щоденним“ багатьох інших психічних організацій. Хіба ніде схвилювання від істотного не є так добре

описане, як у творах заглиблених у собі містиків (Беме, Сведенборг)?

Бо саме відчуження цього процесу — то ще не є цією тільки письменника. Лише стремління зв'язати це схвилювання з людьми — характеризує письменника. Бажання визволити з себе нову синтезу, є чисто людське стремління роздавати радість — у тім є так вселюдський характер творчості письменника і в тім є й початок його індивідуальності. Пов'язання радісного схвилювання від істотного в почутті — власною особою — з людьми іншими — це письменник.

Але таке пов'язання — річ найтяжча.

Як часто здається по перечитанню якогось твору, що це от раптом заговорив глухонімий і біжить до людей із словом так новим і несподіваним, що воно йому здається найчудеснішим, найважливішим у житті. Біжить, поспішає, а тамчасом слова його найбільшої радості завмирають, плутаються і переходять у жалісні, незрозумілі белькотіння.

Так оповідає легенда про середньовічного маляря Паоля Учелльо.

Багато літ працював він над своїм головним твором-образом, де булоб відбиття усіх його творчих радощів, де він міг уяскравити свої найбільш глибокі переживання. Учелльо працював, відкинувши світ, кохання й славу. Вкінці маючи вже вісімдесят літ сказав він, що образ закінчений, і показав картину своєму улюбленому учневі. Той сахнувся, побачивши її, повний жаху. Побачив на полотні тільки хаотичне переплітання незрозумілих ліній.

II

Письменник відчуває нову синтезу пригноблюче близько і одночасно відокремлено, як свою музу, свого демона, свого янгола. Він хоче передати присутність „янгола“ іншим, — якій є можливості цієї волі до передавання? Як присутність того „янгола“, тієї „музи“, чи просто схвилювання від істотного дати відчуття людям? Перейдім до того що письменник може.

Займімося реаліями творчості письменника.

Здавалосяб, що то річ не важка. „Вистарчить письменникові, що знається на своєму ремесві, лиш кількома словами, лиш одним рядком обудити в душах всі прикмети річей і всі гармонії й відгуки спогаду з одного дивного моменту життя?“ (Valery. Промова до граверів).

Отже матеріал є знаний — письменник оперує в більшій чи меншій мірі „словами й рядками“. Самі методи праці теж знані — „Вчися шкідувати!“ каже Мікель Анджелио, або ще докладніше Делякруа. — „Шкідуй мітлою, викінчуй голкою!“.

Перейдім до слів, як матеріялу до шкідування й викінчування, до так званої кухні творчості. На брак при-

писів, рецепт, канонів і правил не можна нарікати. Кухня творчости розбудована над міру від кількох століть.

Навіть у Росії вже коло 1820 року вийшов „Словник стародавньої й нової поезії“, де багато є про закони „lai“ і „vigelai“, дуже мало про досить здібного молодого чоловіка — Пушкіна, а найбільше — поважної певности себе самого автора, що носить многонадійне прізвисько... Остолопова.

В Україні вже Семен Могила в році 1670 повчає як треба писати. „Широкая а узловатая мова рідкий пожиток чоловіку приносить. Але простая і короткая, і до того з розумінням одкрита, в прудкім часі всі обширнії і завихлянії мови загортує“

Це в XVII віці столиця України, „пресладчайший, доброглагольний, широкознаменний Київ — Афина россиякая“ знав, що потреба поетам до „героїчних стихів о славних военных дійствіях“, або полемістам, щоб нищити „противниці наші і лжебратію Руси“, абож і взагалі всім тим, що „блукаючися по світу памяття своєю, по веселім полю історій світових, ажож і межи одважними царів і гетьманів справами“ літописи чи що іншого писати хотіли.

Радивилівський (1688) не даром із гордістю пояснює, що „граматика доброглаголивая, реторика, діалектика, мусика (музика) на наше наказаніє (повчання) писані суть“. Від того часу повстало багато праць, писаних „на наказаніє“ письменників. Головачі літературних напрямів — (ці всі акмеїсти, панфутуристи, сюрреалісти) вибирали і формували „ключі щастя“ творчости, даючи за взір переважно свої власні твори. Наукові скарабеї, святі копрські Жуки, старалися з кожного написаного твору викотити свою кульку сміття — рецепти як треба писати твір. Можна їм скласти подяку за працю над літературною культурою, але жаден письменник не створить нічого власного (а тимсамим єдине цінного), стараючися на тих чи інших „ізмах“ чи тих чи інших відносинах між „ідеєю“, „формою“ чи інших фантомах, не звязаних з очевидністю творчости.

Не дармо Теофіль Готє узнавав для себе тільки одну методу творчости. „Беріть до рук словник французької мови, — казав він, — переглядайте його, вслухайтесь — і ви напишете вірш“. Є в тім, однак, тільки певна містифікація цього поета, — колиб він дійсно творив так навгад за сторінками словника, щож сталосяби з цілою *continitas*, однолітністю його творчости в часі?

В кожнім разі варто звернути увагу на деякий магізм слів. Дивні слова, дивні сполучення слів особливо з музичного боку мають щось сильного для людини, що її притягає. Не дивуймосяж поетам — віршарям, що не раз підпадають під їх дивну владу. Риса дервішовська — ритмічне викрикування мало зрозумілих і звучних слів — панує в творчості деяких поетів як хоробливого Тувіма, Бурлюка, чи Пастернака. Від

несамовитого вірша, де в кожному слові був пень „смей“ („рас-смейяльно—изсмейяльно—смейево“) почався властиво цілий російський футуристичний рух, (К. Чуковський). Поет Бєлий у своїй творчості трохи шаман а ще більше „юродивий“ пише цілу поему, підпавши під владу повторюваних слів — „дар Валдая“. Дуже легко відчуту цю „дзеськобренкову“ сторону якогось вірша чи поеми: найчастіше ціла вона якби написана для цих кількох „магічних“ слів. Щось подібно буває й у малярстві.

Це на образ Матейка, великого балакуна в малярстві, — „Битва під Грунвальдом“, — нарисував інший маляр С. Виспянський рисунок-скорочення. Дав посередині читкий із хрестом прапор хрестоносців, а довкола лінії, що розвалюються. Це все, що зостається в пам'яті по декляматорстві Матейка.

Або візьмим, наприклад, один із недавно друкованих віршів характеру „магічного“ п. з. „Портрет кондотера“. По прочитанню проситься проказати за одним духом: „коллебна — гавк'уда — рудо — сфорца — романсеро — малятесто — кондотеро“. Це все що зостається з того портрету.

Найважливіше, що „магізм слів“, ця делектація ними, нищить індивідуальність самого письменника, а в кожному разі не допомагає виявленню творчого „я“ письменника.

Слова, що є завязками образу, завжди можуть зацвісти життям, як зрошені вологістю сухі Єрихонські троянди. Але без живої води творчої дійсності вони не будуть цвісти.

Цю дійсність пробує письменник заступити іншою — дійсністю власної особи. Чинить найпростіше: дає в творі себе щоденного, такого собі самому знаного, правдоподібного і тим самим хоче переконати людські душі в правдоподібності власної візії — „янгола“. Дає себе, як порушується, кохає, їсть, симпатизує й ненавидить у щоденному житті. Дає свого рода щоденник особи.

Однак зацікавлення щоденником не є універсальне. Цікавляться ним найбільше ті, що ним так чи інакше механічно зачеплені. Але органічного зацікавлення щоденником чужої особи нема: гірше, такий щоденник пригноблює або навіть, смішить. Т. зв. найщиріші щоденники найчастіше викликають усміх або замішання.

„Почуття гноблення з боку інших, чужих особистостей, що розперізуються й пописуються, є дуже сильне в кожному із нас. Річ майже неможлива слухати чийогось говорення про себе без яскравого вражіння комічності. Це несправедливе, навіть, тхне абсурдом — але так є в дійсності“ (Maugois. Aspects).

Зрештою щоденна дійсність особи є занадто дрібязкова, нецікава для інших і занадто плитка, щоб у її сіті вловити „янгола“, візію письменника. Часами письменник старається дати свою особу в її фізіологічній нагості. Як у гірших фільмах, де акторка незалежно від ходу акції стало показує ко-

лінце. Здається йому, що в відвертості фізіології, в ексгібіціонізмі вдається йому зловити увагу і зеднати людські почування. Але то — убогі і монотонні способи, монотонні, як ціла садистична і еротоманська література.

Читачі волять, коли про фізіологію їм оповідають стримано. Зрештою, „в цих і подібних матеріях більш вартим є сугерування як описування. Бо цей пристрасти й події — індивідуальні і близькі нам, а фізіологія — тільки банальна“.

(Моруа).
Взагалі, особа письменника — читачеві непотрібна. Раз відірвана в уяві нова синтеза почуття не дасться заналізувати і втілити назад до особи письменника. Ф. Верфель називає особу письменника чимсь „вічним безособовим“ (*der Ewig — Unpersönliche*), письменник тільки спостерігає й пояснює твір. „Свою власну особу оцінює він так само як якунебудь далеку істоту“. (Ф. Верфель. Листи). Тому саме й Гекслі узнає за найголовніший дар письменника — незримість. (*invisibility*).

Коли правдоподібність особи не відіграє важнішої ролі в творчості, то може правдоподібність оточення, що в ньому зродилась нова синтеза, станеться найважливішою з реалій творчості?

В минулім столітті фактизм, для Золя і його школи був абсолютом як і матеріялістичний детермінізм. Репортажі, фактомонтажі опираються виключно на фактизми, але й поважний роман не занехав його. Жюль Ромен, автор одної з цікавіших сучасних епопей-романів (*J. Romains. Les Hommes de bonne volonté*) оповідав недавно (25 XI. 1933) в пресі про те, як він приготовлювався до тому V і VI-го епопей, де річ іде про сфери людей торговлі й бізнесу. Він перебував між ними довгий час, від двадцяти п'яти літ збирав свої уваги й синтезував внутрішнє життя кожного в бізнесменів, вдумувався в їх світогляд, прუსлухувався до їх суперечок і сповідей, підхоплював вияви їх щирости підчас забав і розривок.

„Щож до техніки справ, — каже він, — я ніколи не забував про потребу читання відповідної літератури, не вульгаризаційної лектури, але призначеної для спеціалістів, як звіти адміністраційних рад, технічні бюлетені, аж до адвокатських промов перед судом і тайних обіжників“.

Загалом від кількох років більша частина моєї лектури, це документи в найширшому значінні цього слова. Як не кількісно то хоч якісно стараюся мати стількиж інформацій про найрізніші рухи (*activité*) тих часів, як і спеціалісти в кожному з цих рухів зокрема“.

В цьому накопичуванні інформації є багато привабливого для пересічної людини з другого боку без фактизму річей чи психології трудно уявити собі прозаїка, а особливо романіста.

Однак, не легко самому письменникові давати раду з цією навалюю фактів, спостережень, дрібязкових аналіз і синтез. Не легко йому серед цього всього виявити своє схвилювання від істотного. Повістярі часто згадують про цю важкість.

„Я оповідаю собі сам свою історію, — каже Пер Мак Орлян, — кілька разів протягом року, а тоді лише починаю думати про писання“.

Таксамо оповідають інші романісти в менш чи більш цікавий спосіб. Це „винощування в собі“ типів, обставин і їх взаємних суперечностей, це все не є процесом механістичним. І в цьому процесі не рішає та чи інша якісність чи кількісність фактів — рішає що іншого.

Зрештою, послухаймо Алена (Allain), письменника і теоретика роману у Франції, вчителя багатьох французьких повістярів м. і. і самого Моруа.

„Кожного разу як письменник оповість про речі так як він їх бачив, — він пропав. Подія є сильніша від нього він не може її опанувати. Подія (l' événement) розриває, розсаджує його форму-твір.“

Далеко важнішим є віднайти почування, як шукати предмету.

Я настоюю на тому, що його треба винайти наново, хочби ви бачили його сто разів, або хочби дістали від виняткового предмету незабутнє і надзвичайне вражіння. Отже, треба визволитись від сирої події і до певної міри її наново скомпонувати.

Мистець відчуває тільки, що треба перемогти спогад, в той спосіб, щоб його відкрити наново у відповіднішому порушуванні, в кожному разі не шляхом докладного опису предмету.

Коротко кажучи, фантазія, що є нічим іншим як уявою, є абсолютно підставою до мистецтва писання, бо треба розбити існуючий реальний предмет, що лиш параліжує. Наслідуючи його, треба винаходити“.

І тут ми стоїмо знову перед поняттям ірреальним — винаходженням, а реалія це з більшою консеквенцією підпорядковувано — ірреальному.

Існує ще думка, що можна укласти твір або принаймні його плян відповідно до сугестії самого ядра (сюжету) твору. Індивідуальність письменника — тільки знаряддя тої сугестії.

„Я завжди починаю — пише романіст, — від докладної обсервації, а пізніш деформую її відповідно до архітектури мого задуму“ (Mac Orlan).

Ця віра в „архітектуру задуму“ є, правдоподібно, висловом оптимізму письменника по викінченню твору.

„Читайте спогади генералів і порівняйте прегарну виразну конструкцію якоїнебудь битви в їхніх начальницьких мемуарах з тим, як дійсно виглядала битва. Ми всі бачили

битви. Перед початком акції є виразний плян, є накреслені генеральними штабами поступові просування. Ось битва почалася, люди ходять, приходять, бігають, телефони перетяті, відділи розпорошені, можна хіба оповісти тільки про жахливий, духовий неспокій.

Але спогади генерала рецитують: „Тоді я виступив з лісу і вирішив заатакувати лівий фланг ворога“. (Моруа. Перспективи життєпису).

Щось подібного діється і в літературі. Трудно, щоб схвилювання від істотного само вже давало плян і границі твору.

Загалом, перед письменником розкриті всі реалія, всі скарби людського спостереження. Найважливіше, що істоти самого твору реалія не обумовлюють. Хто знає, може зичлива рецепта дідуса Гаятовського († 1688) в чи не найкраща:

„Треба читати біблію, життя святих, історії й крайніки о rozmaїтих панствах і сторонах, що ся в них діяно і тепер що діє, треба читати книги о звірях, птахах, гадах, рибах, деревах, зіллях, каміннях, rozmaїтих водах... І тоє собі нотувати і аплікувати до своєї речі, которую оповідати хочеш“.

Треба признати, що реалії дають багато. Як у старій казці герой- (письменник) тримає в руці цілу мініатюрову землю. Може в своїй долоні мати цілий світ. Лише лишається питання: як вдихнути в той світ живого духа? Бо в світі тім — хмари не плывуть, ріки не течуть, а й тіні його нерухомі.

III

Найтяжче признатися письменникові, що ані форми слів, ані біографічна механіка, ані фізіологічна щирість, ані географія оточення, ані, навіть, елементи вигадковости в творенні — ніщо не є певним шляхом до звязання його „неба і землі“.

Його видава зорі і душ чабанів коло своїх стад — поріжені. Одно, — променисте, — його осліплює, другі, — заняті своїми вівцями, — нічого не передчувають. Він сам стоїть із замкненими устами, бо жадне визволення не приходить. Не дається йому жадна пісня, котраб зеднала.

То є найстрашніше для письменника і взагалі мистця. Ці „нескінчені симфонії“, ці закинені малюнки, що пригадують раптовне порушення людини у сні, а особливо ці, нашвидку залатані якимсь кінцем чи початком — літературні твори, — це якби пам'ятники розпуки і безпорадности творця. Шевченко, Гете, Куліш і легіони інших не могли цього укрити.

Колиб ми пошукали у щоденниках видатніших літераторів, — знайшлиб, що це почуття безсилю, невільництва, викликає гнів, ненависть до самого твору, нехіть до себе, почуття лова, що тратить із очей здобичу. Тоді нам стануть

зрозумілі слова Шатобріана, що так описує найважливіший момент творчости:

„Це — зрештою важкий момент, коли вхопивши в свої обценьки нерв (твору), ви якби чуєте крик звірини“.

Досі письменник є лише глядачем-обсерватором, божком, що творить свій світ і шукає виразу для нього, — тепер у хвилинах безсилости найглибше кличе в ньому до боротьби: почування гніву, бажання перемоги, розширення своєї влади. Найглибша власна афірмація будиться в ньому. Він уже не обсерватор створеного собою мертвого світу, він стає актором у тому світі.

Опущений усіма людськими засобами застається він сам на сам серед ночі свідомости, з єдиною свідомістю — „янголом“. Як у першій книзі Мойсея:

„Остався Яков один і боровся з кимсь аж покіль засвітало... І каже той: Пусті мене, бо вже день зоріє Яковже каже: Не пушу, мусиш благословити мене.

І рече йому... „Ти бо з Богом боровся і над людьми братимеш гору. Про що питаєшся, яке моє ім'я? І благословив його там“. (XXXII, 24—30).

Власна афірмація до боротьби з „янголом“ повинна бути дуже сильною, бож особистість бореться з тим найсильнішим, що втворила сама в хвилині „схвилювання від істотного“. „Треба бути дуже певним свого „я“, щоб транспонувати в мистецтві“ (Allain) До боротьби з „янголом“ нічого письменникові не треба крім сили. Сила є найважливішою ціхою письменника.

Сила письменника і його перипетії боротьби з янголом найбільше цікавлять іншого письменника. Варто придивитися, як читає письменник другого. Він читає, не як читач, він оглядає, як обсерватор, поле битви. Обсервує когось, хто йде, хто бореться, посувається наперед по тяжкій дорозі. Часами вирветься спостерігачеві вигук: „Як блискуче він це розв'язав!“ часами усміх: „Йому брак віддиху!“, часами обридження: „Він топчеться, він не йде вперед!“ а часами вирветься вигук: „Він утік з поля битви, — тут його нема!“

Але ось твір написаний, відбреніла остання сторінка, боротьба з янголом закінчена.

Тоді як по великій бурі — залягає блакитна тиша над дзеркалом стихії. Тоді з гніву і ритму бурі, з таємничої боротьби повстає те, що характеризує великий твір — ясність. Повстає як вислід таємничої, найбільш людської боротьби. Але і щож є більш таємничого, більш чудесного в житті людським, як нова ясність?

Іван Мазепа в європейській літературі

Другим найстаршим по „Споминах Азепа“ є роман невідомого автора, на тему Мазепаїного кохання до якоїсь польки, п. н. „Прекрасная Росіянка“, перекладений, як думає А. Мухин (Книголюб, 1932 І. II.), з німецької мови, а опертий на згаданій переказі про романтичну їзду Мазепа на коні. Перекладений на російську мову діждався кілька видань — походить з 1784 р. у 18 (1790 і 1796 pp.) і 19 в. У нас він не є знаний. Про нього згадує Бантиш-Каменський. Врешті третім літературним твором, виданим ще перед поемою Байрона, є польська поема п. н. „Pułtawa, poemat epiczny“, що появилася в Полоцьку 1803 р. Автором її польський єзуїт кс. Нікодем Мусьніцкі. Ближчих відомостей про цю поему покищо також нема.

Поема Байрона п. н. „Mazeppa“ появилася в 1818 р. й мала таки в самій Англії кілька видань та наслідувань чи перерібок меншої вартости. З мистецько-поетичного боку поема Байрона має першорядне значіння і вартість, але зі взгяду на відношення і погляд автора на саму особу Мазепа займає підрядне місце. По перше тому, що важна й цікава є для автора романтична сторінка життя Мазепа, а дальше спосіб трактування гетьмана є попри авторову симпатію до нього не зовсім такий, як заслужив собі Мазепа.

Інформацій про Мазепу зачерпнув Байрон з різних джерел. Частинно, як каже А. Єнзен з „неясних і недокладних джерел непевного англійського історика John-a Barrow-a, а саме з його „Memoir of the Life of Peter the Great“, частинно з Вольтерової „Історії Карла XII.“, а решту з устних інформацій польського поета Мальчевського. На думку Д. Донцова, Байрона надхнула коротка нотатка Вольтера про Мазепу у згаданій „Історії К. XII.“. Там читаємо, що це „почесне місце гетьмана займав один польський шляхтич Мазепа родом з Поділля. Виховувався, як пазь Яна Казимира; при його дворі набрав деякого вишколення в красному письменстві. На корол. дворі викрито його любовні залицяння до жінки польського шляхтича, котрий з пімсти велів привязати його до коня і пустити в степ, де він (Мазепа) мало не вмер. Розум його дав йому повагу серед козаків, а слава його росла все більше і спонукала царя зробити його князем України..“ Стільки у Вольтера. Устні відомості Мальчевського мали теж немале значіння для Байрона.

Що зацікавило Байрона з життя Мазепа? Я вже сказав вище, що любовні, молодечі пригоди. Одначе на цю справу є різні погляди. Др. Донцов пр. твердить, що політична роля

Мазепа захопила Байрона, що сам був революціонером і прихильником свободи народів (Байрон згинув у боротьбі за свободу Греції), С. Родзевич обстоює думку¹⁾, що Байрона захопив передусім „образ голого юнака, що мчить прив'язаний до коня, в степу“. Признає також, що не байдужий був йому „образ самого Мазепа в цілому, накреслений Байроном хоча схематично, але досить тонко“. Байронів Мазепа є дуже поважний, шляхотний, славний ватажок, козацький князь. Не є він теж легкодумний і задирилий донжуан, але лицарський та інтелігентний, гарний юнак. Та ці прикмети, що прикрашують Мазепу Байрона не є може чисто Байронові, але скорше позичені у Вольтера, котрий відноситься до гетьмана з великою увагою й пошаною, бо „він хотів здобути незалежність України і створити з неї могутню державу“. З нього, пише Вольтер, був чоловік сміливий, запобігливий, великий працівник, не зважаючи на свій старечий вік. А у Байрона маємо вираз оце вольтерівське забарвлення. Мазепа відповідав усім вимогам англійського джентельмена, а це мало для автора велике значіння. Щоправда, Мазепа, герой поеми, як артистична креація не є досконалий і має багато браків, бо автор творив цю постать досить сквапливо й побіжно, трактуючи психіку героя досить другорядно, але йому мабуть не про це ходило. Байрон звернув головну увагу на любовні пригоди Мазепа й тут трохи розгубився. Слушно підносить Д. Донцов думку, що колиби автор знав краще українську історію, то лишивби нам кращий твір, як ця поема. Подібну думку висказує теж англ. публіцист Bedvin Sands²⁾, котрий є переконаний, що знання дійсної, фактичної сторони питання (українського) запалило його душу таким ентузіазмом, як і страждання Греків.

Треба ще згадати, що є підозріння, нібито поема Байрона має автобіографічний характер, бо написання її припадає на час побуту поета в Равенні в Італії, де він мав мати якусь любовну пригоду з 16-літньою Тересою, жінкою старого графа Гіччолі. Але С. Родзевич відкидає це підозріння й каже, що з одного Байронового листа виходить, що поема вже була написана перед цією пригодою Байрона. Та тяжко про це спорити, не маючи ніяких майже даних ні за ні проти. Що між пригодою Мазепа в поемі, а особистим випадком поета є щось спільного, доказує хіба цей дрібний факт, що жінка з котрою нібито любився Мазепа називається Тереса таксамо як Байронова графиня Гіччолі, потім, що обі вони є молоді і мають старих чоловіків з графськими титулами і т. ін.

Не мило вражає ще конструкція поеми; гетьман оповідає Карлові XII свої молодечі пригоди. Мазепа мав хіба поважніші думки в таких сумних ночах по полтавській невдачі, підчас утечі, як спомини про молодечі гріхи.

¹⁾ Передмова до Д. Загулового перекладу „Мазепа“ Байрона.

²⁾ З рецензії Донцова на книжку В. С. — „Україна — лекції, читання про історію і правдиве політ. знач. укр. проблеми“. Укр. Життя, 1913, ч. 12, ст. 102—103.

А до того ще король засипляє під кінець оповідання Мазепи. Однак овож це не впливає відемно на поетичну вартість твору. Естетично беручи, це є поважний брак, але це ми можемо поминути, бо не це для нас найважніше. Під оглядом психологічним поема є фальшива, але бравурна форма й мугутня поетична пристрасть лишают велике вражіння.

Поему Байрона наслідували, переробляли й перекладали деякі англійські та інші автори. В англійській літературі нпр. маємо ще щось околo 6 творів про Мазепу та всі вони повстали під сильним впливом Байрона.

До визначніших належат такі, як пр. Г. Т. Мільнера романтична драма п. н. „Мазерра“ (з 1828 р.). Це драматизована перерібка поеми Байрона. Нового від себе автор дає дуже мало. Більшого значіння не має. Така сама романтична драма появилася 1850 р. в Лондоні п. н. „Мазепа, романтична драма в трьох діях“ Т. Г. Ляйса; дальше романтична поема невідомого автора п. н. „Мазепа, або дикі коні України“ з 1850 р. Під таким самим наголовком—„Мазепа, або дикі коні“ появилася у Лондоні 1890 р. поема Г. Л. Віліяма. Це майже перерібка попередньої поеми.

По англійськи писав ще про Мазепу якийсь поляк Генрик гр. Красінський, але його книжка не належить в цілості до ряду художніх творів. Вона ж і не відноситься до самого Мазепи, лише містить біографічні відомості про найславніших козацьких вождів й отаманів. Не мало місця присвятив теж автор Мазепі, як одному з найславніших козацьких вождів. Крім того подає тут опис України. Книжка появилася в Лондоні ще 1859 р. п. н. „Українські козаки“.

Поема Байрона дочекалася дуже багато перекладів на чужі мови. Досі нараховано 13 різних перекладів на одну тільки німецьку мову за час від 1820—1888 рр. Деякі з них видавали по кілька разів. На чеську мову переклав Антонін Кляштерський, а в італійській мові маємо 6 перекладів (від 1834—1883); перекладали нпр. такі італійці, як Петро Ізоле, Др. Ніколіні, М. Маццоні, А. Апіорі і б. ін.¹⁾ На українську мову переклав поему Байрона вперше М. Старицький, а в новіших часах Дмитро Загул (1928 р.),

У французькій літературі нема багато літ. творів про Мазепу. Крім вищезгаданого Д'Орвіє у 18 ст. найкращий твір дав Віктор Гюго. Щоправда перед Гюгом появилася мімодрама А. С. Леопольда (Chandeson) і Cuvelier'a п. н. „Mazeppa ou le cheval tartare“, represcute sur le theatre du Cirque, Paris, 1825, але вона більшого значіння ве має. Зате маленька поема Гюго здобула велику славу і популярність. Ця поема, („Мазерра“ 1828 р.) у збірці поезій під спільним нагол. „Les Orientales“, твір наскрізь оригінальний і дуже мистецький представляє дику їзду Мазепи, привязаного до кінського хребта. Головну ролю відіграє тут динаміка цього

¹⁾ А. Мухин — Кивголюб, 1832, кн. I—II.

епізоду. Товчком до написання поеми не був твір Байрона, як дехто думає, жадної подібності між ними нема. Поета натхнули два образи, французьких мистців Горас Верне і Л. Булянже. Цьому Гюго присвятив навіть свою поему, що повстала власне під впливом його картини, де представлена несамоविта Мазепина їзда на коні через дике море українських степів. Поема має символічне значіння. Цей кінь є символом людського генія, що несе, пориває людину до чогось незнаного, але до великого, славного, могутнього. Мазепа є власне тим вибраним, що на нього „сплила міць богів“. Доля призначила йому відіграти велику роль. Вонаж тому вириває його з обіймів смерті, провадить через „пустелю непочату й неосяжний овид“ і заводить до козаків де має для нього початися нове життя, ще більше фантастичне, як їзда на коні.

У французькій літературі є ще оден анонімний історичний роман п. н. „Mazeppe chef des Cosaques de l'Ukraine“, (Roman historique sous la regne de Pierre le Grand empereur de Russie et de Jean Casimir, roi de Pologne.) в трьох томах, що вийшов у Парижі 1830 р., але ближче він у нас не знаний.

Українському Гетьману присвятив у Франції оден етюд п. н. „Mazeppe la legende et l'histoire“ франц. публіцист М. де Воге, що написав цілу низку таких критичних етюдів п. н. „Trois drames de l'histoire de Russie“, які появилися в новому виданні 1911 р. Більшого літературного значіння не має, але цікава з того боку, як автор дивився на українські справи й Мазепу. На його думку Мазепа не був добрим політиком, бо справа, за яку боровся Мазепа — була згори призначена на невдачу. А причину цього вбачає Воге в особливих несприятливих цьому ділу відносинах і обставинах. Національна темнота народніх мас і соціальні антагонізми серед української суспільности були власне головною перешкодою до здійснення цієї великої політики Гетьмана. Що більше, автор думає, що колиби навіть Мазепа зумів був вибороти Україні незалежність, то її, цебто Україну, булаби стрінула доля Польщі. Д. Донцов думає, що де Воге не був у тому випадку самостійний, тільки висказав думки Пушкіна, Солов'єва та Костомарова й ін. Навіть оцінка така сама. Як до звичайного чоловіка де Воге відноситься до Мазепи прихильно, подивляє його таємничу особистість, уважає його чоловіком образованим, блискучим духом і т. п.

В італійській літературі маємо також декілька літературних творів про Мазепу, але всі знані нам лише назаль з наголовків. Найстаршою є драма невідомого автора п. н. „Carlo XII re di Svezia“, I p. a Pultava, II p. a Bender з 1830 р., а 1888 р. вийшла драма теж невідомого автора п. н. „Carlo re di Svezia a Bender“. Правдоподібно це є перерібка попередньої, або інше видання того самого лише може децjo зміненого твору. Оригінальний є інший

твір італійця Антонія Кортезі (Antonio Cortesi) п. н. „Mazerra ballo“, що появився у Фльоренції 1847 р. Як переклади треба записати хіба вище згадані з англійської мови і переклад з російської повісти Булгаріна п. н. „Mazerra romanzo storico, libera versione dal Russo di G. B. Viviani I—III. в Міляно 1845 р. Крім того ще оден переклад із шведської мови п. н. „Mazerra e il suo ambasciatore“. Це є уривок з відомої шведської епопеї „Carolinerna“, яку написав Verner von Heidenstam. Окремий фрагмент епопеї перекладено власне на іт. мову й видруковано в 1927 р в журналі „Nuova Antologia“ 16. Febraio.

Дещо більше творів, у яких виступає Мазепа, має німецька література. Тут найстарший є вірш п. н. Mazerra ein Gedicht von G. E. S. з 1844 р. Особливої вартости не представляє. Другою з ряду (тримаючися хронологічного порядку) але дещо замітнішою є драма А. Мая п. н. Der König der Steppe з 1849 р. В цьому таки році 17 цвітня виставлено її вперше на сцені (Hof- u Nationaltheater) в Мюнхен, де пройшла з великим успіхом. Темою драми є боротьба гетьмана за незалежність України. Мазепа є ідеальним заступником та оборонцем козацьких вільностей. Він найтяжче зрозумів, каже А. Май, гноблення своєї батьківщини Московщиною, тому постановив скинути ярмо Москви і збудувати самостійну державу. Як довго одначе цар Петро обходився лагідно з козаками, програма Мазепа, на думку автора, була інша, „Козацьке копіє для охорони царського трону, а царська шабля для козацької свободи.. От і все, що ми один одному винні“... так пояснює Мазепа А. Мая, свою програму. Зі згляду одначе на нові пляни царя, змінює її Мазепа скрайно і плянує вже „ein Königreich der Steppe“ й корону для себе. Характеристика Кочубея згідна з історичною правдою. Кочубей, похвалив плян Мазепа, але помогти йому відмовився, бо постановив жити для своєї самотності Наталки, котру хотів видати заміж за Дмитра Голіцина. (Наталка м. ін. побачивши Мазепу залюбила в нім і втікла до нього від батьків, та Кочубей, думаючи, що Мазепа пірзав його доньку зробив з пімсти донос до царя про пляновану зраду Мазепа. За це Мазепа ув'язнив його, що й було причиною — як думає автор — програмої Мазепа. „Мазепа втратив любов Наталки і щастя, а на полях під Полтавою зайшло його сонце“. По бою вертає Мазепа до Батурина і жадає від Кочубея видання якихсь скарбів, але зараз надходить російське військо з Голіцином на чолі й арештують Мазепу. Гетьман одначе прохає, щоби було йому вільно подивитися щераз на степи. Умираючи, передав степам свого духа, котрий ще досі там блукає.

Історично драма не цілком вірна. Естетична вартість твору невелика. Цікують драму довгі й нудні монолози, драматичности мало, зацікавлення слабе, наглі й несподівані та неоправдані психічні зміни, а самий психічний процес замало розвинений і не зовсім удатно перепроваджений. (д. б.)

Гордій Явір

Між золотих ватр

(допис з Німеччини)

Саме на Пасху, коли випали сонячні погожі дні, доля мене закинула з гомінливого міста до суворого Шварцвальду, де весна ще не запанувала владно, але в холодних подувах вітру вже доносила з гірських лісів ялинові пахощі живиці, а на галявинах у затишному захистку ялинь пестила гарячим світлом, немов у червні. Вечір 1-го квітня (перший день Пасхи) поволі згасає, і в скісних проміннях багрянють високі ліси. Хтось каже, що в 8-ій відбудеться похід молоді зі смолоскипами. Скільки я їх бачив, отих походів, у великих містах, підчас урочистих свят, що їх так багато улаштувалося, відколи вожд великого національного руху став біля державного керма. У спогадах моїх ще живуть блиск і сяйво, і багрець розмаєних прапорів у заграві смоляного полум'я. По моїх нервах ще перебігає тремтіння того захвату, що могутньою хвилею перекочувався по натовпі, коли він, зачарований, прислухувався до потужного голосу, що крізь десятки гучномовців кидав відрубані слова, що падали, мов іскри у порох. Чим після цього може вразити село? Але з цікавості йду. Натовп зібрався коло ратуша. Прості селяни, юнаки в брунатній уніформі та школярі з сільським учителем на чолі. Запалено з десяток смолоскипів, гримнула музика, і натовп рушив. За селом, на горбі складено височенного стоса. Коли наближаюсь до нього, подумав вже весело має аж до небесних зір. Озираюсь навколо: скрізь у полях, де розкидані сусідні села, палають ватри, скрізь лунають пісні у нічному повітрі, скрізь зібралися люди святкувати свято весняного сонця. Юнак в уніформі виголошує промову, говорить про відновлення прадавнього германського звичаю предків. Від нині, каже він, щороку палатимуть ватри по всій країні, в честь сонця, що повертає нам свою життєдавчу силу. Ми відроджуємо євangelічний ритуал дідів. Промовець закликає кинути в те багаття наші старі забобони, сварки, наш страх і неміч, щоб на попіл вони там згоріли... Знов лунають пісні, а потому виступає хлопець, що декламує вірша. В пам'яті лишаються кінцеві слова:

— Ми хочемо стати героїським народом.

Дивно: не „щасливим“, „багатим“, а „геройським“. Нове покоління творить нові вартості, ставить посвяту і сувору працю вище, ніж добробут та демократичні ідеали кволого, звироднілого недоуздства... Далі виступають троє школярів у зброї давньо германських воїнів. На них сріблясті щити, що виблискують у сяйві багаття, в руках золоті мечі. Четвертий, беззбройний, без щита і шолома, з закрученими назад руками

стоїть у тіні, низько голову похиливши. „Чому він не в наших рядах?“ питають брати його: „Хто його знеславив і позбавив зброї?“ На пригорбок виходить дівчина, міцна, постаттю вища за хлопців, з вінком на розпущеному волоссі, нагадує трохи германську Ерду, а трохи Фріку з II акту „Валькірії“. Це жриця священного вогню (а може богиня).

— Чому цей четвертий беззбройний? — питає вона:

— Невже ти нікчемний боягуз, що піддався самохиті в-
рогові, впад перед ним лицем на землю?

— Ні, ні! — лунає відповідь: — Я бився хоробро, але голод, голод, голод вибив мені меч з рук!

— Тоді здобудь собі нового, — і жриця подає йому лопату:

— На, копай, копай, поки не відшукаєш свою зброю, потім і кровю зрошуй землю.

Не гармата, а лопата, символ праці упертої, настирливої прокладе шлях до нового життя. Четвертий невтомно копає, все глибше й глибше і врешті з недрів землі добуває меч. Чотири мечі схрещуються, мов чотири блискавки: „Ми хочемо стати вільним народом! Вільним, вільним, вільним!“ Мов заповіт чи урочиста присяга дзвенять ті кінцеві слова, одноголосим хором промовлені. Мені враз пригадується напис на мінхенській Фельдгернгалле: „Боже, зроби нас вільними!“ Його щодня читає кожний німець, ідучи від Зігестор головної вулицею, і слова ці закарбовуються в його пам'яті. Ураз повстає перед очима добре знайома картина: ніч, палахкотливі кадильниці перед Фельдгернгалле, гучномовці, смолоскипи і натовп, з яким мене ріднив неодмінний символ: червона пов'язка на лівій руці з чорною свастикою в білому колі. Тоді я був співучасник, що з'являвся „в порядку організаційної дисципліни“, тепер випадковий гість, споглядач. Але що ж мене більше зворушувало: чи те блискуче, багатосіяне свято, з 60-тисячним натовпом, з нечисленними вогнями і прапорами серед грецьких колюнад, чи це нелюдне селянське зборище навколо багаття, таке урочисте в своїй ширості, серед гір і полів, під зоряним небом весняної ночі? Не можу сказати... Сотня порепаних селянських рук єдиним поривом підносяться вгору, і понад ліси лине пісня, що завершує свято сьогоднішнього дня. Полум'яні язики востаннє спалахують вище, сказано лижуть чорну пітьму, що обступила багаття, і поволі стос западається. Натовп розходиться. Останні відблиски перебігають по готичній гостроверхій дзвіниці. Я заплющую очі й бачу іншу ватру, що палає високо, аж під самі небеса, на всю Європу, ватра, в якій згорає все кволе, недолуге, нікчемно-полохливе, мягкодухе, незугарні ідеали та ідеальчики віджитої доби, — весь старий мотлох збанкрутованої демократії.

Габрієль Брюне

Про критику *)

XIX століття дуже гордилося тим, що відкрило дух історії. Воно привітало цей дух як власну перемогу і одну з найліпших своїх досягнень.

До всіх питань хотіли прикласти історичну методу. Роздумування над якимсь питанням зводилося часто до збирання поглядів розсипаних в тягу століть. Нийбільш вартісним стремлінням людського розуму ставала найбільш безстороння історична цікавість.

В XIX ст., історія вдерлася до всіх ділянок. Рідко коли людський дух мав такого тиранічного і виключного господаря. Ми не хочемо розводитися над невідповідністю ненормально розвиненого історичного духа в XIX ст. Оскільки згадали ми за нього, то лише тому, що міркуючи над методами і цілями критики, ми відчули його важку тінь, що тяжить над нашими міркуваннями. Ніде захоплення історією не відбулося так гнітюче, як в ділянці літературної критики. Воно заперечило критиці право на власне життя. Воно задушило її в своїх обіймах. А між тим цілком оправдано вимагати права на існування для критики, що різниться від критики уярмленої історією, так само, як рух живої істоти відрізняється від зусилля відродити в собі душу минулого. З повним правом можемо протиставити історичній критиці, яка остаточно замикає літературний твір в одній хвилині минулого, критику, яка затримує твір минулого в сучасному житті.

В очах критика, перенятого історичними методами, колишні твори спокійно спочивають на великій цвинтарі історії. Вони в нього існують так, як рештки передпотопових істот в скриньках геологів, де служать за свідків їхньої доби. Всі немовби умовились мовчазно, що літературний твір минулого не існує, як жива істота, яка ще приймає участь в нашому житті і впливає на нього. Забувають за те, що літературний твір зродився з життя і для життя. В нім бачать лише об'єкт цікавості, який треба умістити серед решток минулих часів. Грунтовно вивчають обставини, які супроводили повстання цього твору; збирають найменші похвали, які привітали його появу, як рівнож найменші критичні зауваги; захоплюються тим, щоб знайти в ньому образ

*) Критику, якої основи дає в цій статті Брюне, старався застосовувати Вістник і ЛНВ в ряді літер.-критичних статей. Цю живу критику (яку старомодні галицькі літературні критики називають „публіцистикою“) протиставляємо пануючій в Галичині від Огоновського штучці вівісекторів і каталогізаторів від літератури.

добі, в якій він народився; цей твір упорядковують в еволюційній лінії певного жанру; шукають за тим, що він має в собі запозиченого з попередніх творів, як рівнож нові елементи, які він приніс зі собою. Неможливо загалом вичерпати всі можливі питання, які насуваються, коли хтось хоче студіювати якийсь твір згідно з історичною методою. Дотепний ум може згідно з цією методою написати безліч студій, які можна читати з приємністю і які можуть дати кілька хвилин розваги. Безсторонній читач готовий подивляти сумлінні праці історичної критики; але він признає вам, що з погляду його власного життя, вони йому байдужі, і він чекає від літературного твору цілком чогось іншого, аніж може знайти в найбільш досконалих історичних дослідках.

Уявім собі цього читача, який без якоїсь наперед усталеної думки бере в руки хочби *Одиссею*. Він відразу живо переймається тим твором. В його очах цей твір не є лише відламом колишнього життя, в першу чергу це є вічно жива і хвилююча уява могутньої й зворушуючої людскости. Перед очима читача з'являється вічно живе й рухливе обличчя людскости, сильної і жалюгідної; трагічне обличчя життя, пересякненого усмішкою і сльозами. Він хвилюється і плаче над пригодами уязленого героя і над споминами з власного життя, в таємничий спосіб викликуваними цим твором. Йому видається, що він більш виразно, аніж звичайно зачинає читати в загадковім обличчі життя, а на власнім обрії побачить немовби рух надії і сили. Давня епопея увійшла в нього мов жива ділаюча сила, в якій пульсує дійсне життя. І читач, здібний тремтіти при читанні *Одиссеї*, вертає інший до свого щоденного життя: він почуває себе одночасно більш людяним і сильнішим.

На великі твори колишніх часів ми не дивимось тоді вже як тільки на свідоцтва минулого. Вони лишаються живими на протязі цілих епох, вони являються силами, що керують і впливають на життя людей, які входять з ними в зв'язок.

Кожний твір з розмахом—зродився з глибокої потреби людської вдачі. Він назавжди схороняє здібність задовольняти в людях ту погребу, яка той твір зродила. В цьому полягає життєва сила твору, що не старіється протягом поколінь.

В грецькій трагедії виявляє себе потреба людини приглядатися всьому, що є найбільш жахливе, найбільш неможливе в людськім існуванні. Грецька трагедія лишилась актуальною доти, доки люди страждатимуть і питатимуть за трагічним змістом життя.

Чи людина змінюється протягом поколінь, чи людські властивості житимуть так довго, як існуватиме людський рід, над цим питанням не хочемо тут зупинятись. Ми схилиємось до тої думки, що головні риси людської вдачі

залишаються майже незмінними протягом століть. Але кожна доба має своє власне оточення. Під впливом обставин, що змінюються в кожній добі, виступають на перший план людського життя тенденції, яких розвиток є залежний від нових обставин життя. Людина, очевидно, не міняється від одної доби до другої, але відмінні обставини змушують її користати з інших здібностей, аніж ті, яких вимагала попередня доба.

Мабуть до цього зводиться відома аксіома про відмінність різних історичних діб.

Літературний твір в деякій частині завдячує своє народження потребі, витвореній обставинами певної доби. Він живе у своїй цілості так довго, як ця потреба існує. Життя цього твору хилиться до упадку, коли потреба, з якої він народився під впливом нових умов, переходить на другий плян людського життя. Але твір цей відживає знову, коли потреба, що зродила його, знову з'являється в людскості. Коли якась доба втомлена надміром чину і надміром міркувань, її охоплює непереможне бажання мріяти. Тоді відживають так звані романтичні твори. В добі, коли людині видається, що єдиним ліком на її терпіння може бути панування над собою і прозоре уявлення життя, твори XVII століття наново здобувають право на існування.

Дійсно класичними творами є ті, що мають в собі безмежну можливість відроджуватися. Вони так багаті людськістю і життям, що можуть задовольняти чергові потреби різних епох.

Коли якийсь твір живе довший протяг часу, спосіб, яким він ділає на нас, по більшій частині змінюється відповідно до відмінних потреб доби, яка його приймає. Щоб залишитися живим, він мусить пристосовуватися до чергових потреб людства. Бо звичайно кожна доба хоче використати твори минулого, щоб допомогти собі в практиці власного життя. Таким чином вимоги, які ставить життя до певного твору, змінюються разом з поколіннями. Кожна доба, шукаючи в літературному творі, минулого, відповіді на власні запити й бажання, дає нову інтерпретацію твору. Тому життя твору, тобто його здібність ділати в різні моменти існування людства, в певнім сенсі є дуже мінливе. Цей твір має при кожнім новім поколінні задовольняти нові потреби, або згинати. Бо в цім полягає умова його життя протягом віків.

Кожне покоління, щоби використати для себе твір, писаний в іншій добі, мусить витягати з нього все нові вартості. В цьому один з незмінних життєвих законів. Не може для якогось літературного твору існувати один певний спосіб інтерпретації, який дозволивби всі інші способи уважати хибними. Щоб перевести цю трансфузію життя літературного твору іншої доби в сучасне життя, треба знайти в ньому

вартості, які можуть зробити його живим, активним в теперішності. Кожний твір, який живе й ділає, завдяки зусиллям тих, які хочуть використати його для потреб власного життя, набуває безконечну низку нових вартостей. Життя твору, тобто чергові вигляди його ділання протягом часу, прибирає характер безнастанного творення. Розглядати твори минулого так, немовби вони ще жили і діяли в сучасності, є завданням критика.

Він не має (як історик літератури) виносити остаточний присуд про вартість якогось твору. Як рівнож не його завдання визначати його місце серед інших творів минулого. Критик не є чистим дилетантом, який, часто в захоплюючій формі, ділиться з нами своїми враженнями від тих рядків твору, що викликали в нього думки і мрії.

Критик в першу чергу людина, яка живе повним життям своєї доби, свідомо найглибших і найправдивіших її потреб. Але водночас його погляд скерований на твори минулого, що містять в собі найбільші досвіди людства. Критичний геній полягає в відчуженні звязку колишніх творів з сучасним життям. Він полягає в здібності схопити життя, або правду якогось твору у відношенні до сучасної доби—цебто те в ньому, що може ділати на сьогоднішніх людей.

Критик буде таким чином посередником поміж твором давньої доби і сьогоднішнім життям. Він студіює твори не в їх хронологічному порядку лише прив'язується до тих з них, які мають особливе значіння завдяки звязку з життям його доби. Він шукає в минулім творів, які, поставлені поруч з життям його власної доби, лишаються живими, тобто ті, які зродилися з потреб подібних до тих, що хвилюють сучасність. Багато творів продовжують своє життя лише окремими своїми частинами. Отже критика має зуміти знайти в них ясні, палаючі моменти, які всілі освітити сьогоднішнє життя. Так зрозуміла критика щось відмінне, аніж нахил до оцінки твору. Вона є зусиллям стало відновлюваним, засимілювати твори минулого, видобути з них нову інтерпретацію, якаб дозволила їм інтензивно злучитися з сьогоднішнім життям.

Така критика являється з а с о б о м до о ж и в л е н н я творів. Добуваючи з них те, що ще живе для нас, змагаючи, поза їх історичним значінням, підкреслити їх все ще актуальну, ділаючу вартість, критика затримує літературні твори при життю.

Критик мусить пам'ятати, що він має бути мистцем! Історія літератури зближається до наукових дисциплін; натомище жива критика стремить до синтетичного відтворення, яке є підставою мистецтва. Критичні студії мають допомагати літературному творові, звільняючи його від барв минулого, набрати молодости і сили. За допомогою критики твори

минулої доби, мають віднайти свій первісний блиск і ту чудесну зводничу силу, які оздоблюють їх при народженню, найбільші з тих творів. Критик мусить мати дивний дар відтворювати в собі ті самі тенденції, які діяли в таємничій хвилині народження літературного твору. Критик мусить створити вражіння, що він так заглибився в душу письменника, що дух його твору немовби стає його власним духом. Він мусить викликати вражіння, що немов він сам жив в тілі автора, в його душі, ідеях, мріях, почуваннях, які знайшли свій вислів в творі.

Таким чином критика стає одночасно новим відтворенням твору, який відживає в критиці блискучим і відмолодженим, готовим запліднити добу, для якої не був призначений.

Д.м. Донцов

Чи Захід?...

Захід мобілізує. Проти жовтневої „революції“, проти Толстого й Достоевського, проти „месії народів“. Нарешті проти його трабанта, що перед 1934-ма роками прибив свого Месію на хрест.

„За гану гану і кrew за кrew“, як співається в „Варшавянці“, здається: за Соловки — концетраційні табори для Торглерів, за спалені бібліотеки в Москві — кострища з марксістської макулятури в Берліні. Нова Франція апелює до генія латинської раси проти всього, що „вороже нашій національній вдачі“, проти чужих ідей, які торують шлях чужій інвазії. Одні викликають „die Rasse“, другі — „latinité“, німецьку глибоку і „французьку ясність“ проти хаосу зі сходу.

Через різні „Ліги охорони прав людини“, через масонські льожи, через пресу, кіно, точиться ця отруя зі сходу, розхитуючи й підточуючи стовби, на яких пнеться культура окциденту.

Змагання желатини з формою, тиранії хаосу з дисципліною, моральної охлялости з душевним гартом.

Україна є одним з головних теренів цього змагання. Але жахливо мало хто здає у нас справу, що тільки на Заході кується зброя проти тиранії хаосу.

Одні навіть не розуміють противенства Росія — Європа. Тому й така ялова дискусія з ними на тему Європи. Як правовірні драгоманівці, не знають вони ні західних ні східних ідей, лише „загально-людські“. Тому Толстого мають за „великого європейця“: тому малпуючи формат європейських часописів, думають, що переймають форму європейської думки; тому „Nouvelles Littéraires“ плутатають з „Wiadomościami Literackimi“. Найтрагічніша проблема сучасности для них.

просто не існує. Об'єктивно є вони носіями протиевропейських бакциль, хоч облудний язик їх безнастанно теревенить про Європу.

Другі не визнають Європи, бо мовляв ми лиш географічно до неї належимо. А культурно — мусимо і Москві дулю показати, і на гнилий Захід наплювати. Самовистарчальність! Новий степовий Рим! На свої сили! Певно, що на свої сили, але на які свої? Еспанія видала Дон Кіхота і Панзу. Хто є виразником еспанської вдачі? Перший, другий? Їх синтез? Наша земля видала і менажерію „Мертвих Душ“ і постаті Шевченка й Стефаникових „Синів“. Орієнтальне спокійництво і західний активізм. Яку з тих „своїх“ сил взяти за основу?

Французи не вирікалися своєї культурної спадщини. В боротьбі з своїм сходом, вони уперто тримаються граничної лінії, проведеної ще цезарезими легіонами і їх культурою, як власною. Звідкиж зарозумілість наших „самовистарчальників“?

Певно, „свої“ первні в нашій культурі передусім, але це первні європейські, не „скитів-дикунів“, у яких жадоба здобичі гонила на Україну в ХІІ м так само, як і ХХ віці.

Свідомість нашого „західництва“ була здавна поширена серед чужинців. Буйним смолоскипом горіла аж до ХVІІІ віку серед нас. А відгомони її лунають пізніше і у могилянця Мигалевича, що за його думкою „Європа всякому добру (може) нарешиися мати“ (1742), і у Куліша, який обіймав одним кругом ідей „князя Бісмарка і Льюїсою“, і в Хвильового з тою самою „психологічною Європою“... Лише спершися на цих „своїх“ первнях — протиставимося успішно хаосові, що несуть сучасні номади.

Similo similibus curantur, клин клином вибивати.

Проти агресивності — агресивність. Європа хрестових походів, Європа, що підбила для своєї раси два континенти, а з двох інших — зробила свої сатрапії; що виробила власну містику, містику „білої людини“, „вищої“ раси, — цій Європі не страшний жадний Магомет. Але — тільки цій. Захід лиш відважно поставив тезу, що „сила є часом добра річ, хочби лише, коли протиставляється силіж“... Що „таємничо новязана вона з життям і не можна осудити її, не осуджуючи самого життя“. Що судити можна лиш її надужиття, але й його приборкується тільки іншоюж, протилежною силою.¹⁾ Тільки Захід виробив кодекс життя, твердий й суворий до всякої поблажливости, вічно на варті; кодекс, об який полумив собі зуби не один Спас зза Уралу. Цього кодексу твердих правил і суворої системи їздили вчитися колись до Парижу кардинала Рішеле і до Генуї наші „спудеї“ з Києва й Волині, з найбільш експонованого закутку окциденту. Щоби зміцнити ті європейські первні нашої культури, щоби не дати розпаношитися в атмосфері пограничя деморалізую-

чим впливом Сходу. „Внутрішня карність“, „тривалі рішення“ і „дисциплінована акція“ — в таку ляпідарну формулу уймає той кодекс Клемансо.²⁾

До тих самих джерел маємо повернути й тепер — і в тих самих цілях. Щоби зміцнити наші м'язи і вигострити зір, щоби узброїтися в ті „idées en armes“ (узброєні ідеї), які куються лише в країнах де ступила нога Риму.³⁾

Я згадав, що наші драгоманівці навіть не встані збагнути засадничого противенства між окцидентом і сходом. Другі — протиставляють Європі „степовий Рим“ — Київ. Нарешті є й треті. Вони визнають противенство, лише не певні, де той Європи на яку маємо опертися — шукати.

Тут я підходжу до теми цієї статті. Ті треті, шукаючи Європи, знаходять її в сучасній Польщі. Чи мають сдушність? Чи можна в культурі цього окциденту шукати ратунку?

Дехто думає, що „з народів, що належать або належали колись до складу російської імперії, єдині лише поляки й українці мають виразне окреслені функції щодо проблем, які стрясають світом“. Чи так? Без сумніву, країна, що взяла свою культуру з римським католицизмом, є країною західної культури. Але чи того воюючого Заходу? Чи ідеї, якими тепер вона живе — є ті „idées en armes“, якими зберігав своє обличчя захід перед деструктивними впливами із Сходу?

В „Орґії“ говорить Касандра про Мойру:

її правиця і важка й тверда,
вона кує з народів зброю світа.

Такою „зброєю світа“ був Рим. „Важка й тверда рука“ Мойри зробила з Франції Наполеона — зброєю нового світа, знаряддя комплексу нових великих ідей, таран проти інших. І тільки той нарід буде джерелом вічного відновлення для інших — яким в той стосіб заопікувалася неблагана, але ласкава для своїх вибранців Мойра. Це мав на увазі й Міцкевич, коли казав, що „народи тоді лише... мають право до життя, коли вислугуються цілому людському родові підтриманням або обороною якоїсь великої думки або великого почуття“ Чи теперішня польська культура є насичена якоюсь „великою думкою“, „великим почуттям“, такими, якими була насичена тоді як писав свої слова Міцкевич?

Дві великі ідеї стояли біля колиски історичної Польщі: *ecclesia militans* і опанування Сходу Європи. Ідеї — неприхильні нам — але того самого роду, що й ідея пруських хрестоносців або еспанських завойовників Америки. Були це ідеї з розмахом, ідеї що підкреслювали своє засадниче противенство до Сходу, брали на плечі величезний тягар, ставляли на карту своє існування, ведені „важкою працею“ історичного

²⁾ Demosthène, par Georges Clemenceau. Paris Plon, p. 32.

¹⁾ і ³⁾ Leon Daudet, Les idées en armes, Edition du siècle, Paris p. 245

призначення. Ними була надихана свого часу ціла польська культура, ціла містика її культури. Кінець XVIII, а властиво половина XVII віку завдали цим ідеям великий удар, хоч їх не забили.

Ці удари були початком русифікації, зміни психіки польської провідної верстви в напрямку її „відєвропеїзовання“. Вже Кюстін спостеріг, що, не зважаючи на політику релігійного й політичного гнєту, яку провадила в Польщі Росія, з меншою нехиттю ставилися до неї поляки, аніж до німців. Натякаючи на словянське „споріднення“ обох народів, додає — „не всі брати любляться взаємно, але розуміються... Коли ці народи розділяє політична ненависть, то сама природа єднає їх, їм самим наперекір. Коли політика перестане змушувати одного гнобити другого, вони ліпше пізнаються між собою і полюблять себе“⁴⁾... За тим пророцтвом криється далеко глибше спостереження щодо польської психіки: зник почуття засадничості польсько-московського конфлікту, зник тої ідеї „передмурівка Європи“, якій маркантний вираз дав пізніше Дмовський; той зник засадничої ворожості обидвох культурних світів, якої напр. і сліду нема в франко-німецькім конфлікті, де „політична ненависть“ є натури глибшої і сильнішої...

В дусі затирання тої засадничості виховувалося і поповстанське польське покоління в Конгресівці. Марян Здєховський пише: „Зачинав я (російську) гімназію з винесеного здоху нехиття, майже відразу до російської мови і літератури: кінчаючи, був я в літературі тій розкоханий“. Рівночасно „будилися симпатії до російської суспільності“, а революційний рух в Росії — викликав в Конгресівці „революційне москвофілство“. Замість віри в Європу — народжувалася віра в „молоду Росію“, яка була тєю самою старою, лише вивернутою на лівий бік. Говорячи далше про Дмовського і орієнтації національ-демократії підчас війни, Здєховський зауважує: „розумію, що можна було уважати тріумф Росії за менше зло, але захоплення для меншого зла я не міг зрозуміти“⁵⁾..

Це було оте захоплення (так знане й нам), яке поволі створювало в суспільності протїєвропейський настрій, надщерблюючи колись пануючу в Польщі ідею релігійного, політичного і культурного опанування Сходу; ідею, яка ставляла „polskość“ в круг — не льокальних — а тих великих антагонізмів, що їх носіями були Кромвель, Валєнштайн, Густав Адольф; не давала їй зпровінціалізуватися.

Правда, ту ідею післанництва піднесли ще Міцкевич, Красінський, Прус, Сенкевич. Але — вже спотворєну. „Польща — Мєсія серед народів“, певно це також було мєсіянство,

⁴⁾ Маркіз де Кюстін, Росія в 1839 р. лист 14 і 29.

⁵⁾ Marjan Zdziechowski, Pod wrażeniem „Dziejów“ M. Bobrzyńskiego, (Przegląd współczesny, 1932, I. II.).

але — пасивне. Орган сучасних молодих — *Młodzi* — трохи поблажливо називає те месіянство месіянством „*cierpiętników*“, негідним „*narodu-przewodnika*“. Але всеж в творах тих старших авторів бренть відгомін старої мелодії — засадничого антагонізму двох світів, погорда до москаля, як до раси нижчої, „азійської“, почуття власної культурної вищості. Наслідники згаданих авторів цю мелодію основно забувають. Блискуча під оглядом літературним епопея Сенкевича, яка недавно збила таку куряву суперечок — знаменує явний занепад ягеллонської романтики великого стилю. Бо „Вогнем і мечем“ — це вже не та пориваюча, свіжа, весняно-бурлива романтика міцкевичівського „року 1812-го“, епопея „дванадцяти язиків“ Європи, що йшли вогнем і мечем на підбиття Сходу. Твір Сенкевича — мимо його барвистості і сили експресії — має тісніший овид — бож і конфлікт, про який там мова — якби ми на нього не дивилися — в очах автора і його земляків — був конфліктом льокальним („*wojna domowa*“)... Коли скажуть, що винна тому російська цензура, то чомуж та цензура не втримала Жеромського видати закордоном свою „Ружу“ під псевдонімом Юзефа Катерлі?

Не хочу сказати, що „Ружа“ має ширший розмах. Навпаки, і вона — як і взагалі творчість Жеромського носить великі сліди того душевного „відевропеїзованя“, про яке згадує Здзеховський. В тій „Ружі“, так само як в „*Ten drugi*“ Запольскої — великий історичний конфлікт дрібніє, звужується, зводиться до значіння не конфлікту двох світів, а — двох політичних систем. Бо ненависть до царського режиму, яка бухає з них — не виключала, як бачимо зі споминів Здзеховського — ні любови до „молодої Росії“, ані до її літератури й культури.. Ще вужчим стає конфлікт в — блискуче стилістично унятій — „Пожозі“ Коссак-Щуцької, де великий історичний антагонізм зводиться до антагонізму чисто суспільно-громадського характеру. Зрештою всі оті перелічені твори Жеромського (Катерлі), Запольскої й Щуцької — явно відгонюють отим „*cierpiętnictwem*“, — таким далеким навіть від певного себе активізму й зачіпності Сенкевича, з безкомпромісовою Яремовою погордою до „*tałatajstwa*“...

Коли я читаю про детронізованя того Яреми Вишневецького деякою частиною польської преси; коли читаю як консервативні автори вірикаються боротьби з большевицькою культурою; як гр. Лось виволікає на денне світло стару, збанкрутовану суто антиєвропейську ідею словянофільства, я бачу в тім курчення і заник тої романтики, яка надавала польському месіянству характер споріднених з ним широких європейських ідей.

Коли я читаю, ак в спеціальнім єпископськім Посланії вітаються „добросусідські відносини“ з країною безбожництва; як в тих відносинах бачиться „утрєвлення європейського

мира" — так ніби цвинтарна тиша й мир є найважливіше завдання, до якого стремить *ecclesia militans*; коли читаю, як К. Чапінський тішиться з приязних відносин з СРСР і жадає, щоб вони були „щирі“ та щоб у ГПУ не повстали „які будь сумніви що до тої щирости“ (Nargód, ч. 33) — так ніби підтримка нової тюрми народів було найперше завдання соціалізму, — я бачу в тім всім цілковитий зник здібности думати категоріями ширшими від категорій нації-провінції.

Це затіснення овиди, ця резигнація з місії світовоїсторичного характеру — приводить і до перекреслення її в минулому: нова, обмежена дійсність пристосовує до своїх нових потреб історію, перекроює заширокий кафган предків... Гурка закидає хиби давній „окраїнній політиці“ Ягельонів доводячи їм пост фактум, що повинні булиб стримати свою експанзію а з Семигороду, Молдавії й України козацької — зробити буфорові держави, передмурівки, але „не світа християнського, але Польщі“... Польща повинна була звести свій конфлікт зі Сходом, конфлікт двох світів до ролі спору за межу, до конфлікту Данії з Німеччиною за Шлезвік або бельгійсько-німецького за Ойпен й Мальмеді... Як далеко це від міцкевичівського „вислугування цілому людському родові“, від „підтримання або оборони якоїсь великої думки або великого почуття“, — характеристичних для провідних європейських народів!

Не проливаю тут сліз над згаданим фактом (що булоб дивно в устах українця), лише — стверджую факт: факт зречення одної з тих „озброєних ідей“ в польськiм письменництві, якими сильна Європа, якими ратувалася й ратується від заливу ворожої цивілізації Сходу; через які та Європа в очах тим Сходом поневолених націй (як ми), робить її „всякому добру матірю“, що до неї треба йти в науку...

Мало булоб сказати, що маємо тут діло з занеханням одної з „озброєних ідей“ окциденту, з заником динамізму польської культури. Треба сказати більше: та культура не тільки залишає агресію проти культури Сходу, але й сама улягає його впливам. Слідно ці впливи у Жеромського — в „Пшедвійосьне“, а й вчасніше — вже в „Дзєях гшеху“, де автора бере в полон (хоч це й епізод) розгульно-сибірська романтика російська. Цілковиту капітуляцію перед російським Сходом — бачимо у Дмовського з його захопленням „широотою російської вдачі“, „державницько-будівницьким змислом“ російського народу, його просторами, душею і „прекрасною літературою“... То вже маркантна ознака того затроєння, про яке згадує Здзеховський й яке так знане нам. Затроєння те в наші часи — по відзисканню політичної незалежності — іде, як передбачав сто літ тому Кюстін — *crescendo*: є Струг з його „Могілою незнаного жолнежа“, є Хойновський („Млодосць, мілосць і авантура“). Як слушно завважує польська така преса, „в протилежність до російської літератури, (Ба-

бель-„Комармія“), польська література не створила мистецьких пам'яток польсько-російської війни 1920 р.⁶⁾ А далі йде просто пропаганда російського Спаса: наївне, дитиняче звеличення Леніна в Осендовського, російські інсценізації і пушкініада Тувіма, „великі перспективи“ нової російської культури, відкриті Отмаром, Радеки і їх католицько-жидівські трабанти в Вядомосцях Літерацкіх, росіянин Лаврентев, який в тих самих Вядомосцях вкладає польським читачам большевицькі окуляри, для зогидження якраз того великого протесту проти отрути сходу, який зачався на Place de la Concorde в Парижі, в лютім цього року. Дальше йде пропаганда Боя-Желенського, така нам znana з часів Арцибашева, першої революції і ріжних Ліг вільної любови; дальше йде проповідь замаскованої парнографії, галасливий і наївний радикалізм (симпатії до „молодої Росії“!), лянсовання нових програм запозичених у большевизму, Курер Віленські, який голосить, що утримання християнської релігії лежить „лише в інтересі міжнародньої реакції“, „Сигнали“ і „Камени“ з „співчуттям“ віденським приятелям Сталіна, ціла повінь пес, совкін і артикулів з ССРСР. і про ССРСР. направлених до одної мети — підточити всі установи європейської культури — ціла тандета горьківсько-ленінсько-бакунінської „цивілізації“... Це вже не карикатура західних агресивних ідей, як було нею пасивне месіяństwo „нарола мученика“, не звуження цієї ідеї до опозиції до старої царережимної Росії (Жеромський, Запольська), не та чи інша кон'юктуральна орієнтація, це — власне те „захоплення меншим злом“ (якого навіть вже не вважається за зло), якого не міг зрозуміти Здзеховський і яке вдирається тисячами отворів до психіки інтелігентської еліти. Кілька винятків (Мацкевич, „Слово“ віленське, „Бунт Молодих“, антиБой-овики) підтверджують правило.

Польська еліта — публіцистика, поезія, проза — займається генеральним переглядом цілого свого дотеперішнього культурного наставлення, ліквідацією заповітів історії, повертається „ліцом к востоку“, одну за другою відкидає ті idées en агрес, без яких Європа не є Європою і без яких нема успішної оборони проти отруйних газів з Евразії. З'явилися програми, але містика ще зла.

На сході це відчули, комівояжер російсько-жидівського месіяństwa, Іля Еренбург — ще перед пактом — так симпатично писав про своїх надвислянських колегів-письменників: „в порівнанні з німцем, англійцем і тим більше з французом, поляк нам більше зрозумілий. Як нам, (кому це нам? — жидам чи москалям? — Д. Д.) так і йому бракує західня вирахованість і еґотизм, він легко уноситься, легко вдається в скрайности, є мрійливий і скоро розкросхмалюється. Наше найбільше нещастя — інертність — є й нещастям поляка... Російська

⁶⁾ Курер Львовські, 16.IV. 6: р.

гостинність, любов і зацікавлення до чужинця, несталість, безсонні ночі, безконечні спори, відданість ідеї, наївна віра в силу слова, все це легко знайти й на берегах Вісли⁷⁾. Взагалі „між росіянином і поляком не існує жадних духових відштовхувань“... І конклюзія — „в цім лежить ключ гегемонії російської літератури“⁷⁾. Чи щось подібне можна булоб прочитати в той час, як скажім писав свої „Клеветникам Росії“ Пушкін? Тоді польська культура розвивалася (або скорше консервувалася) в межах російської держави, тепер — вільно поза ними. Але тоді самі росіяне уважали її за передову сторожу європейської. Тепер — приязний Еренбург радісно кладе її по той бік барикади, по стороні, бороненій Пушкініми і Собелзонами. „Західня вирахованість і егоїзм“, відсутність, „мрійливості“, й „наївної віри в силу слів“ — недовіря до чужинців *et Dona ferentes*, — щож це, як не той моральний гарт Європи, який до скаженини допроваджує всіх навертачів „згнилого Заходу“? „Віра в силу слова“, „любов до чужинця“ і хутке „розкрохмалення“ — щож це, як не ті словянські прикмети, які улегшили нащадкам ханів в Москві з німецько-жидівсько-грузинським штабом — опанувати під своїм берлом російський народ, Україну і частину Азії?

Цю „розкрохмаленість“, брак відповідності констатує Еренбург і в західних сусідів. Сила дрібних щоденних фактів не дозволяє так легко збити його твердження і довести, що він не має рації. Один польський часопис порівнює два воєнні твори — англійця Шеріфа — „Кінець мандрівки“ і москаля Булгакова — „Дні Турбіних“: люди ті (у Булгакова) можуть нас смішити, а може викличуть на чийсь уста згрідливу усмішку“, „не потраплять нам так заїмпонувати як англійські офіцери у Шеріфа, але є більш людські, більш симпатичні, привабливіші, ніж тамті, що є в кожній цятці бездоганні джентельмени“⁸⁾... Це вже затроєння психіки, це безнадійний схід: не подив того, хто з затисненими зубами зносить біль, а співчуття до того, хто привселюдно й безсоромно вивертає на лівий бік своє серце; співчуття не до активного, а до пасивного, ідеал „уніжених і оскорблених“ — проти ідеалу джентельмена, Схід проти Заходу. Якжеж інакше підходить до цієї справи європеєць! Кюстін описує сцену побиття візника фельдегерем. Другий візник тимчасом — тримав коня фельдегера.

Спершу маркіза обурила огидна сцена, але — пише — „крик (жертви) зменшував моє співчуття“. Він бачив вже перед собою „лише худобу... Чим сильніше той чоловік кричав, тим твердшим ставало моє серце, — о стільки правдиве в, що предмети нашого співчуття мусять заховати почуття власної гідності, щоби ми могли дійсно боліти разом з ними... Спів-

⁷⁾ I. Ehrenburg, *Visum der Zeit*, Leipzig 1929.

⁸⁾ Курєр Львовскі 1931, 21.V.

чуття це певне зеднання з кимсь, а хтож... може єднатися з тим, ким погорджує"?)

Правда, якою дивною і чудовою музикою дзвенять ці слова, музикою що нагадує Меріме, Барбей д'Оревіїї, музикою цілком незрозумілою людям сходу, здібним лише або плакати над жертвою, вартою погорди або — тримати косяк катові, обидві чинності позбавлені почуття власної гідності... І як ця сентенція французького маркіза разячо відбігає від еренбургівсько-московського ідеалу, який — як бачимо — вдирається вже на найближчий Захід...

А ось ще одна подібна опінія, щоби показати, що моральний розклад, що опозиція проти твердого кодексу джентельмена — іде від обох еренбургівських „нас“ — і від москалів і від живі... Жидівська Chwila теж говорить про пропасть, що ділить її від „камінних облич англійців“, їх „гартованої волі, стриманих пристрастей і плекання всіх тих прикмет джентельмена, яких сума виражається як потуга британської імперії“¹⁰⁾, які треба осмішити, понизити і знищити, щоби в хаосі загального братання, засмоктати, розбріюти морально Захід, обезвладнити, і здати на поталу месіям зі Сходу.

Цікавий процес, спостережений французьким подорожником сім років по листопадовім повстанні, розвивається далі. Притуплення протисхідного наставлення народньої еліти, ліквідація культурного месіянства, духовна асиміляція з тим сходом, повільне розпушення колись твердих окцидентальних первнів, в найліпшій випадку — нейтральність в конфлікті двох цивілізацій, сумнів у власній європейській культурній вищості, подекуди віра в чужу вищість, ревізія ідеї західньо-європейського *antemurale*, зведення колись засадничого антагонізму до спору двох сусідів, яких ділять граничні стовпи, а не форми цивілізації, певний дефетизм, заміна „узброєних ідей“ — гварантіями і синтезами.

Не значить, що з кожним воюючим Заходом, навіть колиб він був *contra pos*, булоб нам по дорозі. Але навіть і правило *ab hoste discimus* в данім випадку не має примінення. То лиш в XVI в. оборонці православ'я на Україні шукали духової поживи в „латинській“ науці в Польщі. Але не у Дмовського, скамянілого в німім захопленні перед московським давуном, не у „Відомосцях Літератких“ з Радеком, Тувімом, Еренбургом і Лаврентевим, що недавно викликали „окрик обридження“ в французькій пресі, не в Отмарових кореспонденціях на тему *ex oriente lux*, не в тій атмосфері морального розслаблення і духової капітуляції — маємо шукати для себе покріплення.

Того всього треба шукати деінде — у самих джерел західної цивілізації. Там, де живе свідомість засадничого противенства до сходу і конечности боротьби з ним. Там, де

¹⁰⁾ Кюстін, *op. cit.* лист 17. ¹⁰⁾ Хвіля, 13.X. 1930.

жили або живуть і проповідують: Карло Ноцель і Воґюе з їх розторошуючою критикою російської культури, Карло Льойтнер — з актом обжаловання проти „імперіялізму російського народу“, Жан Касу — автор „імфамії“ Л. Толстого, Галягад — зненавиджений нашими українськими і „руськими“ москвофілами — з його жорстокою сатирою на захоплених Сходом „ідіотів“, Саролеа та Істраті — з їх пристрасними філіпіками проти східної ганґрени, Бурже — з філософічним кодексом європейської цивілізації, Масі — з „обороною окциденту“, ген. Кастельно — з невблаганою боротьбою з масонерією й східним жидівством, Сорель і Доде — з культом тої завзятости і сили, яку вони протиставляють розкладовим доктринам Москви, нарешті — погромники червоного цареслава над Тибром і над Шпревою. Шукати моральної опори там, де її можна знайти, там, на тім Заході, де зрозуміли, що за обличчя творця Соні і Альоші, так само як і творця „міжнароднього братерства пролетаряту“ — визирає сатанська пика невблаганого російського Катона з його вічним *ceterum censeo*: про зруйнування окцидентальної Картаґіни.

Нашій люмпенбуржуазії (є не тільки люмпенпролетаріат — є й люмпенбуржуазія), тій, що кожної хвилини готова зрадити свій стан, тій, яка шахрайством, як Стависький — хоче вибитися на духових провідників нації або на великих письменників; тій, яка пристосовується до всього, яка годує мозок читачів еклектичною саламахою безпринципности; тій, яка готова капітулювати перед всякою силою, нахабній й трусливій, без керми й без думки — їй терпне шкіра на саму згадку про збунтований Захід, який нарешті віднайшов свій гарт, і своїх вождів.

„Камінне обличчя“ Заходу який не хоче демобілізуватися й не тремтить перед лицем хаосу, викликає жах у наших капітулянтів. Вони кажуть, що той новий Захід і його прихильники у нас — це большевизм навиворіт, показують лиш, що органічно не розуміють нової доби, яка коли хоче відперти большевизм і його „попутчиків“ — має дорівнювати йому в силі.

Захід мобілізує. Той Захід відзискує свою агресивність. Той Захід, про який кажу — ще не вичерпався ідейно, вироблює ясну викристалізовану думку, ще не позбувся своєї динаміки. І головню свідомий грозячої небезпеки, чого не можна сказати про Захід, який замість небезпеки зі Сходу — „сигналізує“ свій привіт московським висланцям у Відні. Тютчев писав — „між Європою і Росією не може бути ні пактів ні замирення. Життя одної — смерть другої“. Свідомість цього, вічно жива в Європі, тепер заогнилася. Вороги нової Європи репетують про „нове середньовіччя“. Так, у відпорі руїнницьким доктринам сходу Європа знайшла своє давнє обличчя, яким стрічала Маврів, Атилю, Турків: з кострищами для єретиків, з інквізицією для недовірків, з колесом для перекінчи-

ків, і з тим гартom, з цілим кодексом вартостей, з тою карністю, які колись вдихнули нову силу і в наші степи.

Тоді, коли передньою сторожею тої Європи стояли в половецьких степах Ігореві полки, які шукали не „щастя трудящого люду“, хочби й з рук баскаків, а „чести і слави“; які сперечалися не за межу, а за обезсилення і винищення орди. Вони перегорожували степ не лиш „червленими щитами“ своїми, а й тими ідеями, що тоді в формі християнства — вкладали їм меч до рук, були правдиві *idées en armes*.

На Заході тоді шукали їх, на правдивім Заході знайдуть їх і тепер. *Ad fontes!*

Макавель про державу і політику*)

З жадної небезпеки не рятуються без небезпеки.

Панування одного володаря легко веде до тиранії, полку оптиматів — до олігархії, із демократії легко може розвинутися розгнuzданість.

Хто звик до свободи, тому кожен ланцюг є тягарем, а кожна стежка — путом.

Причиною розладу в державі є здебільшого мир і примусовий спокій; страх і війна плекають єдність.

Хто змагає до необмеженої влади й не вбиває Брута, або хто засновує республіку й не нищить Брутових синів, той втримається лише короткий час.

Коли люди будуть добре керуватися, то вони не шукатимуть і не бажатимуть жадної свободи.

Найголовнішими основами всіх держав є добрі закони і добра зброя

Війна й любов вимагають таємниці, вірності й мужности.

Добра зброя завжди знайде добрих друзів.

У всіх галузях дається направити помилку, але не зроблену на війні, бо вона мстить у туж саму мить.

Мужі й зброя, гроші й хліб є головними умовами для ведення війни. Але з цих чотирьох умов дві перші найнеобхідніші, бо мужі й зброя знайдуть гроші й хліб, але гроші й хліб не знайдуть мужів і зброї.

Невтрального ненавидить подоланий і зневажає переможець.

Невідомо, хто приносить державі більше шкоди: чи ті, які хотілиб набути чого не мають, чи ті, які хочуть затримати давно набуті права.

Розумний ніколи не буде згіршатися незвичайними вчинками того, хто засновує королівство або впорядковує республіку. Бо огида належить лише тому, хто насилує для руйнування, а не для розбудови.

*) Цитати належать до творів: *Storie Fiorentine* (1520—1525), *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1513—1522), *Il Principe* (1513), *L'arte della guerra* (1519—1520), *L'asino d'oro* (1517).

Республіки й володарі повинні робити вигляд, що виконують з великодушності те, до чого їх змушує необхідність.

Суспільство завжди буде вірити, що все добре має дістати не від тебе, володарю, а від твоїх ворогів.

Сила й неминучість, а не писані зобов'язання змушують володаря тримати слово.

Князь, шляхтич, людина з народу — кожен може радісно йти на війну, щоб мати мир, але ніхто з них не сміє порушувати мир, щоб мати війну.

Ніколи не було, на мій погляд, корисним залишатися неутралим володареві, коли він слабший ніж один з воюючих, і коли його землі лежать між воюючими державами.

Не той, хто перший хапається за зброю, є винуватцем лиха. а той, хто до цього змушує.

Хто задовольниться половиною перемоги, завжди зробить розумно; бо тільки стратить, як що перемогою змагає цілковито знищити ворога.

Справедлива є війна, яка необхідна й благословенна зброя, на якій спочиває остання надія.

Основою всіх держав є добра військова справа. Де бракує її — там не можуть бути добрими й інші закони.

Для кожної війни, яку починає володар з власної волі, але не може так само її закінчити, мусить він раніш обрахувати свої сили й після них уже скеровувати свої зачіпки.

Юрба дуже часто є завідважна в балачках про діяльність свого володаря. Але коли вона бачить перед очима кару за це, то ніхто не змовляється й усі аж квапляться з послухом. З цього видно, що не треба вважати, чи буде нарід мати про своїх володарів добру чи погану думку.

Умови ламають, коли цього вимагає необхідність.

У сумнівнім положенні, коли рішення вимагатиме відваги, завжди буде існувати непевна двозначність, якщо безсилі будуть і радити й ухвалювати.

Керувати державою значить не що інше, як обходитися з підданими так, щоб вони тобі не могли ані не хотіли шкодити. Для досягнення цього ти мусиш їх або так тримати в руках, щоб вони не мали жадної можливості шкодити тобі, або робити для них так багато добра, щоб вони не мали жадної підстави бажати зміни своєї долі.

Завжди було згубливим триматися в державних справах середнього шляху, бо ним не здобути друзів й не усунути ворогів.

Нарід стремить, щоб вожді не приказували йому й не гнітили його, а вожді стремлять приказувати народові й гнітити його. Й ці два протилежні собі стремління ведуть у республіці до одної з трьох можливостей: до монархії, до свободи або до анархії.

Володар повинен взяти собі на правзір лиса й льва. Лев не може боронитися проти сіті, а лис проти вовка. Тому він

мусить, щоб завважити сіть, бути лисом, а щоб застрашити вовків — левом.

Найдосконаліші державні інституції без збройної охорони так само загинуть як і пишнотний королівський палац, що його простори прикрашені золотом і самоцвітами, але не мають даху для охорони від дощу.

Ось загальне правило, яке ніколи не завадить: володареві, що сам не є розумним, не можна добре й порадити.

Про кожную державу прочитаєш ти одне й те саме: перший володар був зажди як Нінус, а останній як Сарданапаль.

Жадні студії не можуть так направити горожан, що керують республікою як ті, котрі дають можливість зрозуміти причини ненависті й розладу.

Експанзивна держава й миролюбний володар — це неможливе зєднання. Бо обидва мусять бути взаємно подібні, або перша скине другого.

Значно більше шкодить народові зажерливість окремих громадян ніж грабування ворогів. Останнім щастить іноді покласти край, але першим ніколи.

З усіх нещасливих держав найнещасливішою є та, яка дійшла до того, що не може ані замиритися ані воювати далі. До цього доходить держава, коли її мирові умови занадто пошкоджують, або коли при продовженні війни вона сталаби здобичою своїх союзників або переможця.

Коли по перемозі при Каннах Ганібалів висланець давав звіт про його діяльність раді старших у Картагіні, то Ганно запитав: „А чи прийшли римляни просити миру, чи повстали колонії або Ляціум?“ І коли посол мусів заперечити одне й друге, то Ганно зауважив: „Значить війна знаходиться на тому ж самому місці, що й перед тим“.

Зневажливі слова проти ворога викликані звичайно зухвальством перемоги або облудливою надією на неї.

Де йде про те, бути батьківщині чи не бути, хай там не буде дозволено запитувати, що є справедливе, або несправедливе, милосердне або жорстоке, похвальне або ганебне, але всі погляди разом і зокрема повинні уступити перед рішенням рятувати життя вітчизни й оборонити її свободу.

(Перекл. Л. М.)

Абель Бонар.

Режим без обличчя

(З французького)

Теперішній режим у Франції — режим без обличчя, режим нескончаних фантомів. В темнім лабіринті надаремно стараємося запати тіні. Ми відчулиб певну полегшу, колиб нарешті знайшли зухвалого злочинця, який хваливсяби тим, що накоїв: це булаб людина. Сила є для нас найвищою муською чеснотою, якийсь таємний інстинкт не дає нам стрі-

тити всяку надію щодо того, який був сильним у злі: вже через те саме видається він нам здібним стати сильним у добрі. Але оті фантоми! Але ті маски! Але ці духи! Розглядаючи їх, відчуваємо якийсь заворот голови, мов у сні. Не кажу, що в сутеренах їх політики, серед цих безформених душ не знайдеться кількох одиниць більш упертих і здецидованих у злі, це можливо, це таємниця темряви. Але — назагал — переважає там вражіння порожнечі. Не можемо вийти з дива, оглядаючи цей режим — без людей.

Та якраз через це отой режим так багатьом подобається. Той не зрозуміє успіху демократії у Франції, хто не пригадає собі, що ця демократія передусім задовольнила інстинкт зависти. Зависні душі бажають передусім нікому не кланятися: всяка вищість є для них зневагою, вищість таланту або характеру так само, як і добрих манер. Звідси запанував у нас культ незнайної, пересічної людини. Навіть в шуканні голови держави, ніхто не заперечить, найбільше шансів матиме той, хто не має яскравого обличчя, отже через те не буде небезпечний. В тім ціла філософія режиму. На найвиднішім місці, треба усадовити людину, яку найменше булоб видно. Не скажу, що деякі президенти республіки не могли зробити чогось доброго. Я тверджу лише, що щоби це зробити, вони мусіли — ховатися. Вони одержали приказ — не існувати. Тому коли на цім високім місці опиниться людина малодушна, то найліпший спосіб — на її думку — уникнути всяких закидів, це — нічого не хотіти. В цім царстві тіней панується зависть, а її очей не сміє ображати жадна надзвичайна заслуга, жадна свідомість своєї вищості повага. Фраза, всесильна мов талісман, що відчиняє двері до всякого щастя — він не є гордий. Це значить дуже багато, а передусім оце: він мені подобається, бо ставляє себе на нижчий від мене щабель.

В цих відносинах ми можемо досягнути направи лише через революцію засад. Країна повинна мати провідників, яких можнаби було бачити. Треба щоби країна могла зосередити на них своє захоплення, могла їх подивляти, коли це можливо, а в кожному разі поважати. Доля країни не має рішатися в отих печерах, незаними одиницями. Переконані, що Францію може вратувати лише генеральна напруга, ми не висловлюємося тут за диктатуру. Коли це стверджуємо, то не зі страху, що нам закинуть любов до неї, (нічого собі з такого зикиду не робимо), лиш — просто щоби виразити нашу думку такою, якою вона є. Ми думаємо: те, що відповідає теперішнім потребам Франції, як і традиціям нашого національного генія, це дуже сильний, хоч і обмежений авторитет; уряд який мігби охороняти і командувати; який — коли ми піддаємося його слухним вимогам, охоче полишить кожному свободу особистого розвою. Але в кожному разі нам потрібні — вожди. Перша добра сторона особистої влади та, що тих, хто нею наділений, вона вносить на височину, на якій булиб вони

хіба зовсім негідні свого щастя, щоби їх не кортіла ідея за-служити собі славу. Здані на присуд історії, вони дуже прагнуть зазнати від неї признання. Факт, що вони завжди на сцені, видимі всім, в усіх своїх вчинках, зобов'язує їх. Кожна людина, яка так яскраво піднесена над іншими, відчуває потребу піднестися над самим собою.

Це вітер з верховини, ним дихав Бонапарт, коли став першим консулом. Це вітер віє над чолом Мусоліні, і припускаю, над чолом Гітлера. Але в системі, де все що робиться, робиться так, що ніхто не є відповідальний за ніщо, провідники поставлені занизько, щоби ті шляхетні спокуси знайшли когось хтоб ними захопився. Перехідні міністри можуть дати державі розсипатися на кусники, і їм ніхто того не закине, ані ніхто того не зауважить. Але їх відразу оскаржать як зрадників режиму, і ніодин з них не затримається при владі ніодного дня, коли захоче дійсно чесно і до кінця виконати свій обов'язок. Зібрання демократичних політиків — це стадо мишей, які зжирють все і тікають при першій галасі. Найгірше робиться ніби само собою. Зло є без міри бо без авторів.

Всі говорять нині про зміцнення влади, але на нічого не здається зробити її сильнішою, коли не привернути поваги комплексові ідей і почувань, які зобов'язали людину що командує, — бути гідною того командування. Треба привернути владі її шляхетний постумент. Бо у нас в ці останні часи влада не стояла на постументі, вона ховалася в дірі.

М. Л.

З пресового фільму

Харківські „Вісті“ (12. IV.) критикують белетристику „Вістника“: „Перше ліпше зіставлення творчості письменників країни рад з тм, що твориться по той бік кордонів — свідчить про перемогу більшовицької правди. Свідчить про мізерію, вікчемність, ганебне прислужництво націоналістичного сміття. Хіба справді, не така є підла прислужницька поліцейсько-донощицька, дякейська „діяльність“ віршомазів донцовсько-петлюрівського кубла, отих Маланюків та інших Одесів?“

Щодо „прислужництва“, можемо заспокоїти і „Вісті“ і їх про-текторів: конкуренції їм не робитимемо... Що ж до буйного розв'язку поезії в країні „рад“, то ось зразок („Вісті“, ч. 79).

„Гай-дарі — дара
— Да

Гай-дарі — да
Спіє пшениця,
Спійють жита“

Та ще й отакє „покладено на музику композитором Богуславським“.. Як бачимо, совітська „лігература“ скорими кроками еволюціонує в бік ладаїзму.

Є ще й такий. М. Гаспо, який хвалить своїх колег („Вісті“ 14. IV.) за те, що

„висвітлюють проблеми
виссанні з пучки,
мисецтву манікюра:ь ручки

і літературі ставлять
клізмами
з романтизмів і реалізмів".

Дійсно, "перге" — ліпше зіставлення творчости письменників країни рад з тим, що твориться по той бік кордонів — свідчать про перемогу большевицької правди!"

М. і до цих "правд" мусів знизитися і Тичина. "Від „космічних оркестрів" („Вісті" 12. IV.) до оспівування тракторів Миргородської МТС, до оспівування водіїв стальних коней, що переорюють колгоспні лани і викорчуюють з корінням куркульсько-попівські недобитки на селі — такий поетичний шлях Павла Тичини!... Дуже поетичний шлях!

—о—

„Nasz Przegląd" (14. 3.) жидівський цитує статтю „Robotnik"-а проти антисемітизму і додає уваги: „Все те слушно, але це не звільняє П.П.С. від енергійної боротьби з антисемітизмом... Цього, на жаль, П.П.С. в належній мірі не робить, а через те й на неї спадає подекуди вина за антисемітизм". Отже, на думку „N. P." антисемітом є навіть той, хто з ним бореться, лише не „в належній мірі". Щоб сказали „Наші Пшегльонди", і „Хвілі", коли б ми їх обвинуватили в ворожості до української нації тільки за те, що вони боронили її не „в належній мірі"? Що за дивоглядна психіка!

Ужгородський соц. „Вперед" (15. IV.) друкує постанову Бюро Соціаліст. робіт. Інтернаціоналу (до якого м. і належать і наші радикальні соціалісти), а в тій постанові: „В день 1 го травня ми будемо демонструвати: за визволення рабів фашизму! All right! — а за визволення „рабів комунізму" не будете, панове, демонструвати?"

І до цього „інтернаціоналу" брехунів і потурайлів большевицького насильства — належать українці: Мазепа, Феденко і партія галицьких радикалів. „Борці за трудящий нарід"!

—о—

Ревеляція з „Вістей" (ч. 29): „Винниченкову, дворушницьку практику добре вже знають робітники й селяни України. Її добре розуміє й українська контрреволюція... Зокрема це добре розумів щедро маркований (від слова „марка") Гебельсом філософ німецької контррозвідки — д-р Донцов. Не давно читав він у Львові реферат, на тему „Санчо-Панза в нашій дійсності" і там журих (картав — М. Л.) Винниченка, що, мовляв його ідеологія є ідоліогія Санча Панзи" і т. п.

Ці ревеляції поручаємо увазі наших противників з „Мети", „Н. Зорі", „Гром. Голосу" і пр. Всеж якийсь новий „аргумент", ще до того в їх стилі. А кінчиться стаття „Вістей" так: „Наш обов'язок — це міцніше скерувати большевицький вогонь проти українського націоналізму — головної нині небезпеки на Україні" — небезпеки для большевизму.. Поручаємо це клерикальний і „тоже-націоналістичний" пресі, які думають, що не націоналізмом треба боротися з большевиками.

Один з цих „тоже-націоналістів", п. Целевич оголошує в „Ділі" святочнім своє чергове „вірую". Тепер він — (risum teneatis, amici!) — фашист! Хвалить гітлеризм і фашизм, які намагаються „побороти розкладові чинники в звичаях і обичаях, вернути до національних первнів в письменстві, в мистецтві, музиці та зв'язати їх з національною традицією", стверджує, що „демократія уможливила розростися інтернаціональним силам, які під політичним і моральним оглядом розкладають національний організм".

Тішимося, що нарешті устами свого генерального секретаря найбільша галицька партія призналася, що глошена нею демократія уможливила розклад нашого національного організму. Зрештою — не тільки голошена нею демократія, а й голошений нею большевизм.

Ми переконані, що колись вибрати з речників фашизму чи гітлеризму (яких хвалить п. Целевич), наймаркантиші місяця, і підписати під ними якесь „вістниківське" імя, — п. генер. секретар напевно збештавби це як прояв анархізму і руїництва..

В „Перемозі“ (ч.12) читаємо: „від них (большевиків — М. Л.) цей наш „націоналізм“ навчився... також і того „способу“: вкидання всіх своїх противників до одного „сбщого котелька“... Нащо аж так далеко глядіти? Чиж не кидують в один казан всіх своїх політичних противників фашизм і гітлеризм? Чи може роблять винятки? При чім жеж тут більшевизм?“

„Bunt Młodych“ (5. IV.) пише: „Совітське число „Wiad Liter.“ ратував Радек. В укр. числі „Signal“-і такого Радка нема. Вибір п. Гординського на чолового публіциста був — щоб делікатно висловитися — нещасливий: п. Гординський властиво нікого не представляє між українцями. Йогож таланти здається ідуть скорше в напрямі поезії і малярства. В кожному разі не в напрямі публіцистики... Остаточно не можна відмовити гуртові „Сигналів“ великого зусилля і доброї волі. Число перерахувало напевно 15 людей. Маю на увазі 14 видавців часопису, ну і себе... Шкода, що (з оглядів політичних?) не звернулися до таких публіцистів як Дмитро Донцов і Осип Назарук. Такі пера моглиб уратувати число“.

Для в'яснення фактичної сторони справи заважимо, що „Signal“ звертався до редактора „Вісника“, якому пропонували взяти зредакційного українського числа...

Дзе „Bunt Młodych“ і пару уваг про варшавські „Ми“; похваливши їх, автор пише: „на початку добре слово. А тепер правда в очі. Не збагну, як редакція квартальника „Ми“ могла видрукувати щось таке ідіотичне, як останній роман п.А. Крижанівського... Що за дивні і неправду хоробливі комплекси криються в психіці п. Кр-го? Цілий опис відносин героя повісті з „панною Рітою“, з „графом“, з „поручником“ і т. п. надається рішуче скорше до психо-аналізи і до дослідів психіатричних, як до літературної критики“...

Про „Назустріч“ „Bunt Młodych“ пише так: „Є це видавництво взороване на „Wiadomościach Literackich“ (а „зустрічанці“ думали, що на „Nouvelles Littéraires!“ — як то зазінаються найліпші заміри! — М. Л.). Підкреслює польський автор „об'єктивність“ журналу, хоч і є вона особливша, а „безсторонність і об'єктивізм п. М. Рудницького виростає до розмірів доктрини. Очевидно, оскільки йде про світ ідей. В світі бо особистих конфліктів п. М. Р-кий потрапить від часу до часу показувати виразно симпатії і антипатії...“ „Назустріч“-і польський автор „не ворожить одначе довгого життя“ (хіба що — цей орган гуртка перебере „Укр. Енциклопедія“ (поставлена на ноги нашою кооперацією — М. Л.), не ворожить довгого життя тому, що „читачів притягає на жаль не високий рівень, але тенденція. Тенденція і ще раз тенденція... Перед „Назустрічю“ стоять два шляхи: або стане виразним органом лівих українських письменників і піде на острю полеміку з католицькою пресою (на то — то ві! — Назарук і досі чекає на відповідь — М. Л.) і з пресою націоналістичною. Або поволі засхне і впаде“.

Застрашаюча поорієнтованість польського журналу...

Бібліографія

Роман Купчинський: „У ворах Бескиду“. Повість зі стрілецького життя. („Заметіль“, частина III.) Львів, 1933. 160, ст. 171. Видавничо-кооператива „Червона Калина“. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Зараз після виходу цієї повісті привітали її словами захвату. В. Зайкин захоплювався нею, „як історик літератури“ і „як історик“ (сам так писав про себе! Л. Гр.), ставив твір Купчинського вище Ремарка

«тама настроїв і образів у Купчинського незрівняно багатша й різно-родніша»), одну сценку клав побіч Лондона.

Мене кортить висловити свою думку про повість зі стрілецького життя, бож знав оте життя, знав і бачив отих чи не усіх героїв твору, таж виступають в літературі такі під своїми справжніми йменнями й прізвищами. Коссаки, Дідушок, Черняк, Перфецький, Лесь де Новіна Розлуцький, Цяпка, Одока, Михайлів, Мельник, Шухевич, Галушчанський — це живі люди, значі всьому стрільцвгу. Деякі з них, згадаймо хочби славного сотника С. С. Черняка, є дійсними героями життя — а не тілкі літератури. Для нас бій під Мотовилівкою вже є народньою епопеею, хоч наші письменники ще про нього не знають.

Пишемо про це тому, щоб підкреслити один — гадаємо, найважли-вйший момент у Купчинського. Йде нам про його тон, про його поставу супроти описуваних осіб та подій. Визвольною війною можна захоплю-ватися — так саме робили стрільці в 1914 році, що як романтики зри-валися до боротьби з московським велетнем; можна війну осуджувати, як це робив Ремарк і інші дефетисти, що боротьбу вважають за без-глузду різню людей. Одні автори малюють у своїх повістях а війни самих героїв, що в часі великих змагань не думають про дрібні (бо осо-бисті!) невиноди — згадаймо тут знаний нашим читачам твір Галіди Едіб. Інші письменники представляють людей, звичайних, буденних, людей, з їхніми щохвилинними болями і терпіннями.

Як це зробив Купчинський?

Ні сьак, ні так!

Тут скаже читач: „Таж автор сам Січковий Стрілець!“ Знаємо, та читаючи його твір, не находили ми в ньому того вогню, яким напевно горів він в 1914 році! Не найдуть його і ті читачі, що тільки з літературною твору пізнаватимуть ці славні часи. Якби ж мізерні спори „дідушківців“ з „коссакиїцями“ для сьогочасного читача на тлі героїської постави загалу стрільців. Правда, деякі стрільці вже тоді не могли стерпіти, що ними (гімназійними учнями, або студентами І року прав!) Командує Гриць Коссак (народний учитель). Не бороню от. Коссака, не був я тоді жадним „—івцем“, йде мені про тон автора, який немов гасить в собі полум'я, що місяцями тьки бухає в творі. Ні при чому тут його „прославлений український гумор“, що на думку Заїкина, „блищить яскравими перлинами“ в творі Купчинського („Дзвони“, 1933, ч. 6—7). Гумор не ворог захватові. Недавно прочитав „У зворах Бескиду“ один чужинець і сказав:

Nie wiedziałem, że w waszym Legjonie panował taki przyziemsk nastrój, chociaż przez kilka miesięcy stałem z nim razem na froncie!

Настрій „відгуків дня“ найшов також свій вислів і у стилі повісті. „Новіна, здається, тільки тому лишився, щоби мати вільну руку до перевередення боїв під Дрогобичем...“

„Хлопці.. з жахом дивилися на лісову трагедію, таку часту в на-ших Карпатах, а так рідко оглядану“.

Слово „ворож“ можна легко замінити на „мішок“, „сніг засипить“ — на „сніг засипле“.

Пишемо ці слова не тому, щоб як гадає В. Заїкин, винаходжувати плями на рідному сонці. Ми бажали би горяче, щоб хтось написав по-вість зі стрілецького життя, ате — кровю свого серця. В такій повісті напевно не буде ось таких речень з чужою складнею: „Рум був виши-тий, ковбаса віджена, папіроски викурені — лишалася п. розмова...“

Ії автор буде уважливіше ставитися до своєї праці. Міг би це робити й Р. Купчинський...

Л. Гранічка.

Іван Ольбрахт: „Розбійник Микола Шугай, частина перша ст. 128, частина друга ст. 128. З розвідкою під заг. „Земля без імені“ та з додатком про опришків. Львів, 1934, „Українська Бібліотека“, ч. 13.

14. Наклад Івана Тиктора.

Читаючи оцей твір чеського повістяра, мимозолі робиться деякі порівняння з рідною літературою.

Перше: В нас критики осудилиб письменника за те, що бравби тему про розбійника, мовляв, апотеозується анархізм і т. п., а Чехи дали за розбійнищу повість державну нагороду. Інші ж критики, „європейці“, гуклиб, що така тематика, це давно пережитий етнографізм, сьогодні далекий психіці інтелігента. Чужинний письменник зробив з української поеми цікавий твір, дійсну літературну півість, наші автори не реагують на буденні прояви нашого життя, вони пишуть про „сонце в росах“, думаючи, що такою тематикою репрезентуватимуть українську націю перед світом. Деякі критики зараз дагай вихвалювати цю бліду, безбарвну і міжнародню тему, мовляв, ось наш Гамсун, а цеж тільки наслідування московського Арцибашева. Якже інакше змальована еротика в Ольбрахта, вона не є сомоціллю, не є бриканням якогось неозначеного (ані місця, ані часу!) жеребця — в Миколи Шугая це тільки одна зі стихійних сил, що кермують людським життям. Шугай гине не через Оленку, тільки через зраду „своїх приятелів“.

Друге: Цікаво також заглянути, як Ольбрахт працює над повістю. Він їде на Закарпаття, студіює тамешні відносини, пише цілий репертуар під заг. „Земля без імені“, вглублюється в душу нашого верховинського села і знає наших селян ліпше, як деякі родовиті українці. Згадаймо хочби те місце, як бувші товариші Шугая пригадуються над зрадою свого ватажка, як старий Шугай ззочоче сина стріляти понад свою голіву до жандарма, який заслонювався батьком перед сином.

Третє: Будова „Миколи Шугая“ тісно вляється з стилем та тоном цілої повісті. Розділ про „Оленку Довбуша“ — це ті всі риси, що ними обмотав нарід героя з 1921 року. Романтичний тон, етнографічні подробиці про чари — це все йде поруч реалістичних описів закарпатської нужди і не є зовсім анахронізмом в повісті з 1933 року. Ідеалізація головного героя — це витвір народньої уяви, що таким саме бачить і досі свого ватажка, коли тужить в коломийках, „чомуж тебе не вядати, Миколо Шугаю!“ Оцей реалізм наказав Ольбрахтові, колишньому комуністові, написати ті всі правдиві слова на адресу місцевих жидів, в нас зараз кричлиби про „антисемітизм“, бо так часто в нас називають саму тільки правду про роль жидів серед нашого народу.

Кілька слів про український переклад. Видавництво не зазначило, хто перекладав цей твір. Мібуть перекладач стидався ставити своє ім'я і має слушність, бо переклад таки насправду недбайлий!

Стиль канцелярського писаря, що пише подання, перекладаючи з польської м. ви. Цим по-сяємо собі такі місце, як: „цжж було не до витримання“ і вживання ся в нові відносини?! Невже не можна було уважливіше перекласти цей твір? Є тут і така форма нарічева, як „ню“ (замість „не“) і російські слова „о питний“ (замість „досвідчений“) і „крихітка опиту“ (замість „досвід“).

Чужинний письменник студіює наше життя та буде на народніх віруваннях вічний гоматник для поневоленого нашого Закарпаття — а в нас так недбайливо перекладають цей твір.

Л. Граничка.

Політичний календар на 1934 рік. Наклад Української Селянської Партії. Львів ст. 94 ціна 0.80 зт. Видавці і редакция запевняють начеб то вони видали „Політичного календаря“ не для зиску. Якщо повірити їм, то лишаться друге прапущення: для поширення своєї партії.

Для того, щоб поширити політичну грамотність і допомогти виробити світогляд, треба було б умістити цілий ряд коротких, вичерпуючих, а також стисло зв'язаних статей які всебічно освітлювалиб підставові питання і давали пристосований для якогось певного щаблю розвитку старанно розроблений світогляд. На ділі ми маємо ряд статей або уривків із споминів то що, які не дають жадної цілості. Деякі статті популярні до смішного і в них вияснюються такі речі як: що таке національна свідомість (зуже поверховно), або що таке ідея, а дещо що слід було зясувати — подано без пояснень! Коли це [як на-

писано в передмові) календар призначений в першу чергу для селянства, то слід було би подавши наприкінці головні точки програми усіх українських партій, — їх належно з'ясувати — бо як показує практика то часто навіть редактори наших часописів не вміють належно відчитати і зрозуміти декларативні точки цих програмів. Рівнож слід з'ясувати істотну різницю між тими програмами. Нарешті наприкінці доданий список книжок, що їх „варто прочитати“. Чим керувався автор того списку? Він щось дуже нагадує т. зв. „Ілюстрований каталог книгарні Н. Т-ва ім. Шевченка“ де видрукувані заголовки всіх книжок, які можна було набути і всі без вивятку похвалені. Однак коли складачі каталогу можуть виправдатися бажанням „збути книжку“ то чим може виправдатися складач списку, що пропонує одночасно якусь саламаху в книжок різного напрямку і різного рівня?

Тут вам і Панейко і Донцов і Коберський і Бачинський, Сосенко і Левинський!.. Рівнож цікаво чи на думку редакції ті, що не знають, що таке „національна свідомість“ можуть зрозуміти Старосольського „Теорію Нації“, або Донцова „Націоналізм“? Мгю право припустити, що ні, бо напр. автор списку (який певно себе вважав за інтелектуального) певно не зрозумів навіть Панейка! Аджеж не можемо припустити, що зрозумівши він би знайшов там щось „корисне“ бо тоді хіба подав би: Камінського „Галичина Пемонтс“ і Вальницького „От Версая до Генуї“. Словом календар може служити доброю колодою на шляху до політичної грамотності.

І. М.

Від Адміністрації

Книгарні, заступники і передплатники, які не вирівняли рахунку за „Мусоліні“, не д'стануть чергової книжки Книгзбірні.

Вже вийшов другий наклад „Мусоліні людина й чин“ — хто хоче взяти в кольоротаж просимо повідомити. Ціна книжки вносить 1 зол., опуст комісійний 20%. При посилці грошей просимо зазначити на яку ціль.

Вл. п. п. М. Сурмач, Н. Семеґен, П. Кулиняк — Америка; Н. Савасій — Канада; В. Мурський — Стамбул; І. Жураковський, Н. Охрим, Б. Гранко — Франція; Іван Гопко, Ан. Іваськович, Ю. Хминець, інж. Іван Зубенко, проф. О. Наріжний, Др. І. Стафіняк, П. Міговик, В. Бабіченко, Українська Академічна Громада, Др. А. Малик, В. Мартинець — Чехія; Союз Підкарпатських Укр. Студентів — в Братиславі; Іван Роман, за Дра В. Бірчака; товариство „Уніо“, в Ужгороді; Громада Укр. емігрантів в Шалеті; В. Юревич, Дортмунд; о. д. Стратійчук, Нар. Дім, Смоки Лейк — гроші отримали, книжки вистали.

Всеч. о. Т. Д. Волохатюк, Канада; Вашу надвишку передплати за 1932 р. на Л. Н. В. Вид. Спілка нам не хоче виплатити.

Вп. п. п. В. Бородачові, М. Барткові, Т. Бортникові, К. Василевському, м-ру В. Постригачові, Івану Романові і др. дякуємо за адреси і приєднання нових передплатників.

Всеч. о. П. Карпінський — Острівець; Ваші цінні вказівки приймаємо під увагу. Обіцяної належності дотепер ще не дістали.

Вже по видрукуванню їх імен дістали ми заплату, або звороти від слідуючих осіб: Мих. Івашків — Турка н/Стр.; о. Бол. Терещук, Гошів; Д. Момотюк, Копичинці; Дан. Мачай, Ліско; Зен. Муринівна, Бортники; Др. Дм. Стасів — Миколаїв н. Дн.; Читальня Просвіти — Сокаль; о. Ів. Лебедович — Бірча; Кат. Стаднюк, Ковель; Ем. Смеречанський — Вел. Березня; о. Мих. Олійник — Болахі;

Повідомляємо, що збираючим комплет „В'стника“ за 1933 р. можемо служити окремими книжками, — для студентів від VII до XII кн. по 1-50 зол. за примірник. Як рівнож маємо на продаж, кілька комплетів „В'стника“, за 1933 р. в ціні 25 зол.

П. Т. Український Академічний Громаді в Чехії; Українському Нар. Союзові, у Франції; Студ. Т-ву „Січ“, у Грацу; М. Бутовичові, В. Бичковичові, Дм. Геродотові, Т. Галемі, Я. Гошкові, інж. А. Зубенкові,

проф. Б. Загайкевичові, проф. Гр. Демчишинові, М. Кочмарові, П. Коваль-Степовому, М. С. Миситинам, В. Мурському, Мр. Я. Падохіві, о. С. Мусійові, М. Притулякові, інж. Р. Паламарчукові, М. Садовському, М. Стираньці, Н. Савасійові, В. Тимофіївій і др. дякуємо за привіти і побажання.

Повідомляємо, що книжки, які посилаємо на адреси інституцій, дуже часто попадають в непокожані руки і пропадають, а тому просимо подавати адреси осіб, які відбирають і відповідають за пошту даної установи.

Заповіджених грошей ще не дістали: від М. Примака, Буенос-Айрес вол. 75.00; — книжки вислали.

Мимо кількратного упізнання невіривляли належитості: проф. Бандрівський, Стрий 2.20; Т-во Сокіл, Бережниця 4.50; Кружок Рідної Школи, на руки Хічія, Потутори 6.60; Іван Хосович, Перемишляни 8.90, о. Зен. Кузьма, Теревовля 6.60; Богдан Старух, Бережани 3.50; о. М. Метрипула, Новосілка-Язловецька 6.60; інж. А. Поляків, Краків 6.60; др. Мик. Хробак, Перемишль 6.60; Бібліотека Круж. "Рід Школа", Броди 7.40; Вас. Левицький, Буйнос Айрес 6 зл.; Дм. Сірецький, Індіана, Па Америка зл. 7.50; Михайло Романюх, Едмонтон Альберта, Канада 7.00; Др. Ієнік Лисенецький, 6.60; М. Радзівський, Кремянець 3.

Повідомляємо, що в довг не даємо більше як дві книжки, а зголошеним на нових передплатників лише одну книжку.

Всіх хто має залежності за кольпортаж, чи передплату просимо вивіряти і не наражати наше видавництво на страти, себе на зайві упізнання, оголошення на сторінках "Вістника" і на кошти.

Виказ тих, що мимо триразового упізнання не звернули нам VI книжки за червень 1933:

Осип Антонович, Борців; Др. Андрущан, Горолок Ягайлонський; Іван Аронець, Калуш; Петро Адамовський, Пінско Волковиське; А. Антоновичева, Перемишль; Дмитро Борей, Микучі; Василь Бойчук, Молодьків; Василь Буцько, Пересла, Г. Бойко, Ліон Франція; Мр. Бондаренко, Крезо Франція; М. Бобро, Віляр де Планий, Франція; Вол. Будкевич, Каліш; Андр. Барабанів, Лешно; Ол. Болдирів, Ченстохова; Онній Богуз, Остріг; Василь Бровчак, Лунна; Др. Микола Бараболяк, Брестин; Др. Ярослав Целлий, Риманів; Читальня Пресвіти, Завашень; Гнат Церклевич, Рівне; Юхим Цюзупа, Уздова; Іван Дричак, Надвірна; Петро Драган, Борислав; Дмитро Дідченко, Варшава; Герасим Драченко, Мільнувек; Гриць Дидикало, Пожече; Дворкін Дворенко, Кобрин; Василь Дорошенко, Кремянець; Мик. Ермолаїв, Рівне; В. Й. Фарина, Веревіл Канада; Гриць Хомичевський, Кремянець; о. Мик. Гоянюх, Матіївці; о. Тихон Гнатюк, Шако, Аргентина; Гриць Голинський, Микучин; Вол. Герасименко, Брянськ; Павло Горячий, Познань; Ол. Головін, Сетропе; Семен Герасимюк, Студзянець; Дмитро Ігнатенко, Тарбівка; П. Якубівна, Плоске Петро Юрченко, Кельце; Вол. Ігнатович, Варковичі; Олекс. Яковлів, Скенте; Василь Кавула, Львів; Богдан Кліш, Ломна; Микола Козинський, Миколаїв н. Д.; о. Мих. Кравчук, Негівці; М. Крук, Шарпанці; М. Кірил, Торонто, Канада; Іван Кулик, Буенос Айрес; Григорій Кальба, Берісо, Аргентина; Іван Кобилук, Берестя н. Б.; Юрій Константинів, Горохів; Аляній Качин, Пінськ; С. Кравченко, Городець; Павло Кукловський, Варшава; Дмитро Кляшко, Пожеч н. Яс.; М. Комарницький, Зацупля; Олекс. Кравченко, Желтош; Ал. Кузьмін, Краків; Кость Корневський, Тересполь н. Б.; Мих. Литвинець, Лазарів; Осип Ліщинський, Мразниця; Марія Левийка, Жулин; С. Леськів, Вільна Канада; Др. Василь Лотоцький, Болшівці; Вол. Малішевський, Лисичинці; Гео Мак, Вільна Канада; М. Мазуркевич, Санкт Павль, Качада; Яким Малишак, Сан Фернандо, Аргентина; Юліян Михайлович, Буенос Айрес; Іван

Матра, Буенос Айрес; М. Малюці, Берева Картузка; Вол. Маркевич Августово; Стефан Миколайко, Бурштин; Теодор Ногаш, Льос Анджелес; о. Павло Олійник, Августівка; Олекса Осадчий, Пожече; Мих. Олійник, Янів; О. Остак, Сувалки; Петро Олексієнко, Ідinja; Василь Пенцак, Копичинці; Андрій Пясецький, Рекланець; Теодор Паньків, Веринь; Марія Петрина, Кавско; о. Іван Пачовський, Калагарівка; Катарина Пукиш, Регіна, Канада; Омелян Песціровський, Берісо, Аргентина; М. Паштетник, Грабів; Гриць Плужниць, Варшава; Алекс. Притока, Ложушки; Зофія Рибакєва, Нарт Старий; Ольга Регульська, Звадів; Дмитро Женецький, Варшава; Сергій Сулковський, Ягодзін; Остап Шевчук, Лукавиця; Стефан Шпилента, Надвірна; Василь Сидір, Стасів Лещатів; Евфровина Скакальська, Кремянець; Й. Софроненко, Гш Люксембурі; Леонід Ступницький, Остріг; Тиміш Синельник, Скідель; Микола Сумський, Краків; Іван Савлужинський, Тарнів; Леонід Шоповаленко, Познань; Василь Шкляр, Санок; Пилип Шлоргак, Піньск; Р. Смеш Слонім; Степан Свищ, Надвірна; Іван Солов'їв, Торунь; Др. Кирило Снігур, Варшава; Гнат Стефанів, Тростянець; Петро Скіба, Кобрин; Павло Саранча, Городок; Іванна Теодорович, Надвірна; Михайло Турів, Борислав; Марослав Турків, Колодниця; Джон Тарнавскі, Ірвінгтон, Америка; Товариство „Бесіда“, Сокаль; Маркіян Тарконі, Несес; Мих. Ткачук, Лодзь; Павло Томенко, Чортків; Варський Устимович, Острів; Відділ УЦК, Лодзь; Федір Василюк, Монастирське; Петро Веприк, Борислав; Іван Веливченко, Каліш; Степан Винницький, Піньск; Данило Василюк, Познань; Мартин Волків, Вережниця; о. Гнат Заяць, Любича княжа; Матвій Заяць, Надвірна; Ігнатій Зубрицький, Борислав; Як. Зубків, Сокаль; Максим Заболотний, Буенос Айрес; М. Зіневич, Бяла; Вол. Зубенко, Людвіково; Іван Зарівний, Жовква; Др. Іван Жовнірович, Бурштин.

Відповіді Редакції

С. Риндик, дякуємо за матеріал, піде в черговім зошиті.

В. Ч. — вірші не надаються.

К. і Л. Так, автор „Сонця в пісках“ п. А. Крижанівський тей самий, що студіював в Кракові і в Познані.

Errata: в відповідях Редакції (в справі кампанії проти „Вістника“) в IV. кн. зайшла помилка: замість Р. Кедро — має бути І. Кермо.

В споминях М. Струтинська має бути: на ст. 344 ряд. 5 з гори зам. ряди — ради; ряд 35 — зам. час — чай; ст. 345, 3 ряд з гори зам. тепи — тепи.

Вже в травні виходить, — — — — —
ДРУГЕ ЧИСЛО КНИГОЗБІРНИ ВІСТНИКА
 твір одного з найсвітліших уміз всіх часів і народів, яким зачитується нове покоління сучасної Європи, який не перестарівся й досі, вічно актуальний для нас:

В О Л О Д А Р

Миколи Макаявеля,

в перекладі М. ОСТРОВЕРХИ й з передмовою Д. ДОНЦОВА.
 Це перший український переклад найбільшого твору геніального італійця, апостола зедиленої Італії.

Замовляти в книгарнях, або у „Вістнику“. Передплатник „Вістника“ платить половину.

Нові книжки

Молоде Село, підручник для сільської молоді. Львів 1934, накл. „Батьківщини“, ст. 120.

Бібліотека Нового Часу, Борці в темряві, за Франком Арпаком, Львів 1930, ст. 190.

Звіт з діяльності і закінчення рахунків за рік 1933, Краєвий Молоч. Союз Кооператив з обм. відпов., Львів 1934, ст. 40.

Велика Історія України, вш. 3, ст. 97—144, вид. „Історичної Бібліотеки“, Львів 1934.

Федір Крушинський, Тарас Шевченко, незримий вождь України, Париж 1934, ст. 20.

Волинські Українці.

Народні Пісні, на мішані хори, згармонізував М. Тележинський Варшава.

Вячеслав Будзиновський, Гремить, історична повість, Українська Бібліотека, Львів ч. 3, ст. 127.

Бібліотека „Мій Світогляд“ ч. 1. Астрономія, накладом О. Гоцької, Перемишль 1934, ст. 45.

О. Подільський, Хоч неладно, але складно, приказки, Тернопіль 1914, ст. 78.

Юрій Луца, Козаки в Москві, роман із XVII-го століття, вид. „Народний Стяг“ 1934, ст. 234×V., окладника М. Бутовича.

Надіслані журнали

Проблем, часопис підкарпатської молоді, Прага, ч. 1, 2—3

Місіонар прес, *Серця Ісусового*, Жовква, ч. 4

Життя й Знання, Львів ч. 4.

Рідна Мова, науково-популярний місячник, Варшава ч. 4.

Відродження, ілюстрований орган українського протиякогольного і протинікотинного руху, Львів ч. 7.

Сокільські Вісти, орган укр. Сокільства, Львів ч. 1—3.

Дзвони, літ.-науковий журнал, Львів, ч. 3.

Вогні, ілюстр. місячник для укр. молоді, Львів ч. 8.

Тризуб, Париж ч. 13—14.

Табір, воєнно-науковий журнал, Каліш ч. 21.

Богословія, науковий тримісячник, Львів, кн. 1.

Літопис Червоної Калини, Львів, ч. 4

Післанець Правди, часопис присвячений христ. думки, Рава Руська ч. 4.

Світло, освітньо-господарський часопис, Мукачів, ч. 1—2.

Світ Дитини, Львів ч. 8.

Українське Юнацтво, Львів ч. 3. (11).

Нові Хата, журнал для плекан-

ня домашньої культури, Львів ч. 4. *Кооперативна Республіка*, Львів, IV, 1934.

Вісти з Луцу, Львів, ч. 4.

Українське Юнацтво, Львів ч. 4.

За Соборність, неперіодичний орган т-ва ім. П. Могилы, ч. 8, Луцьк.

Музичні Вісти, орган для поширення музичної культури, Львів, ввітень 1934.

Дажбог, літер. журнал молодих, Львів, Квітень 1934.

Przegląd Współczesny, miesięcznik, Kraków, Nr. 143.

Bunt Młodych, niezależny organ młodej inteligencji, Warszawa Nr. 5.

Kamena, Lublin Nr. 7.

Oriens, dwumiesięcznik poświęcony sprawom religijnym Wschodu, Kraków, Nr. 3—4.

Myśl Narodowa, rygodnik, Warszawa, Nr. 14, 15.

Lietuviškas Baras, Vilnius Nr. 3.

Горцы Кавказа, Kafkasya Dáglı-ları, Varшава, Nr. 48.

Osteuropa, Zeitschrift f. die Gesamten Fragen des europ. Orients, April 1934.

Lietuvių Ukrainiečių Draugijos Zinis, informacinis Biuletenis, Kaunas, st. 16.

Книжки присилані для рецензії просяться надсилати в ДВОХ ПРИМІРНИКАХ

В справі неприйятих до друку віршів і дрібних рукописів Редакція не ЛІНСТУЄТЬСЯ.

В адміністрації „**ВІСНИК**“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід .	ц. 1'— зл.
2) Поетка українського рiсорджi-
мента (Леся Українка) . . .	„ 1'— „
3) Націоналізм, Львів 1926 . . .	„ 5'— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате-
рина (драма)	„ 1'— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опo-
вiдання	„ 1'50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Пiдстави нашої
політики, Вiдень 1922 . . .	„ 2'— „

БІБЛІОТЕКА „СТУДЕНТСЬКОГО ШЛЯХУ“

Має на складі такі книжки:

В. М. Лнів: БІЙ ПІД КРУТАМИ. Ціна 20 гр. з пересилкою 25 гр.
Б. Кравців: СОНЕТИ І СТРОФИ. Ціна 50 гр. з пересилкою 60 гр.
Юрій Горліс-Горський: ОТАМАН ХМАРА. Ціна 50 гр. з персил. 60 гр.
ЗАМОВЛЕННЯ: гроші слати виключно до Адміністрації „Студ.
 Шляху“ Львів, Суайського 21. Чековеkonto П. К. О. 503966.
 На чеках обов'язково виразно зазначувати, на яку книжку пе-
 ресилається гроші.

АТЕЛІЄ ГРАФІКА

М. БУТОВИЧА

PRANA DEJVICE ZELENÁ 175 1

Приймається підписка на ілюстрований літературний мі-
сячний журнал молодих письменників

„ДАЖБОГ“

що виходить у Львові під ред. Е. Ю. Пеленського.
 Адреса: „Дажбог“, Львів, Корняків 1/II. Конто Почтової
 Шадниці: 154.943. Передплата річно 5 зл.

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства
 Виходить щомісячними випусками в об'ємі 8 аркушів (128 стор.) друку
 накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своєму роді бо **цілорічна перед-
 плата за 12 томів, об'єму 96 аркушів або 1356 сторін друку, вносить,
 всього 9 60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2 60 зол. Для закор-
 дону 2 ам. долари.

Читайте!

Купуйте!

Передплатуйте!

НАШ ПРАПОР

найцікавіший ілюстрований часопис, що виходить двічі в тиждень (в четвер і в неділю)

В кожному числі: огляд світової політики, статті на політичні, господарські та культурні теми, огляд української й чужої преси відділ „для розваги“.

Хто не встані передплатувати щоденник, передплатить напевно „НАШ ПРАПОР“, бо крім багатого й цікавого змісту часопису, всі точні Передплатники одержують ще щомісяця все нову книжку-премію (128 стор.) видання „**УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ**“

ПЕРЕДПЛАТА! враз з книжками-преміями місячно 1 зол 15 сот., чвертьрічно 5 зол. 55 сот., піврічно 11 зол. 10 сот.

Закордоном: річно 4 ам. долари, або їх рівновартість

Адреса: Львів, вул. Руська 18. Конто ПКО 500.277

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл., Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13—зол.

Адреса: „**НОВИЙ ЧАС**“ **ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА 1 А.**

Телефони: 30-13 і 106-13.

Конто ПКО 501.505, конто П. Щ. Прага 78.726.

Студентський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7'20, з поштою 8'00 зл. п., адреса Львів. Супінського 21.

ВОГНІ

**МІСЯЧНИК
ДЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ**

Адреса: Редакція і Адміністрація Львів, Корняктів

Конто П. К. О. 101.423. Передплата річна 3'50 півр. 2 зол.

Поодинокє число. 35 сот.

„Самостійна Думка“

Одинокий український національно-громадський та літературно-науковий щомісячний жураал на українських землях в Румунії.

Річну передплату 16 ал. можна складати в Центр. Кооп. Банку у Львові.

III
П 12531

1934 Р.2 кн. 5

Н О В А К Н И Ж К А

Ю р і й Л и п а

КОЗАКИ В МОСКОВІЇ,

роман із XVII-го століття, ст. 234 ц. зл. 3.75 набувати скрізь.

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ

точно при кінці кожного місяця.

БОРЕТЬСЯ

з інтернаціоналізмом і колтунством усіх форм.

ОБСТОЮЄ

духову єдність з культурою Заходу.

ПРОПАГУЄ

національно-громадські кличі новітньої Європи, і потребу психічного переродження народу.

МІСТИТЬ

праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини Волині і вигнанщини.

В журналі містили або міститимуть свої статті:

В Андрієвський, М. Андрусяк, Б. Антонич, В. Біднов, М. Гайворонський, Б. Галайчук, В. Галан, І. Гончаренко, О. Грицай, О. Гузарєва, А. Ворон, Дм. Донцов, Р. Завадович, Р. Кедро, В. Кедровський, Г. Келер-Чикаленко, Ю. Клен, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, Б. Кравців, А. Крезуб, В. Кубійович, С. Куликівна, Ю. Липа, Л. Лунасевиц, Л. Луців, Е. Ляхович, Е. Маланюх, М. Матіїв-Мельник, Л. Мосендз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, М. Озерський, О. Ольжич, Всев. Петрів, Ю. Пирогова, М. Підлужний, В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сірополко, о. Ст. Смачило, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга, Е. Чехович, І. Федорович-Малицьна, Г. Явір, Ростислав Єндик й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 26 м. 21**, або на чековеkonto. 500.371, виносить: квартално зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 30 зол. Ціна окремої книжки — зл. 2.20. — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача, 103 Av. А. Нью-Йорк.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.